

Overcingel, stadspaleis van Assen

Bouwhistorische opname huis, koetshuis en schuurtjes

Overcingel, stadspaleis van Assen

Bouwhistorische opname
huis, koetshuis en schuurtjes

Hans Ladrak, Jim Klingers
Erica – Wijster, februari 2020

Inhoud

Inleiding	5
Objectgegevens en colofon	7
Belangrijkste conclusies	8
Bewoners en architect	9
Overzicht bouwgeschiedenis	12
Beschrijving exterieur	22
Beschrijving interieur begane grond	41
Beschrijving interieur verdieping	75
Beschrijving interieur zolder	84
Beschrijving exterieur koetshuis	88
Beschrijving interieur koetshuis	95
Beschrijving schuren	108
Interne waardestelling	113
Externe waardestelling	117
Waardestellingstekeningen	118
Bijlage 1. Rijksmonumentenomschrijvingen	125
Bijlage 2. Bouwfaseringen Henk van Lier Lels	127
Geraadpleegde bronnen	134
Verantwoording afbeeldingen/ Noten	135

© 2020, Hans Ladrak, Jim Klingers

Foto's en afbeeldingen zijn, tenzij anders vermeld (pag. 135), gemaakt door de auteurs.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt in druk, elektronisch of anderszins zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.

De auteurs aanvaarden geen aansprakelijkheid voor schade ontstaan ten gevolge van adviezen of door eventuele fouten en/of onvolkomenheden in dit onderzoek.

Inleiding

„Iemand zeide mij vooruit, dat ik Assen eene stad van paleizen vinden zou. Dit is waar, in zoo verre een schoon huis in Den Haag een paleis in Drenthe heeten mag.”

Gijsbert Karel van Hogendorp, 1819

Assen wordt vanwege het relatief grote aantal voorname huizen vanouds de ‘stad der paleizen’ genoemd. Een tikkeltje overdreven, zo vond Gijsbert Karel van Hogendorp in 1819 al. Vermoedelijk voelde hij dezelfde teleurstelling als een Chinese toerist die bij Giethoorn het ‘Venetië van het Noorden’ is beloofd. Vielen de paleizen al tegen, als stad stelde Assen destijds nog minder voor. Het bezat pas stadsrechten sinds 1809 en telde amper duizend inwoners.

Toch telt Assen één huis dat terecht aanspraak kan maken op de naam stadspaleis: Overcingel. Als een van weinige panden heeft het iets van de grandeur van de Amsterdamse Gouden Bocht of de Haagse Lange Voorhout. Maar belangrijker: het vormt nog steeds het middelpunt van een midden in de stad gelegen landgoed en kent een historie van ruim 240 jaar particuliere bewoning door familie van de bouwheer, Johannes van Lier. Pas op 2 september 2019 kwam hieraan een einde, toen het huis werd overgedragen aan Stichting Het Drentse Landschap.

De aannemer-architect die Overcingel tussen 1776 en 1778 bouwde, Abraham Sorg, is verantwoordelijk voor nog twee ‘paleizen’ in Assen: het Drostenhuis en het Hofstedehuis. Ook ontwierp hij de achtkantige kerk van Smilde. Dit alles in de vroeg-neoclassicistische Lodewijk XVI-stijl, waarvan Nederland maar weinig voorbeelden kent. Met dit unieke kwartet heeft Sorg Drenthe architectonisch op de kaart gezet.

Over de historie van Overcingel was al heel wat bekend, niet in de laatste plaats omdat de laatste bewoner, Henk van Lier Lels (1928 – 2019) een grote interesse voor de geschiedenis van huis en landgoed aan de dag legde en nauwgezet zaken uit heden en verleden documenteerde. Dat de fraaie behangschilderingen waren ontleend aan 18de-eeuwse prenten waarop ook scenes uit Rotterdam (de

geboorteplaats van Johannes van Lier) voorkwamen, was hem zodoende al bekend. Zelfs stelde Van Lier Lels een bouwfaserings vast, die op veel punten (niet alle) correct bleek te zijn. Deze fasering, die vaak ter sprake komt, is als bijlage toegevoegd.

Maar bouwhistorisch onderzoek leidt gelukkig altijd tot nieuwe ontdekkingen. Een vergeten schoorsteenkanaal; de oorspronkelijke roedeverdeling van de ramen; het precieze jaar waarin de achtergevel werd opgehoogd en aan de voorzijde een dakkapel kwam. De belangrijkste vondst heeft betrekking op een relatief late periode. In 1938 – 1938 kreeg het interieur een facelift van Paul Bromberg, een van de bekendste vooroorlogse binnenhuisarchitecten. Veel van zijn aanpassingen – die opvallen door hun onopvallendheid – zijn in goede staat bewaard gebleven. Daarmee heeft de bouwgeschiedenis een verfrissende 20ste-eeuwse component gekregen, die zeker waardering verdient.

Werkwijze

De bouwhistorische verkenning is verricht in januari en februari 2020 in opdracht van Het Drentse Landschap. Het onderzoek is nodig in verband met de nieuwe bestemmingen voor huis, bijgebouwen en landgoed, die komende jaren gestalte zullen krijgen.

In de rapportage behandelen we het in- en exterieur van het hoofgebouw, het koetshuis en de twee houten schuren. We gaan niet in op de tuin en het erf met de daar aanwezige elementen. Hiernaar zal apart onderzoek worden gedaan.

Ook het archiefonderzoek is beperkt gebleven. Op dit moment wordt door medewerkers van het Drents Archief het huisarchief van Overcingel nageplozen. Uit de vele stukken zullen ongetwijfeld nieuwe inzichten voortkomen over bouw, bewoning en gebruik.

In het hoofgebouw waren er weinig belemmeringen voor ons onderzoek. Een van de weinige dingen waarvan wij ons geen beeld hebben kunnen vormen, is de afgesloten kelder die zich onder de behangkamer moet bevinden. Anders was dat bij het koetshuis. De vele spullen die hier nog zijn opgeslagen, bemoeilijkten de zichtbaarheid en maakten het soms lastig uit te maken hoe de verschillende ruimtes hebben gefunctioneerd.

Destructief onderzoek werd niet verricht. Toch zal dit op termijn wellicht nodig zijn. Bijvoorbeeld om te achterhalen of zich achter de zichtbare wanden of plafonds oudere elementen bevinden.

Voor hun hulp bij de totstandkoming van dit rapport willen we graag een aantal mensen bedanken. Allereerst Jermo Tappel, medewerker van het Drentse Landschap (en anti-kraakbewoner van Overcingel) voor zijn hartelijke ontvangst, zijn tips en zijn zoekwerk in het Drentse Archief. Bij dat laatste werd hij bijgestaan door archivaris Erwin de Leeuw.

Bovenal willen we Ika Ladrak bedanken, die wegens een oogprobleem bij Hans de honneurs heeft waargenomen bij het autorijden en het maken van de vele aantekeningen.

Hans Ladrak, Jim Klingers

Erica, Wijster, 20 februari 2020

Objectgegevens en colofon

Adres

Oostersingel 27
9401 JZ Assen

Kadastrale gegevens

Overcingel is per 18 januari 2020 kadastraal bekend onder **Assen S 867**

Monumentale status

Huis, bijgebouwen en onderdelen van de tuin zijn rijksmonumenten. Ze zijn geregistreerd bij de RCE onder de nummers **408929, 408930, 408931, 408932, 408933, 408934, 408935, 408936, 408937, 408938.**

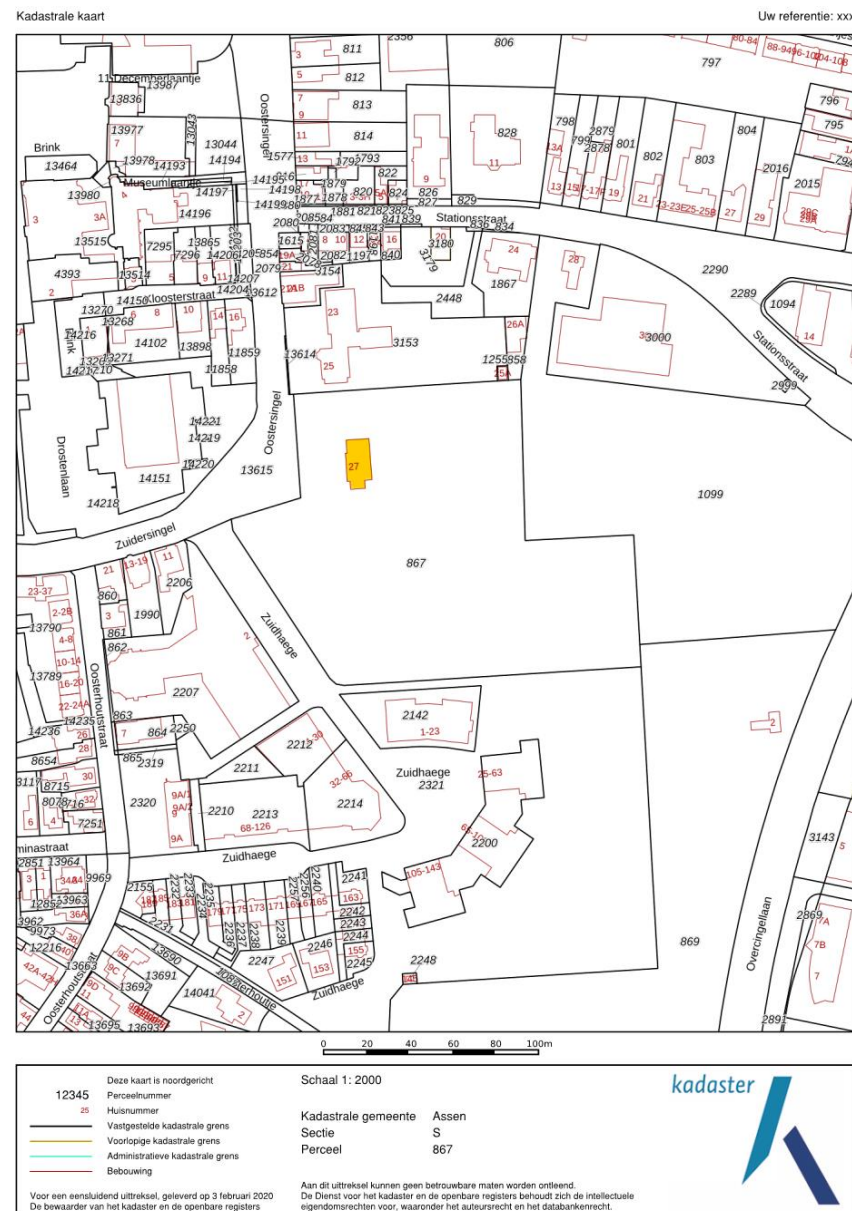
Eigenaar en opdrachtgever

Stichting het Drentse Landschap
Kloosterstraat 5, 9401 KD Assen
Postbus 83, 9400 AB Assen
0592 31 35 52
info@drentslandschap.nl

Uitvoering

Battjes & Ladrak
Meineszstraat 4, 7887 AP Erica
0591 30 21 21
hladrak@planet.nl
www.battjesladrak.nl

Klingers Bouwhistorie & Restauratie
Beilerweg 4, 9418 TE Wijster
06 41 373 813
jimklingers@hotmail.com
www.klingersbouwhistorie.nl

Belangrijkste conclusies

- Het huis is in 1776 – 1778 gebouwd door Abraham Martinus Sorg in opdracht van Johannes van Lier, ontvanger-generaal van de Landschap Drenthe.
- Van de noordelijke aanbouw wordt de huidige keuken met een aanpalende gang en bijruimte al aangegeven op de kaart van Buwama Aardenburg uit 1809. Het spoor van een dak in de noordgevel van het huis heeft betrekking op deze oudste aanbouw.
- Het beschilderde linnen behang in de behangkamer is kort na de bouw gerealiseerd. Ze zijn het werk van een onbekende behangschilder, die grotendeels werkte naar voorbeeld van bestaande prenten. Er zijn verwijzingen naar Rotterdam, de geboorteplaats van Van Lier.
- Het sierstucwerk in het pand lijkt nog origineel te zijn en werd vervaardigd door de Duitse stukadoor Johan Bernhard Logeman.
- De noordelijke aanbouw werd vergroot in 1863 of kort daarna en kreeg daarbij een verdieping met daklijsten in de chaletstijl.
- Het pand kreeg pas in 1884 een volledige verdieping aan de achterzijde met daarop een tweede schilddak. Aan de voorkant werd de dakkapel boven het middenrisaliet toegevoegd.
- Aan de zuidkant kwam in 1909 een serre op de plek van een eerdere veranda. In dat jaar werd ook de verdieping uit 1863 op de noordelijke aanbouw afgebroken. Op de aanbouw en de serre werden balkons aangebracht.
- In het pand zijn diverse historische haardplaatsen verdwenen: in de behangkamer, keuken en zitkamer, maar ook in de naaikamer en/of kleine kamer moeten stookplaatsen zijn geweest.
- De slaapkamers op de verdiepingsgedeelte uit 1884 hebben klaarblijkelijk geen stookplaats gehad. Mogelijk lag dat wel in de bedoeling; de huidige lage schoorstenen op het dak zijn loos.
- De naaikamer is een opkamer geweest. Onder de behangkamer was een kelder, waarvan nog restanten aanwezig kunnen zijn.
- In 1938 – 1938 werd het interieur onder handen genomen door binnenhuisarchitect Paul Bromberg. Veel van zijn destijds zeer moderne aanpassingen zijn bewaard gebleven. Zo bezit het pand een nog volledig werkzame cv-installatie uit 1938.
- In 1960 en 1979 hebben verbouwingen plaatsgevonden waarbij met name het uiterlijk en de historische indeling van de keuken, zitkamer en achtergang ingrijpend werden aangepast.
- De roedeverdelingen van de ramen zijn meermaals aangepast. In 1964 werd bij de ramen aan de voorzijde de vermeende 18de-eeuwse roedeverdeling teruggebracht. Deze komt echter niet overeen met de werkelijke roedeverdeling.
- Op de kaart uit 1809 wordt de voorganger van het huidige koetshuis al weergegeven. Het is niet vastgesteld wanneer dat gebouwd is. In ieder geval tussen 1778 en 1809. Het gebouw was iets smaller dan tegenwoordig.
- Het huidige koetshuis annex boerderij is gebouwd in 1868, maar heeft mogelijk nog enkele binnenmuren van de 18de-eeuwse voorganger behouden.
- De 19de-eeuwse indeling van koetshuis/boerderij is goed bewaard gebleven. Van het gebruik als koetshuis getuigt onder meer een nog gave tuigkast.
- De twee houten schuren dateren uit de tweede helft van de 19de eeuw en hebben eerder als veestallingen gefungeerd.

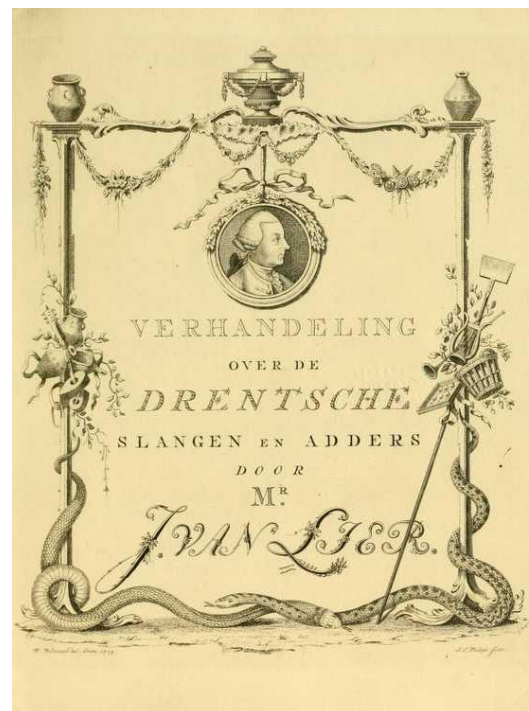
Bewoners en architect

Overcingel werd gebouwd in 1777 - 1778 in opdracht van de toenmalige ontvanger-generaal van de Landschap Drenthe, Johannes van Lier (1726 – 1799). Het neoclassicistische ontwerp kwam van timmerman-architect Abraham Martinus Sorg (1738 – 1825). Beiden waren 'import-Drenten', die dankzij hun talenten tot grote hoogte stegen, maar op het eind van de 18de eeuw de revolutionaire tijdsgeest tegen kregen.

Johannes van Lier

Bouwheer Johannes van Lier was een buitenbeentje. Hij behoorde niet tot de Drentse oligarchie die traditiegetrouw de hoge bestuursfuncties in de Landschap vervulde, maar was de zoon van Henderick van Lier, een Rotterdamse wijnhandelaar. In Leiden had hij rechten gestudeerd en hij was waarschijnlijk nooit in Drenthe terecht gekomen als hij niet verliefd was geworden op **Roelina Johanna Hofstede** (1730 – 1796) – de dochter van de Groningse predikant Johannes Hofstede – die medio 1750 op familiebezoek was in Rotterdam. Johannes reisde zijn geliefde achterna naar Groningen en nog geen jaar later waren zij al getrouwd in Zuidlaren. In deze plaats had de jonge jurist een betrekking weten te krijgen als persoonlijk secretaris van de Drentse drost Alexander Carel van Heiden, woonachtig op havezate Laarwoud.

Als protégé van Van Heiden en van de invloedrijke familie Hofstede maakte Van Lier snel carrière. Hij werd in 1753 lid van de Gedeputeerde Staten van Drenthe, waarna hij in 1758 werd benoemd tot ontvanger-generaal (hoofd belastingontvanger), een functie hij tot 1785 zou blijven bekleden. Tot 1773 bleef hij daarnaast in dienst als persoonlijk secretaris van de drost. Los van deze betrekkingen was hij een van de zes oprichters van de Annerveensche Heerencompagnie, die zich bezighield met de veenontginningen in Oostermoer. Daarnaast schreef hij een groot aantal publicaties over geschiedenis, archeologie, biologie en natuurwetenschappen. Hij bezat een grote verzameling stenen en mineralen. In 1771 werd Van Lier benoemd tot lid van de prestigieuze Maatschappij van Wetenschappen.¹

1. Een wetenschappelijke publicatie van Johannes van Lier uit 1781, met daarop zijn portret.

Johannes en Roelina bewoonden na hun huwelijk het Ellentshuis in Annen, maar namen in 1758 hun intrek in het Ontvangershuis in Assen. Dit huis werd al snel te krap, aangezien er maar liefst vijftien kinderen werden geboren – waarvan er overigens op het moment dat verhuizen aan de orde kwam al zes waren overleden.²

Van Lier liet een nieuw huis bouwen op twee stukjes grond aan de overzijde van de singelgracht rond de oude kern van Assen. Daaraan dankt het de naam Overcingel. Met de bouw werd in 1776 of 1777 aangevangen. Vast staat dat het huis begin 1778 voltooid was. Op 24 maart van dat jaar verzocht Van Lier namelijk om hem het hooiland in erfpacht te geven dat achter zijn nieuw gebouwde huis lag.³ In de daarop volgende jaren vergrootte hij zijn bezit met grondaankopen tot een landgoed van zo'n 35 hectare (18 - 20). Naast bouw- en hooiland, liet hij een grote tuin aanleggen in formele stijl. In het begin van de 19de eeuw werd deze aangepast in de Engelse landschapsstijl.

Lang hadden Johannes en Roelina geen plezier van hun nieuwe huis. Toen in 1785 de Landschap plotseling een groot geldbedrag moest ophoesten in verband met op handen zijnde oorlogshandelingen van de Republiek, kwam aan het licht dat de ontvanger-generaal nogal losjes was omgegaan met de overheidsfinanciën en nu en dan ook zelf wat uit de schatkist had geleend. Tot zijn verdediging moet gezegd worden dat de Drentse belastinginning berustte op een sterk verouderd systeem waarin tekorten snel konden oplopen. De Patriottische factie in Drenthe greep de zaak echter aan om de Oranjegezinde Van Lier ten val te brengen. Na een aanvankelijke claim van 400 duizend gulden, werd uiteindelijk een bedrag van 140 duizend gulden op Johannes verhaald, die toen al de benen had genomen naar Kleef. Roelina volgde hem enige tijd later met enkele van haar kinderen.

Abraham Martinus Sorg

Het ontwerp voor Overcingel kwam van timmerman-architect **Abraham Martinus Sorg** (1738 – 1825). Hij was tegelijk ook de aannemer. Sorg kwam uit het Groningse Sappemeer maar woonde en werkte al enige tijd in Assen. Hij had onder meer de leiding over de rond 1774 begonnen verbouwing van het oude rentmeesterhuis tot het huidige Drostenhuis (2). Dit moest gaan dienen als ambtswoning voor drost Van Heiden – dus Van Liers werkgever. Van Lier regelde als ontvanger-generaal de betaling van deze verbouwing en zo zullen de mannen elkaar hebben leren kennen.

Sorg staat tegenwoordig niet te boek als een toonaangevend architect. Ten onrechte, want het Drostenhuis en Overcingel behoren landelijk gezien tot de vroegste voorbeelden van de neoclassicistische Lodewijk XVI-stijl. Deze bouwstijl greep terug op de pure klassieke traditie, die in de zwierige maar ook vaak gekunstelde rococostijl (Lodewijk XV-stijl) was ondergesneeuwd. Met het Drostenhuis ontwierp Sorg een statig gebouw dat gezag uitstraalde.⁴ Maar bij Overcingel liet hij vooral zien waar het bij de nieuwe richting in de architectuur om ging: goede verhoudingen, symmetrie, licht en soberheid.

Een ander artistiek hoogtepunt bereikte Sorg met de koepelkerk van Smilde (1780 – 1788), die vermoedelijk was geïnspireerd op de 17de-eeuwse koepelkerk van zijn geboorteplaats Sappemeer. Tijdens de bouw raakte hij echter in een

hevig conflict verzeild met de aannemers, die een proces tegen hem aanspanden. Zij beweerden onder meer dat hij materialen van de kerk gebruikte voor de bouw van zijn eigen huis aan de Asser Vaart. Dit huis, naar een latere bewoner het Hofstede huis genoemd, vormde zijn derde ‘stadspaleis’ in Assen.⁵

De architect werd in 1785 van alle blaam gezuiverd. Maar er volgden roerige jaren, waarin de controverse tussen Drentse patriotten en prinsgezinden steeds verder opliep. Sorgs goede betrekkingen met orangisten als Van Heiden en Van Lier werden nu tegen hem gebruikt. In 1787 circuleerde er een schotschrift waarin hij opnieuw werd beschuldigd materialen van de kerk te hebben gebruikt voor *“een kostelijk huis voor zich zelve en een dito voor van Lier, daar hij bij deselve onbeperkte gelden kon opnemen.”*⁶ Dat Overcingel al lang voltooid was toen de kerk in 1780 werd aanbesteed maakte voor de anonieme opsteller blijkbaar niet uit. We kunnen het de architect dan ook niet kwalijk nemen dat hij Drenthe de rug toekeerde. Hij vertrok in 1790 naar Kampen, waar hij als stadsarchitect was aangesteld. Aan hem dankt de Bovenkerk zijn fraaie hoge spits (1808).⁷ Erkenning kwam alsnog in 1816, met zijn benoeming tot

2. Het Drostenhuis in 1977. Het rechter koetshuis werd in 2009 opgevijseld om als entree van het Drents Museum te kunnen dienen.

‘correspondent instituut’ van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten (tegenwoordig het KNAW).

Latere eigenaren

De oudste zoon van Johannes en Roelina, Johannes Hendricus Petrus (1759 – 1823) wist door verkoop van diverse bezittingen de schulden van zijn vader min of meer in te lossen. Als handige jurist slaagde hij erin Overcingel te behouden, vermoedelijk via een onderhandse transactie. Hij ging er zelf wonen met zijn vrouw Anna Sara Clara Gockinga (1758 – 1815). Het stel bleef kinderloos en nadat Johannes in 1823 overleed, werden zijn bezittingen bij testament vermaakt aan zijn neven Johannes Henricus Petrus (1790 – 1824) en Herman Hubert (1792 – 1863), gehuwd met Margaretha Westra (1803 – 1831), zonen van zijn broer Helperus.

Johannes Henricus Petrus overleed al een jaar later, waarna Herman Hubert de enige eigenaar werd. Hij was griffier van beroep, vervolgens burgemeester van Norg en later notaris te Assen. Hij bewoonde Overcingel tot zijn dood in 1863. Van zijn drie kinderen werd Hendrik (1828 – 1904) de bewoner en uiteindelijk enige eigenaar van het huis. Hendrik was advocaat en volgde in 1863 zijn vader als notaris van Assen op. Ook werd hij lid van de Provinciale Staten van Drenthe en later van de Eerste Kamer (voor de vrijzinnige Liberale Unie). Uit zijn huwelijk met Jentien Carsten (1827 – 1909), dochter van de Asser procureur Hendrik Jan Carsten, kwamen geen kinderen voort. Zodoende werden de bezittingen bij testament vermaakt aan een nicht van zijn vrouw, Geesina Carsten (1863 – 1937), die gehuwd was met Jan Lels (1848 – 1933). Hun kinderen waren Berend Jan Murk Lels (1893 – 1984) en Hendrik Lels (1896 – 1969).

In 1902, Hendrik Lels was toen 6 jaar, regelde Hendrik van Lier – notaris van beroep – dat zijn neefje de achternaam ‘Van Lier Lels’ mocht voeren. Hendrik van Lier Lels ging uiteindelijk in 1938 op Overcingel wonen, samen met zijn vrouw Clara Maria Brocke (1894 – 1986). Hun zoon Hendrik Johan van Lier Lels (1928 – 2019) betrok het huis in 1978 met zijn vrouw Elizabeth (Bep) Tinge (1934 – 2013) en woonde er tot zijn overlijden in 2019. Daarna is het huis met bijgebouwen en grond door de erfgenamen aan Het Drentse Landschap vermaakt.

Het huis is – weliswaar via zijtakken – tot 2019 altijd in dezelfde familie gebleven en is slechts zeven keer van eigenaar gewisseld.

Overzicht bewoning:

1778 – 1785 (7 jaar) Johannes van Lier en Roelina Johanna Hofstede met gezin.

1785 – 1823 (38 jaar) Johannes Hendricus Petrus van Lier en Anna Sara Clara Gockinga (overl. 1813).

1823 – 1863 (40 jaar) Herman Hubert van Lier en Margaretha Westra (overl. 1831) met gezin.

1863 – 1909 (46 jaar) Hendrik van Lier (overl. 1904) en Jentien Carsten.

1909 – 1937 (28 jaar) Geesina Carsten en Jan Lels (overl. 1933) met gezin.

1938 – 1978 (40 jaar) Hendrik van Lier Lels (overl. 1969) en Clara Maria Brocke met gezin.

1978 – 2019 (41 jaar) Hendrik Johan (Henk) van Lier Lels en Elizabeth (Bep) Tinge (overl. 2013) met gezin.

2019 – heden Jermo Tappel als beheerder voor het Drentse Landschap.

3. De achterzijde van Overcingel op een schilderij toegeschreven aan Petrus Kiers (1807 – 1875). Deze woonde van 1858 – 1864 in Assen (wikipedia). De achtergevel is nog niet opgehoogd. De noordelijke aanbouw bezit al zijn zolderopbouw met rond raam en daklijst.

Overzicht bouwgeschiedenis

Sinds de bouw in 1776 – 1778 hebben er aan het hoofdgebouw diverse veranderingen plaatsgevonden. Deze worden hieronder in grote lijnen geschetst. In de bouwhistorische beschrijvingen komt de bouwgeschiedenis per onderdeel nog uitgebreider aan bod.

De vroegste aanpassingen hebben betrekking op de noordelijke uitbouw, waarvan het noordoostelijke gedeelte met de huidige keuken het oudst is. Het is onbekend of deze aanbouw van meet af aan aanwezig was of kort na de bouw werd gerealiseerd. In elk geval staat hij al aangegeven op de oudste kaart van Overcingel, vervaardigd in **1809** door P.A.C. Buwama Aardenburg, alsook op de kadastrale minuutplan van circa 1830 (4 - 5).

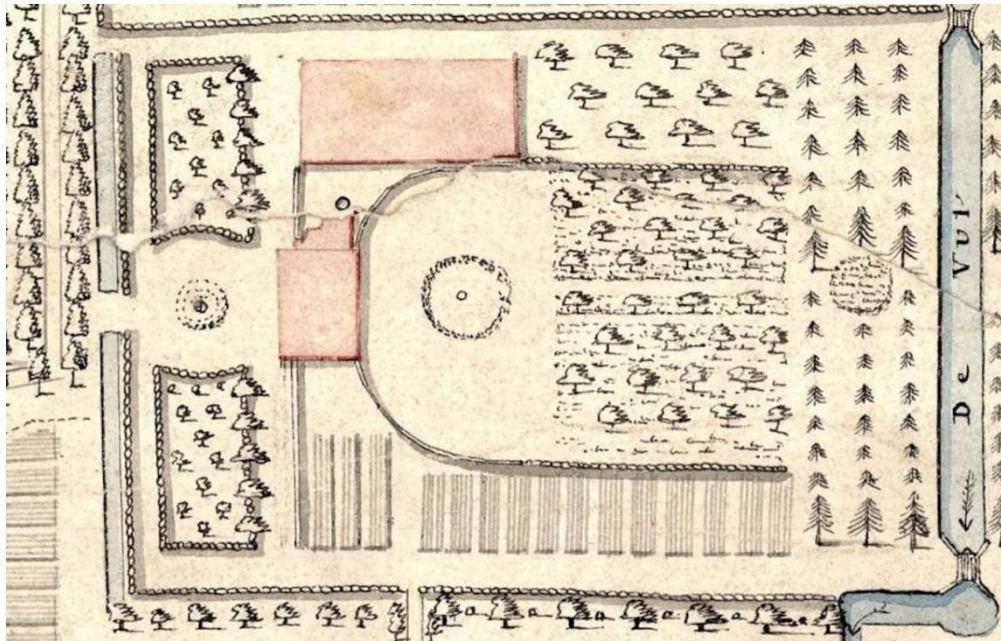
Volgens Henk van Lier Lels – de voorlaatste eigenaar – werd de aanbouw gerealiseerd ten behoeve van een nieuwe keuken. De oorspronkelijke keuken bevond zich volgens hem in de huidige zitkamer. Daarvoor bestaan inderdaad sterke aanwijzingen, aangezien deze kamer een zeer breed schoorsteenkanaal bezat – een kenmerk dat typerend is voor de keukens van vroeger.

Het is niet ondenkbaar dat de uitbouw eerst nog voor andere doeleinden heeft gediend. Te denken valt aan een bijkeuken of aan een ruimte voor de grote verzameling stenen en mineralen die Van Lier bezat.

De kaart uit 1809 toont ook al een deel van het huidige halletje naast de keuken, en ook een portaaltje ter hoogte van het laatste vestibule-segment (tussen de boogdoorgang en de mangelkamer). Volgens Van Lier Lels zou het daarbij gaan om een privaat.

Na 1830 is het halletje naast de keuken verlengd en voorzien van een raamvenster, dat nadien weer verdwenen is, maar waarvan de rollaag tijdens een verbouwing in 1979 werd herontdekt (205). De oorspronkelijke keukenuitbouw had geen verdieping maar een flauw zadeldak waarvan de noklijn in de noordmuur bewaard is gebleven (40, 43).

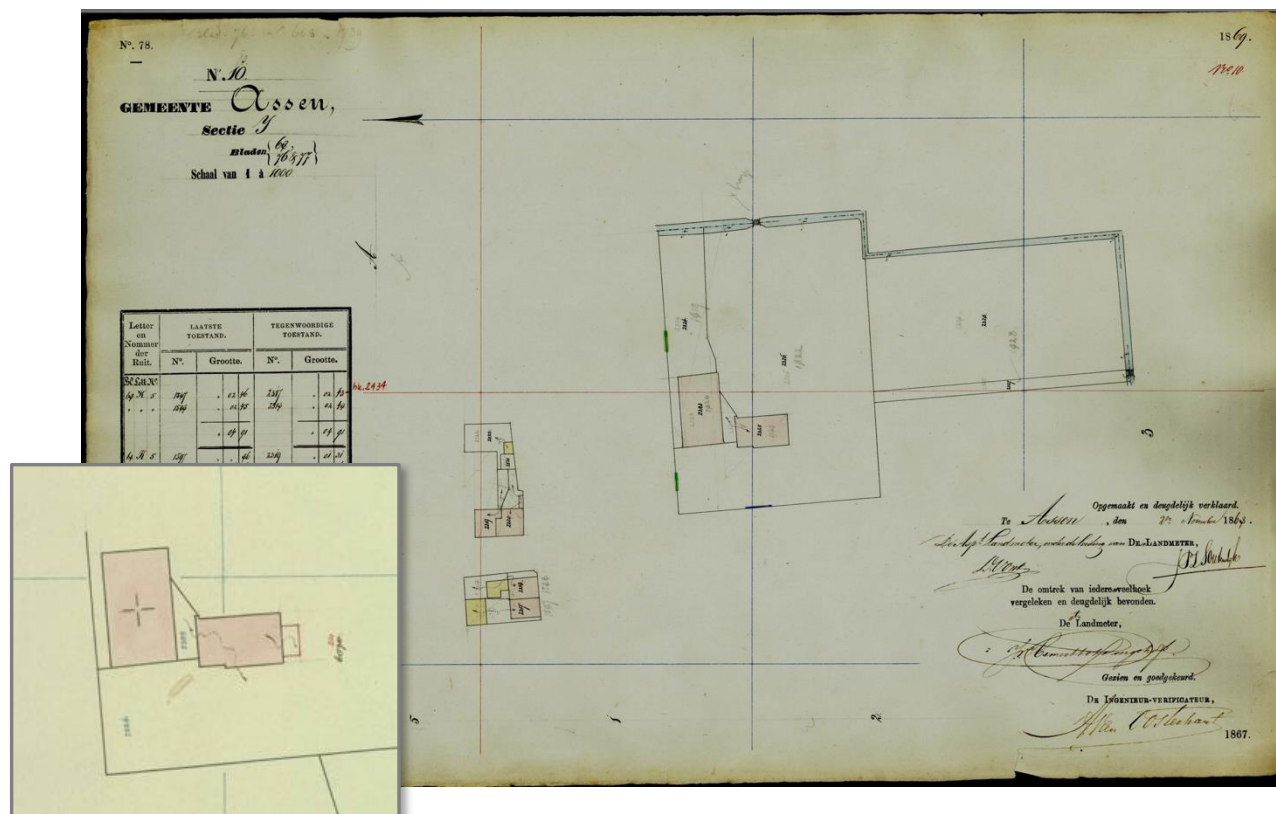
De rest van de noordelijke uitbouw, bestaande uit de mangelkamer met ondergelegen kelder en een privaat (nu toiletruimte) komt tot stand in of kort na **1863**, als Hendrik van Lier en Jentien Carsten op Overcingel komen wonen. Samen met de al bestaande ruimtes wordt het geheel voorzien van een zolderverdieping in de destijds populaire chaletstijl, die onder meer gekenmerkt wordt door de overstekende daklijsten met snijwerk (6). De aanbouw zag er heel anders uit dan tegenwoordig, zoals verder beschreven wordt op pag. 34.

4 - 5. Op zowel de kaart van Buwama Aardenburg uit 1809 (links) als de kadastrale minuut van ca. 1830 (rechts) is aan de noordkant gedetailleerd de getrapte uitbouw zichtbaar. Daarbij moet wel in acht genomen worden dat de schaal van de kadastrale minuut klein is en de verhoudingen mogelijk niet helemaal kloppen. Op de kaart uit 1809 is dat minder het geval, maar hier is precies ter plekke de tekening iets beschadigd. Op beide kaarten lijkt de uitbouw nog aardig te verspringen ten opzichte van de achtergevel van het hoofdgebouw. In werkelijkheid bedraagt die verspringing slechts een kwart steen.

6. Foto voorzijde omstreeks 1895.

7 – 8. Volgens deze kadastrale hulpkaart die werd vervaardigd in verband met de (her)bouw van het koetshuis, had de noordelijke aanbouw in 1868 al de huidige oppervlakte. (Dienstjaar 1869 min 1 jaar.) Tot nu toe zijn er geen kaarten beschikbaar die de toestand tussen 1832 en 1868 weergeven.

Uit de hulpkaart van 1911 (inzet) blijkt dat er een aanbouw aan het huis is gekomen, de huidige serre. Rode lijnen geven een verandering ten opzichte van een vorige toestand weer.

Zowel op de kaart uit 1869 als dienstjaar 1911 wordt een kleine aanbouw op de noordoosthoek (het noorden is links) aangegeven. Mogelijk gaat het om het bovengrondse deel van een regenwaterbak.

Ongeveer in dezelfde periode laten zij tegen de zuidkant van het huis een veranda optrekken, eveneens in de chaletstijl (10). Hendrik en Jentien laten ook de raamvensters van hun 18de- en vroeg 19de-eeuwse roedeverdelingen ontdoen. In de nieuwe situatie krijgen de meeste vensters slechts twee grote glasramen met afgeronde hoeken (6, 12).

In **1868** laten Hendrik en Jentien het koetshuis met boerenschuur, dat waarschijnlijk al van meet af aan naast het huis stond, slopen en vervangen door het huidige pand. De reden voor de nieuwbouw is onduidelijk, want het oorspronkelijke gebouw was slechts een fractie kleiner (zie verder pag. 106).

Al die tijd had het huis aan de achterzijde nog geen volledige verdieping. Het dakschild liep door tot vlak boven de raamvensters van de eerste bouwlaag, zoals te zien is op het schilderij van Petrus Kiers uit ca. 1864 (3). Pas in **1884** wordt de achtergevel tot de huidige hoogte opgetrokken en krijgt het huis een tweede kap. Aldus kunnen op de verdieping twee nieuwe slaapkamers worden gerealiseerd met drie grote ramen en een balkonnetje.

De ophoging is op diverse plekken in de gevels nog goed waarneembaar, mede doordat er een vroege machinale vormbaksteen voor werd gebruikt, die in formaat en textuur sterk afwijkt van de oudere handvormstenen.

Aan de voorzijde laten Hendrik en Jentien een dakkapel aanbrengen boven het middenrisaliet in bijpassende Lodewijk XVI-stijl. Of er bij het originele ontwerp ook een dakkapel op deze plek is geweest, is onbekend.

Hendrik van Lier en Jentien Carsten waren al ver in de dertig toen ze op Overcingel kwamen wonen en het echtpaar bleef kinderloos. Het is dan ook opmerkelijk dat uitgerekend zij zoveel bouwactiviteiten ontplooiden. Mogelijk hadden zij het geld ervoor dankzij de verkoop van stukken land aan de noordkant van de huidige Stationsstraat. Ook aan de oostkant kromp het landgoed in, door de komst van de nieuwe spoorlijn en het station – waarvan Hendrik van Lier overigens een warm pleitbezorger was.

9 - 10. Zuidzijde met de veranda omstreeks 1895. In de veranda zijn tegen de zuidmuur stucornamenten en een medaillon aangebracht.

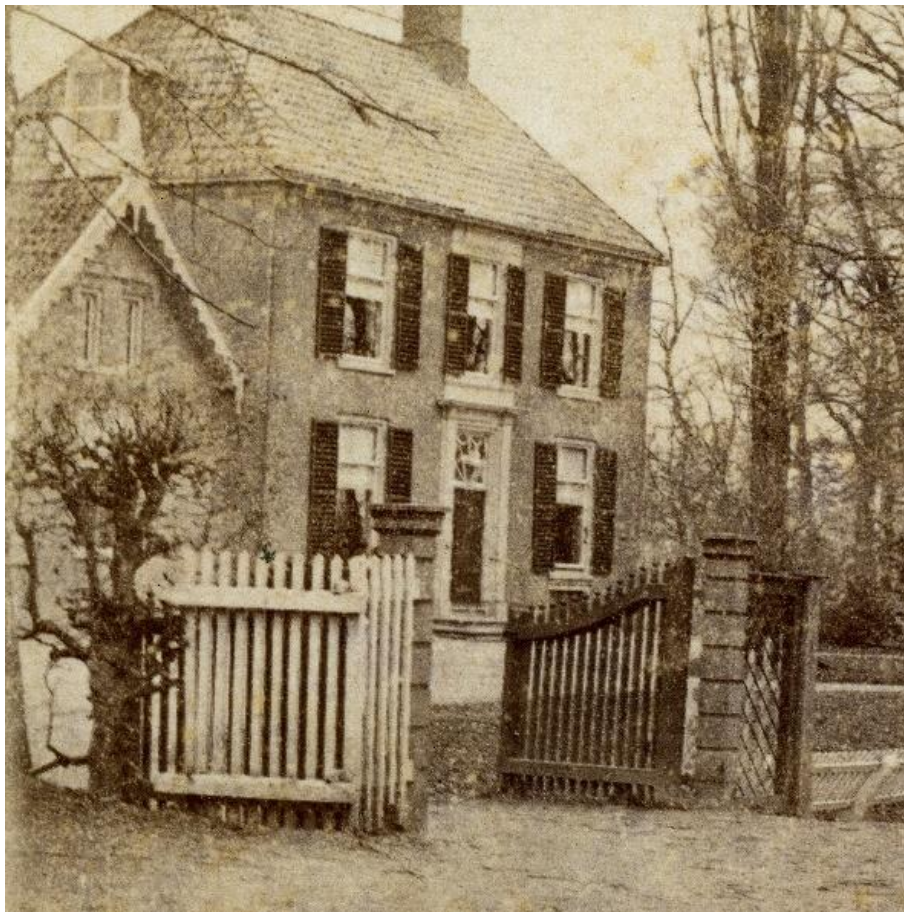

11. Detail van een ander schilderij van de nog niet opgehoogde achterzijde. De ramen hebben een 9-ruits verdeling.

12. Foto achterzijde omstreeks 1895. De grens tussen het oude en nieuwe metselwerk is duidelijk te zien door het grotere steenformaat en de 'verse' voegen. In de oude situatie bedekte de vroegere daklijst de zes laatste lagen metselwerk boven de hanenkammen. De raamvensters zijn voorzien van lamberkijnen met jaloezieën. De hoeken van de schuiframen zijn afgerond, met uitzondering van het rechter raam, dat een 6-ruitsverdeling bezit en draairamen heeft. De gietijzeren dakramen zijn al aanwezig.

13. De oudst bekende foto van Overcingel dateert van voor 1884. De dakkapel boven het middenrisaliet is nog afwezig. Ook missen de dakramen. Gevel en dak zijn aan de achterzijde nog niet verhoogd. De schuiframes hebben al wel een 2-ruits indeling met afgeronde hoeken. Een houten hek geeft toegang tot het terrein.

14. Deze Ansicht, waarop de buurvilla van baron Van der Feltz de hoofdrol speelt en Overcingel op de achtergrond ligt, is jonger dan de vorige foto, maar ouder dan het veronderstelde jaartal 1908. Dit valt af te leiden aan de identieke houten toegangshekken die beide panden bezitten. Al in 1895 had Overcingel het huidige smeedijzeren hek.

Als in **1909** Geesina Carsten en Jan Lels op Overcingel komen wonen, weten zij niet hoe snel zij de drukke eclectische bouwsels van hun oom en tante moeten verwijderen. Ze laten de zolderverdieping van de noordelijke uitbouw weer afbreken en vervangen de veranda aan de zuidzijde door een moderne serre. Beide bouwvolumes krijgen een plat dak met een balustrade in classicistische trant.

Intern wordt het kantoor op de begane grond (de vroegere keuken), die gaandeweg was opgedeeld in drie ruimtes, weer vergroot. In de behangkamer verdwijnt de schoorsteenmantel. Ook de haardplaats(en) in de naaikamer en/of de bovengelegen slaapkamer zijn vermoedelijk onder Jan en Geesina verdwenen.

In **1938** laten de nieuwe bewoners Hendrik en Clara van Lier Lels het interieur moderniseren door niemand minder dan de bekende binnenhuisarchitect en meubelontwerper Paul Bromberg. Bromberg gold als een zeer vooruitstrevend ontwerper, die elementen uit de Amsterdamse School en het nieuwe bouwen ogenschijnlijk moeiteloos wist in te passen in een bestaand geheel. Zo ook bij Overcingel. Veel van zijn ingrepen waren in de eerste plaats bedoeld om de logistiek en het comfort in het gebouw te verbeteren. Zo wordt er een provisiekamer en bijkeuken van de keuken afgescheiden. Het onhandige trapje in de achtergang wordt verplaatst. Tussen de vestibule en de achtergang komt een deur. De vloer van de naaikamer – een opkamer – wordt verlaagd. Op de verdieping worden een tweede toilet en een ruime badkamer met ligbad gerealiseerd (239). Het pand krijgt centrale verwarming met radiatoren in alle kamers. Ook wordt er opnieuw behangen. Het 18de-eeuwse beschilderde behang dat bij deze werkzaamheden klaarblijkelijk achter jonger behang tevoorschijn is gekomen, wordt voor een langdurige restauratie verwijderd.

Toch drukt Bromberg wel degelijk ook stilistisch zijn stempel op het interieur, bijvoorbeeld met de parketvloeren in de salon en behangkamer (in 1959 volgt pas de serre), de geometrisch geprofileerde boardplafonds in de behangkamer en werkkamer, de boekenkasten in de werkkamer, de nis in de naaikamer en de bijzondere glazen vensterbanken in de salon en serre – en uiteraard met de meubilering die onder meer uit hypermoderne Gispen meubels bestaat (16).

In **1960** laten Hendrik en Clara de keuken, die al de nodige aanpassingen had gezien, ingrijpend verbouwen. De keukenvloer, die verdiept lag ten opzichte van het kernhuis, wordt verhoogd. De oostgevel wordt grotendeels herbouwd, waarbij het raamvenster opschuift om plaats te bieden aan een nieuw buitendeurvenster met dubbele deur en 8-ruits bovenlicht. Ook wordt een entreetje van de provisiekamer afgescheiden.

Dr. Helbers, directeur van het Provinciaal Museum, richt het pand met het bestaande meubilair opnieuw in.

In **1964** krijgen de raamvensters aan de voorzijde weer schuiframen met een fijnmazige roede-verdeling, die overigens afwijkt van de oorspronkelijke verdeling.

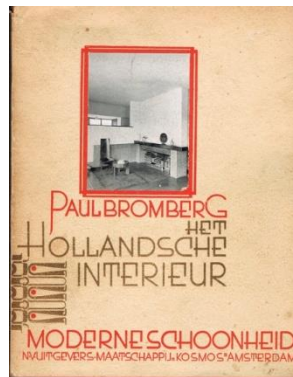
Nadat Henk van Lier Lels en Bep Tinge het pand betrekken, gaat in **1979** onder toezicht van architect Jan Koops uit Assen opnieuw de keuken op de schop. Deze wordt vergroot ten koste van het twee eeuwen oude halletje. Er komt een gangdeur te vervallen en er wordt een schuifdeur toegevoegd. De trap naar de opkamer wordt gedraaid. In de keuken komt vloerverwarming en het plafond wordt verlaagd. De zitkamer (het voormalige kantoor en voordien de keuken) krijgt een jaren zeventig haard. Ook hier gaat het plafond omlaag.

In de salon worden gipsplaten op de muur aan gebracht en de kamer wordt opnieuw behangen. De serre krijgt een nieuw plat dak, er komt een houten schrootwand tegen de voormalige buitengevel en de parketvloer wordt vervangen door geglazuurde tegels.

De bruine verf wordt van de voorgevel verwijderd en tot slot komt op de noordvleugel een set door 'technéut' Henk van Lier Lels zelf ontworpen panelen voor een zonneboiler te liggen. Sindsdien hebben geen grote wijzigingen meer plaatsgevonden.

Paul Bromberg

Paul Bromberg (1893 – 1949) vestigde zich in 1913 als binnenhuisarchitect te Amsterdam. Van 1918 tot 1924 was hij hoofd van de afdeling Kunstnijverheid en Woninginrichting van Metz & Co, voor welk warenhuis hij talloze meubel- en interieurontwerpen maakte. Van 1924 tot 1934 had hij een vergelijkbare functie bij de firma H. Pander & Zonen in Den Haag. Hierna begon hij voor zichzelf, waarbij nu ook het ontwerp van toneeldecors en verbouwingen tot zijn kerntaken gingen behoren. Een van zijn eervolste opdrachten was de inrichting van het Nederlandse paviljoen op de Wereldtentoonstelling te New York in 1939. Bromberg verwierf niet alleen bekendheid door zijn bijzondere ontwerpen en moderne, functionele inrichtingen, maar ook door zijn inspanningen om nieuwe ideeën over vormgeving onder de aandacht van een groot publiek te brengen. Hij hield voordrachten, organiseerde tentoonstellingen en verzorgde talloze publicaties over het moderne interieur.

15. Paul Bromberg

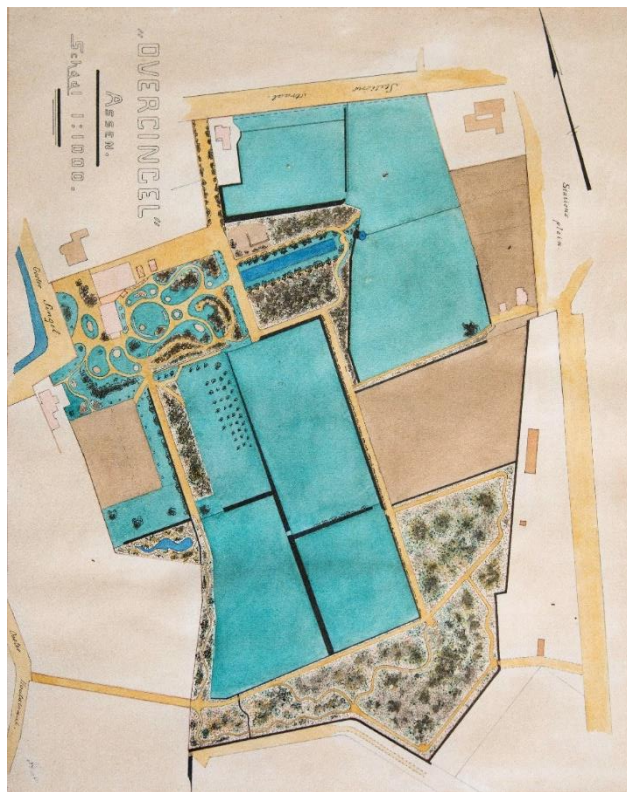
Bromberg, van Joodse komaf, verbleef tijdens het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog toevalligerwijs in de Verenigde Staten. Daar verdiepte hij zich in opdracht van de Nederlandse regering in de bouw van prefab huizen. In de oorlogsjaren zette hij zijn werkzaamheden in Amerika voort. Na de bevrijding keerde hij terug naar zijn vrouw Constance en kinderen Nettie en Paul jr, die de oorlog hadden overleefd, maar zijn huwelijk liep op de klippen. Bromberg hertrouwde in 1948 met Elsa Sternberg, maar overleed al een jaar later aan een nieraandoening op 56-jarige leeftijd.

16. De serre in 1939, ingericht door Paul Bromberg met Gispen stoelen en lamp. Opvallend zijn de moderne cv-radiatoren.

17. De slaapkamer. Bed en kastje zijn waarschijnlijk ontwerpen van Bromberg zelf. De neonlampen naast de spiegel zijn anno 2020 nog modern, toch is deze foto gemaakt in 1939.

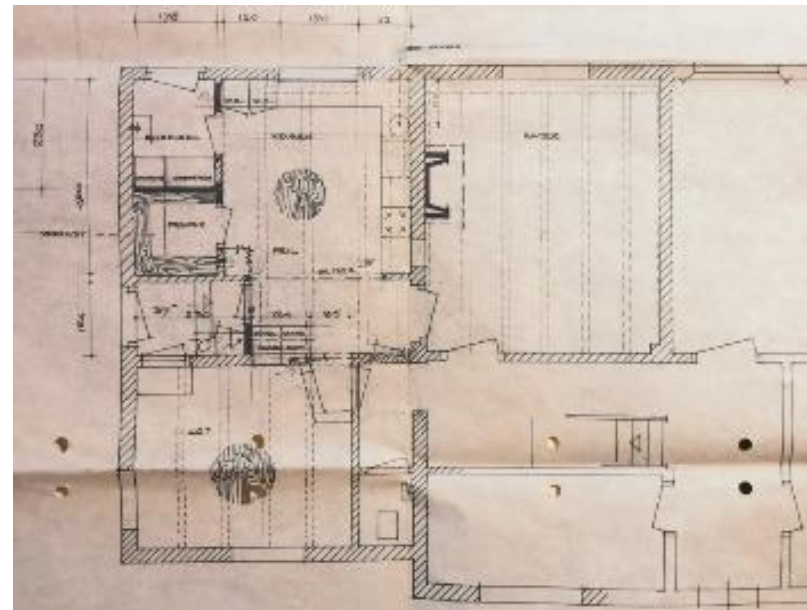
18 - 20. Links: het landgoed in zijn grootste omvang in de eerste helft van de 19de eeuw, ingetekend op de kaart van 1809 (groene contouren).

Midden: kaart van het landgoed uit 1921. De gebieden ten noorden van de Stationsstraat zijn afgefallen, evenals het land aan de oostzijde, waar in de zestiger jaren van de 19de eeuw spoorlijn, station en Anreperstraat werden aangelegd. Naast het grand canal is er daarentegen een flink stuk grond bijgekomen.

Rechts tekening uit 1969 van Henk van Lier Lels, waarop hij met een rode tint aangeeft welke terreinen sinds 1945 werden onteigend voor de bouw van het Wilhelminaziekenhuis en het GAK, en voor de verlegging van de Stationsstraat en aanleg van de Overcingellaan. Het grondgebied werd hierdoor vrijwel gehalveerd. Volgens deze tekening liep ook de bruin ingekleurde 'laars' van het overgebleven terrein gevaar te worden onteigend. Zo ver kwam het gelukkig niet. De rode contouren vormen dankzij de niet aflatende strijd van Van Lier Lels voor het behoud van het landgoed nog steeds de grens.

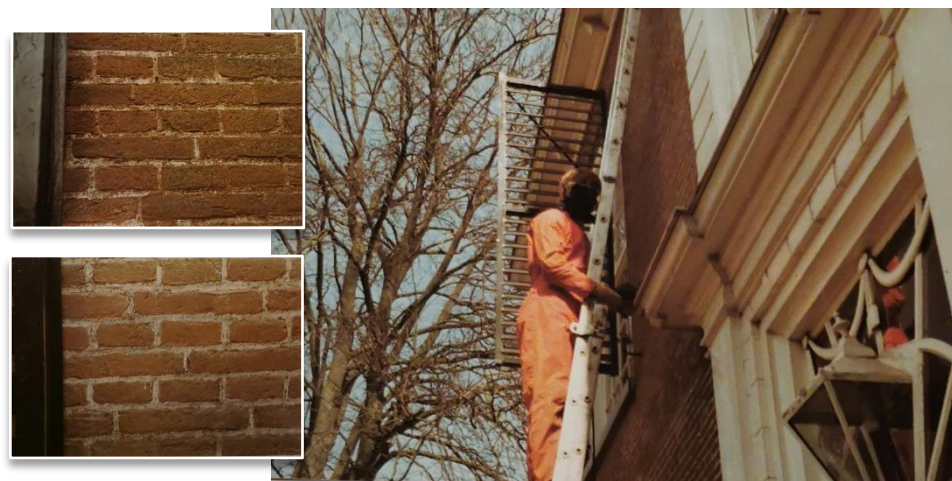
21. Het pand in 1957. De ramen hebben nog de indeling uit ca. 1880.

23. Verbouwingsplan Jan Koops voor de keuken en zitkamer, 1979.

22. Aanpassing raamvensters, 1964.

24. Gevelreiniging, 1979. Inzetjes: voor (boven) en na.

Beschrijving exterieur

Het huis heeft een min of meer vierkante plattegrond, twee bouwlagen en een kap die bestaat uit twee schilddaken. Op de hoeken van de nok van het voorste dak staan twee schoorstenen met schoorsteenborden. Aan de noordzijde heeft het pand een aanbouw met daarop een balkon, aan de zuidzijde is een serre aangebouwd met ook een balkon erop.

Vorgevel (westgevel)

De voorgevel van het huis telt zeven vensters en een deur. Het steenformaat bedraagt 20-21,5 x 9,5-10 x 3,5 cm. . De tienlagenmaat is 48-49 cm. Er is met kalkmortel in kruisverband gemetseld. De voeg heeft een daggestreep. De stenen kleuren nog steeds iets bruin, door de verf die hier was aangebracht.

De gevel is symmetrisch vormgegeven. Een middenrisaliet verdeelt de gevel in twee gelijke delen: links en rechts ervan bestaat de opbouw uit een keldervenster, een venster met schuifraam (5 x 4 plus 5 x 3 ruiten), daarboven ook een venster met schuifraam (5 x 3 plus 5 x 3 ruiten).

Onder de grote vensters is een rollaag aangebracht en erboven zijn hanenkammen gemetseld. Deze laatste zijn, evenals de bovendorpels van het vensterkozijnen, licht getoogd. De vensterkozijnen zijn met een duivejager geprofileerd. Zowel het vensterkozijn als de vensteropening bezitten een dorpel. Beide zijn van hout. De vensters zijn voorzien van persiennes (28).

De keldervensters zijn met een draadrooster afgesloten. Het rechter keldervenster is dichtgezet met een geteerde glasplaat waarin een luchtroostertje zit (29), het linker venster heeft een metalen plaat met gaatjes (30).

Het middenrisaliet bestaat voor het grootste deel uit een houten, wit geschilderde bekleding. Achtereenvolgens is er een hardstenen bordes van twee treden, een hardstenen trede onder de voordeur, een eenpaneelsdeur met geprofileerde omlijsting van het paneel. Deze deur heeft een deurklopper (32) midden boven en een koperen deurknop (35). Het deurkozijn is hol geprofileerd en loopt uit in de neuten met een kapelletje. Links zit de trekker van de bel (33).

De deur wordt geflankeerd door twee pilasters op hardstenen neuten met een achtergrond in een blokmotief dat natuursteen moet suggereren. Als afsluiting dient een kroonlijst (27).

In het deurkozijn bevindt zich een kalf met hol profiel en een bovenlicht met straalsgewijze en cirkelvormige roeden en een gesneden guirlande. In het bovenlicht is een lantaarn opgenomen die alleen aan de buitenzijde uitsteekt (34).

Boven de deur op de verdieping bevindt zich een venster met schuifraam (4 x 3 plus 4 x 3 ruiten) met aan weerszijden een blokmotief. Ook dit raam kreeg zijn roedeverdeling pas in 1964. Boven het venster is de naam van het huis geschilderd: OVERCINGEL.

Het risaliet wordt beëindigd met een dakkapel, waarin het blokmotief wordt vervolgd. Er is een venster met schuifraam (4 x 2 plus 4 x 2 ruiten). De dakkapel wordt geflankeerd door twee pilasters en afgesloten met een kroonlijst. De dakkapel heeft een plat dak.

Bouwgeschiedenis voorgevel

Niet alles is wat het lijkt bij de voorgevel. De '18de-eeuwse' ramen met hun kleine roedeverdeling zijn pas aangebracht in 1964. Voordien hadden alle vensters laat-19de-eeuwse schuiframen met een 2-ruits verdeling en afgeronde hoeken. Ook dat was niet de originele indeling: de paneelverdeling van de 18de-eeuwse vouwblinden aan de binnenkant van de vensters maakt duidelijk dat de oorspronkelijke schuiframen een nog fijnmazigere roedeverdeling hadden, namelijk 6 x 4 plus 6 x 4 ruiten op de begane grond en 6 x 3 plus 6 x 4 en 5 x 3 plus 5 x 4 ruiten op de verdieping.

Tot 1964 was het venster in het middenrisaliet in bezit van persiennes (36). In dat jaar verdween ook de (originele) gebogen ijzeren leuning bij het bordes.

Ondanks de stijleenheid met het middenrisaliet dateert de dakkapel pas uit 1884, zo blijkt uit achter het hout teruggevonden krantenpapier (246). Het bezat eerder een tweeruits raam (36). Het ligt voor de hand dat er in 1777 ook al een dakkapel was die later werd afgebroken, maar hiervoor is geen bewijs.

25. Voorgevel.

26. Bovenkant gevel.

27. Hoofdentree

28. Persienne.

29. Venster rechter kelderraam.

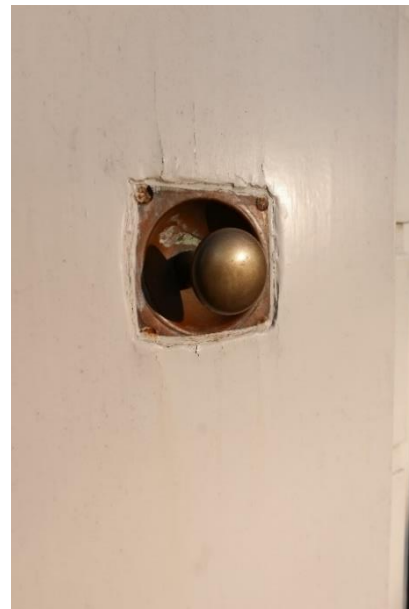
30. Gaatjesrooster voor linker kelderraam.

31. Voordeur.

32. Klopper voordeur.

33. Trekker bel.

34. Bovenlicht met lantaarn.

35. Deurknop voordeur.

36. Middenrisaliet in 1895.

37. Noordgevel vanaf balkon.

38. Rond raam berging.

39. Luidklok.

Noordgevel

Van de noordmuur van het kernhuis is alleen het gedeelte boven de aanbouw te zien (37). De muur bestaat er uit drie verschillende soorten baksteen. De oorspronkelijke daklijn van voor de verhoging van de achterste beuk, loopt trapsgewijs omhoog vanaf de bovenkant van de begane grond naar het voorste dak. De baksteen die onder deze grens gebruikt is, komt overeen met het formaat aan de zijanten en achterkant van de begane grond. Een steenformaat van 21,5-22 x 10,5-11 x 4 cm, een tienlagenmaat van 50-51 cm. De baksteen boven de schuine lijn is een machinale baksteen, net als op de verdieping aan de achterkant. Het steenformaat is 21 x 10,5 x 5 cm, de tienlagenmaat 61,5-62 cm.

In de muur zijn nog diverse andere bouwsporen te zien: een dichtzetting met aan weerszijden een bloktand (42); een daklijn van een zadeldak met flauwe helling (43), dat loodrecht op deze muur stond; een spoor van een schoorsteen, die hier in 1958 nog aanwezig was (41). Bij de regenpijp is nog vaag de grens te zien tot hoever de roestbruine verf reikte.

In de muur is een rondvenster opgenomen. Het heeft een gietijzeren raam, dat in het midden opengezet kan worden (38).

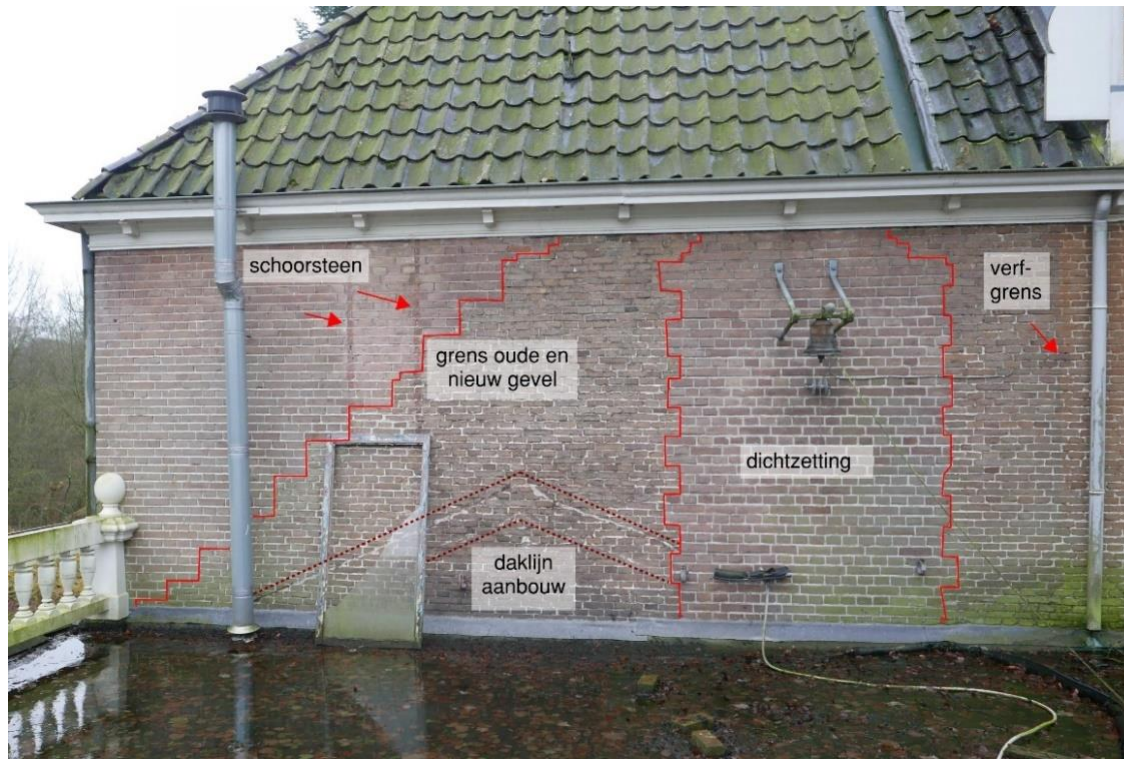
Op de dichtzetting is een 20ste-eeuwse luidklok opgehangen, met daarop de tekst: STADROTTERDAM (39).

Bouwgeschiedenis noordgevel

Het trapsgewijze verloop van de ophoging doet vermoeden dat de afgeschuinde gevel van voor de ophoging vlechtingen heeft gehad.

De dichtzetting is zo goed als zeker van een deur- of raamopening geweest; het oorspronkelijke metselwerk heeft aan beide zijden een correcte hoekbeëindiging met drieklezoren en zonder breukstenen. Helemaal aan de bovenzijde van de muur in het oorspronkelijke metselwerk is er geen sprake meer van een dichtzetting: de strekkenlagen lopen daar gewoon door. De ingreep zal plaats hebben gevonden in of na 1884, mogelijk pas in 1909.

De flauwe daklijn hoort bij de aanbouw in zijn oudste vorm, zichtbaar op de kaart van Buwama Aardenburg uit 1809. Het dak stond dus haaks op het latere dak van circa 1864. In de dichtzetting lopen de sporen niet door, waaruit we niet alleen kunnen afleiden dat de dichtgezette jonger is, maar ook dat het dichtgezette venster pas werd aangebracht nadat het dak was verdwenen.

40. Diverse bouwsporen zichtbaar op de noordmuur.

41. Detail foto uit 1957. Er is een lage schoorsteen op te zien.

42. (rechts) Detail blokvertanding dichtzetting.

43. (links) Detail daklijnen van aanbouw omstreeks 1809.

Zuidgevel

Aan de zuidzijde van het kernhuis is dezelfde getrapte daklijn te zien als aan de noordzijde (44). Dit bevestigt eens te meer dat er oorspronkelijk geen volledige etage aan de achterzijde van het huis was, zoals ook te zien is op het schilderij van Kiers. De tienlagenmaat en het steenformaat komen overeen met de noordgevel en de achtergevel.

Op het dak van de serre/balkon komt een openslaand raamvenster uit met twee 10-ruits ramen, voorzien van een traliwerk tegen inbrekers (47). Boven het venster is in het metselwerk een rollaag aangebracht.

Naast het raam is een klokkenstoeltje met een 18de of 19de-eeuwse luidklok bevestigd (46).

45. Zuidgevel met serre.

44. Daklijn zuidgevel.

46. Klokkenstoeltje.

47. Raamvenster zuidgevel.

Serre

Aan de zuidzijde is een serre aangebouwd. Hij staat op een fundering van beton, waarin overigens een frijnslagmotief is aangebracht (49).

De serre is opgetrokken uit een houten constructie van afgeschuinde stijlen en regels, waardoor vakken ontstaan die aan de onderzijde gevuld zijn met panelen, daarboven met glas. Op de kruispunten ervan is een eenvoudige decoratie aangebracht (51).

De serre is bevestigd aan de muur van het huis door middel van hoekijzers (52). Het is niet vastgesteld hoe de bevestiging aan de bovenzijde is.

Aan de oostzijde bevindt zich een bordes van beton met drie treden, toegankelijk vanuit de serre, waar aan die kant een glasdeur is aangebracht met onderin een paneel (48).

Bouwhistorie serre

De serre uit 1909 had als voorganger een veranda, die alleen vanaf de tuin toegankelijk was (10). Het lijkt erop dat het basement van deze veranda ook voor de serre is gebruikt. Deze lijkt even groot wat grondoppervlak betreft.

De bovenlichten hadden oorspronkelijk glas-in-loodramen (50). Deze zijn vermoedelijk in de zeventiger jaren verdwenen. Ook binnen vonden toen enkele modernisering plaats. De gevel werd met schroten bekleed en de parketvloer uit 1959 maakte plaats voor een tegelvloer. Wat voor vloerafwerking er voordien was, is onbekend.

50. Glas in loodramen op foto uit 1939.

48. Oostgevel met bordestrap.

49. Basement.

51. Kozijn.

52. Hoekijzer

Aanbouw noordzijde

Tegen het kernhuis is aan de noordzijde een aanbouw aangebracht. De muur aan de westzijde, die ca. 75 cm achteruit ligt, is koud tegen het kernhuis aangezet. De tienlagenmaat is daar 57 cm, het steenformaat 21,5-22 x 10,5 x 4,8-5 cm.

Deze westmuur heeft één raamvenster (53). Het heeft een hanenkam. Het vensterkozijn heeft geen onderdorpel. Het heeft een schuifraam (5 x 4 en 5 x 3 ruiten) en persiënnes. Rechts naast het venster is een luchtrooster aangebracht (54)

De noordzijde van de aanbouw is complexer. Links naast de deur – de vroegere dienstingang – is de tienlagenmaat 52 cm, het steenformaat 22 x 10,5-11 x 4-4,5 cm. Rechts ervan is de tienlagenmaat 57 cm en het steenformaat 22 x 10,5 x 5 cm.

Aan de bovenzijde van de muur links van de deur is een duidelijk kleuronderscheid te zien (55). Bovendien is het metselverband daar verstoord: er zijn twee lagen koppen boven elkaar. Rechts boven de deur is in het metselwerk een onregelmatigheid die erop wijst dat daar een andere fase begint (58).

Het deurvenster met bovenlicht is oorspronkelijk in het metselwerk opgenomen. Aan de bovenzijde wordt dit venster afgesloten met een rollaag. Het kozijn is met toognagels verzekerd. De dorpel en neuten zijn van hardsteen. Het kalf is van een hol profiel voorzien. De deur is opgeklampt. Er is een zware koperen bronzen deureklopper (56) en een trekker voor de trekbel (57). Het bovenlicht heeft een roedeverdeling van 4 x 3 ruiten. In dit bovenlicht is een lantaarn opgenomen die zowel naar binnen als naar buiten uitsteekt.

Het venster van de mangelkamer rechts naast de deur is later aangebracht (59). Het heeft een voorzetraam. Het raam zelf heeft een roedeverdeling (3 x 3 ruiten). Het voegwerk ter weerszijde van het venster is hersteld met een cementmortel.

Het keldervenster heeft een hanenkam (59). Het is oorspronkelijk. Het kozijn is geprofileerd met een duivejager en met toognagels verzekerd. De vensterdorpel is van beton. Het raam is dichtgezet met een houten plaat waarin twee ronde

glasramen zijn aangebracht. Het liggende venster links naast de deur heeft geen hanenkam of rollaag (55). Het is secundair aangebracht. Het voegwerk rondom is hersteld met een cementmortel. Het heeft een houten voorzetraam. Het eigenlijke venster ligt dieper naar achteren. Het is een kiepraam, dat naar binnen kiept. Het is door een roede verdeeld in twee ruiten.

Tegen de muur is links naast de deur een afdak geplaatst dat gedekt is met platte donkerblauw geglaazuurde Friese pannen (55).

Vlak voor de gevel, op de noordoosthoek, is een gemetselde waterput. Deze heeft een betonnen dekplaat met een ronde metalen deksel (64).

53 - 54. Westgevel noordelijke aanbouw.

Inzet: het roostertje dat in de plaats kwam van een rond venster.

55. Noordelijke aanbouw, noordgevel.

56. Deurklopper.

57. Trekker van de bel.

58. Bovenlicht zijentree met aangepast metselwerk erboven.

59. Hoek met kelderraam en venster mangelkamer. Rondom dit raam is het metselwerk aangepast.

In de oostgevel van de aanbouw zijn een raamvenster en een deurvenster met bovenlicht opgenomen. Beide zijn ingebroken in bestaand metselwerk (60-62).

De tienlagenmaat en het steenformaat zijn gelijk aan de linkerkant van de noordzijde.

Boven venster en deur zijn hanenkammen aangebracht. De hanenkam boven het venster wordt gedeeltelijk door de lijst onder het balkon bedekt.

Het venster heeft een schuifraam (2 x 3 en 2 x 3 ruiten). Het heeft een houten onderdorpel.

De deur is gescheiden in een onder- en bovendeur. Het deurkozijn is geprofileerd met een duivejager. Het staat op neuten. Het heeft een kalf met holprofiel. Het bovenlicht heeft 2 x 4 ruiten. De dorpel en neuten zijn van hardsteen. De deur heeft een klinksluiting. Het deurvenster reikt minder hoog dan het raamvenster.

Het balkon erboven lijkt achterover gezakt over twee lagen metselwerk. Deze lijst is echter exact horizontaal, waaruit de conclusie volgt dat de aanbouw enigszins verzakt is. De lijst onder het balkon oogt als een kroonlijst.

Tussen aanbouw en kernhuis zijn twee regenpijpen, die het hemelwater van het dak en van het balkon afvoeren. Op de hoogte van het balkon is een klensbak aangebracht. De regenpijp komt uit in een regenkelder (63).

De aanbouw is een fractie, een halve kop, naar achteren geplaatst. Op de kaarten uit 1809 en 1832 wordt deze verspringing enigszins overdreven weergegeven (4,5).

De balkons

De balkons op de serre en de aanbouw aan de noordzijde lijken tegelijkertijd aangelegd te zijn. De balustrades zijn identiek (65). Ze dekken de serre en de aanbouw aan de noordzijde af met een bekleding van dakleer. Aan de zuidzijde is het balkon toegankelijk door openslaande ramen vanuit kamer. Aan de noordzijde is er geen toegang vanuit het huis op het balkon.

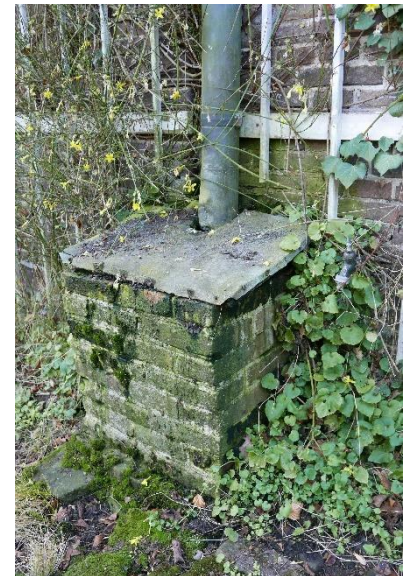
60. Keukenraam oostzijde.

61. Ingezaagde vensteropening.

62. Dubbel deur uit 1960.

63. Opbouw regenwaterput.

64. Waterput.

65. Balustrade balkon noordelijke aanbouw.

Bouwhistorie aanbouw noordzijde

De noordelijke aanbouw is het onderdeel van Overcingel met de ingewikkeldste bouwgeschiedenis. Op pagina 12 en 18 is er al het een en ander over gezegd.

Hier beperken we ons tot de bouwsporen in de buitenkant. De bouwgeschiedenis van de binnenruimtes komt aan de orde op pag. 66 – 74.

Het gedeelte met de getrapte plattegrond, dat voor 1809 in drie fases tot stand kwam, onderscheidt zich (samen met het nadien nog verlengde halletje) van het gedeelte dat in of kort na 1863 verrees door de verschillen in de gebruikte bakstenen. Links van het deurvenster is de steen pakweg een halve centimeter dunner dan de nieuwere steen rechts. Wel zijn in 1863 nog handvormstenen gebruikt. Vijf jaar later wordt voor de nieuwbouw van het koetshuis gekozen voor machinale vormbakstenen.

Foto's 66 en 69 laten zien hoe de aanbouw er na 1863 uitzag. De nieuwe westgevel heeft beneden een 6-ruits schuifraamvenster (2 x 3 ruiten) en een rond gietijzeren tuimelraam dat in vieren is verdeeld. Dit was ongetwijfeld voor het toilet bedoeld. Op de zolder waren twee smalle staande vensters die door een horizontale roede in tweeën verdeeld werden. Onder de vensters was een dorpel aangebracht, die hoogstwaarschijnlijk van dezelfde makelij was als de huidige dorpel onder het venster op de begane grond. Boven deze vensters is een hanenkam gemetseld. Daarboven worden beide vensters met een gepleisterde wenkbrauw omsloten.

Ten behoeve van de balklaag boven de mangelkamer zaten rozetankers in de gevel. In het huidige metselwerk is van die rozetankers geen spoor meer zichtbaar. Ook is niet te zien dat het ronde venster door een luchtrooster vervangen is.

Aan de oostzijde, in het oude gedeelte, bevond zich in het midden één venster met 3 x 4 ruiten. Er was nog geen deur aan die kant. Op de zolder was een rond venster met een vermoedelijk gietijzeren raam met een zonnewielpatroon. Tussen de begane grond en de zolder – op de grens van de oude muur en het opgehoogde gedeelte – was een gepleisterde band aangebracht. Op een foto uit 1957 is deze nog steeds te zien (73) maar in 1960 is hij verdwenen. Toch laat het huidige metselwerk door een onregelmatigheid in het verband zien dat de band

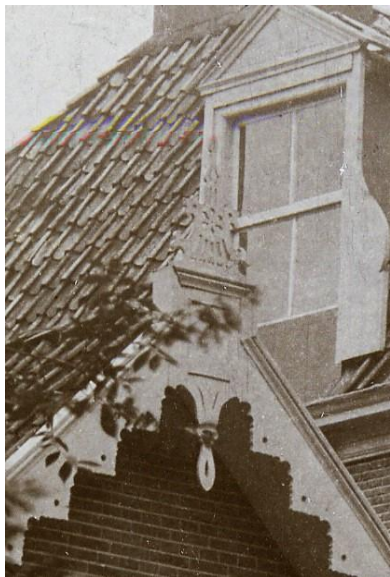
direct onder de lijst onder het balkon gezeten heeft. Diezelfde band zou aan de noordzijde doorgezet kunnen zijn, omdat daar een duidelijk kleurverschil is te zien (55); ook het metselverband vertoont onregelmatigheid.

Een belangrijke verandering uit 1863 is dat de uitbouw een echte verdieping kreeg onder zadeldak. Dit dak had zowel de oost- als de westzijde een uitkragende daklijst met ajour gezaagde geschulpte windveren en in de top een rijkversierd gevelteken. Het zijn typische eigenschappen van de chaletstijl, die overigens in 1863 nog helemaal aan het begin van zijn populariteit stond (die duurde tot ongeveer 1910).

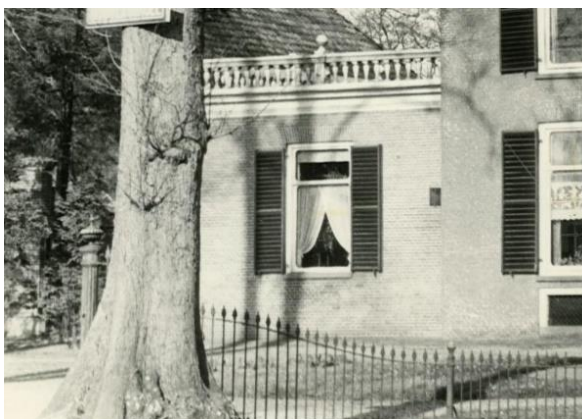
De verbouwing in de chaletstijl is in 1909 volledig teniet gedaan. De topgevels en het zadeldak maakten plaats voor het huidige balkon met neoclassicistische balustrade. Het raamvenster aan de westzijde werd in overeenstemming gebracht met de overige ramen en kreeg dus ook afgeronde hoeken. Ook het ronde gietijzeren raam moest wijken. Voor Hendrik en Clara van Lier Lels was dit in 1964 nog niet historiserend genoeg en zij voorzagen het grote venster van dezelfde '18de-eeuwse' roedeverdeling als de andere ramen aan de voorkant.

De oostgevel hadden zij al in 1960 ingrijpend aangepast. Het grote raamvenster werd verhoogd en naar links verplaatst. Aan de rechterkant kwam de huidige dubbele buitendeur met bovenlicht.

Wanneer het 9-ruits venster in de noordmuur er is gekomen, is onduidelijk. Het was er nog niet in 1895 maar al wel in 1938.

66 - 69. De west- en oostgevel in 1895, met typerende ornamentiek van de chaletstijl.

70 - 72. Zoek de verschillen. De westgevel van de noordelijke uitbouw in 1895, 1957 en nu.

73 - 74. Zoek de verschillen. De oostgevel in 1957 en nu.

Achtergevel (oostgevel)

Het metselwerk van de achtergevel bestaat uit twee soorten baksteen: de baksteen van de begane grond en de baksteen van de verdieping. De tienlagenmaat van de begane grond is 50,5-51 cm, het steenformaat 22-22,5 x 10,5-11 x 4 cm. Er is in kruisverband met kalkmortel gemetseld, waarin een daggestreep te onderscheiden is. De tienlagenmaat van de verdieping is 61,5-62 cm, het steenformaat 21 x 10,5 x 5 cm. Het onderscheid tussen de stenen is met het blote oog te zien (75).

Er zijn vijf vensters en een openslaande deur. Boven de vensters zijn hanenkammen aangebracht. Het zijn schuifraamvensters zonder roedeverdeling. De onderramen hebben een weldorpel. Zowel onder- als bovenramen hebben afgeronde hoeken (76). Dat geldt niet voor de openslaande deuren bij het balkon en voor het moderne draai-kiepraam dat in het kozijn rechtsonder is geplaatst.

Het balkon op de verdieping wordt gedragen door geornamenteerde consoles (78). Het heeft een onderkant die op een kroonlijst lijkt. De balustrade bestaat uit houten hoekpijlers en een houten lijst met daarbinnen een gietijzeren borstwering. Op de hoekpilasters staan gietijzeren pijnappels (77).

75. Achtergevel

76. Kozijn met toognagel. Het raam heeft een weldorpel en afgeronde hoeken. Onder het kozijn een zinken spatrand.

77. Balkon.

78. Console balkon.

Bouwhistorie achtergevel

De ophoging kwam tot stand in 1884. De vensters op de verdieping zijn dan ook alle drie laat-19de-eeuws. Van de vensters op de begane grond stammen de kozijnen nog uit 1777. De ramen hadden oorspronkelijk eenzelfde fijnmazige 18de-eeuwse roedeverdeling als de ramen aan de voorzijde (6 x 4 plus 6 x 4 ruiten). Rond 1860 waren daar al wat roeden tussenuit gehaald, waar door een 12-ruits verdeling ontstond van 3 x 2 plus 3 x 2 ruiten. Dit is te zien op het schilderij van Kiers (79).

Het andere schilderij – mogelijk ook van Kiers – laat echter een 9-ruits verdeling zien van 3 x 1 plus 3 x 2 ruiten (80).

Hoe de verdeling ook was, deze ramen werden vermoedelijk al voor 1884 vervangen door de 2-ruits schuifvensters met afgeronde hoeken.

Op de oude schilderijen is te zien dat de lage gevel door een bescheiden balustrade werd beëindigd. Deze zat ongeveer op de hoogte van het huidige balkon, waar de steen die ruim een eeuw lang achter de daklijst verborgen zat iets lichter kleurt.

79. Achtergevel ca. 1864

80. Idem, maar met andere roedeverdeling.

81- 82. Details van ramen in de achtergevel omstreeks 1895.

Dak

Het dak bestaat uit twee schilddaken. De kappen zijn gedekt met oude holle donkerblauw geglaazuurde pannen. Rondom het dak lopen met hout omklede en geprofileerde bakgoten. Ze rusten op hol geprofileerde gootklossen.

Op de hoeken van de nok van het voorste dak staan twee schoorstenen met schoorsteenborden. Het metselwerk van de schoorstenen is in het onderste deel in kruisverband gemetseld, het onderste deel is met lood afgedekt, daarboven verjongt het zich, is in halfsteens verband gemetseld en is op de hoeken ingesnoerd. De schoorsteen zelf is afgedekt met een natuurstenen geprofileerde plaat.

Aan de zijkanten van het voorste dak zijn dakkapellen gemaakt (85, 86). Ze hebben een timpaan en voluutvormige wangen. De ramen hebben 2 x 2 ruiten. Ze zijn gedekt met zink.

Links en rechts van de dakkapel van het middenrisaliet zijn gietijzeren dakramen aangebracht.

Het achterste dak heeft eveneens twee dakramen. Op de hoeken van de nok staan met asbest omklede schoorstenen.

83. Dak voorzijde.

84. Dak achterzijde.

85. Dakkapel noordzijde.

86. Dakkapel zuidzijde.

Bouwgeschiedenis dak

Het achterste dak werd zoals eerder beschreven gerealiseerd in 1884.

De schoorstenen op het achterste dak zijn nep. Ze vervullen geen enkele functie. Alle rookkanalen in het huis komen op de voorste twee schoorstenen uit. Waarschijnlijk zijn ze alleen aangebracht voor de symmetrie of met het oog op rookkanalen die nooit zijn uitgevoerd.

Op het fotofragment uit 1895 hiernaast is te zien dat de voorste schoorstenen per rookkanaal een hoge zinken afvoer hadden. Daaruit blijkt dat op de rechter schoorsteen vier en op de linker drie rookkanalen uitkwamen.

De dakkapellen aan de noord- en zuidkant kunnen nog uit de bouwtijd dateren, al zullen onderdelen waarschijnlijk zijn vervangen. Tot recentelijk (in elk geval nog op een foto uit 2006) waren ze gedekt met dakpannen, tegenwoordig met zink.

De dakkapel aan de voorzijde dateert zoals eerder beschreven uit 1884. In dat jaar zijn ook de gietijzeren dakramen aangebracht.

87. Dak op foto uit circa 1895.

Beschrijving interieur

Entreehal en vestibule

De entreehal en vestibule vormen samen een L-vormige ruimte met deuren naar alle hoofdvertrekken uitgezonderd de keuken. Achtereenvolgens zijn dat de naaikamer (links), behangkamer (rechts), de salon, de zitkamer, het toilet en tenslotte de mangelkamer. Ook de open trap naar boven bevindt zich in de hal.

De vloer bestaat uit witmarmeren tegels van Carrara marmer van ca. 57 cm in het vierkant. Plinten, drempels en neuten zijn ook van dit materiaal vervaardigd (91).

De wanden zijn gepleisterd. Boven de deuren van naaikamer, behangkamer, salon en zitkamer zijn in het pleisterwerk lijsten aangebracht ten behoeve van bovendeurstukken (meestal een beschildering of schilderij).

De stijlen en de regel van het voordeurvenster zijn aan de binnenkant hol geschaafd en voorzien van een kraalrandje.

De buitendeur is aan de binnenzijde beplankt met horizontale delen (94). Daaroverheen is een rechthoekige profilering aangebracht met vierkante hoekornamentjes die sterk overeenkomen met de versiering aan de buitenzijde (95, 96). De deur bezit nog zijn originele messing slot met dito deurkruk en ketting (97). Boven en beneden bevinden zich messing schuifgrendels. Het hangwerk bestaat uit drie kogelscharnieren. Deze zijn wel oud maar niet oorspronkelijk.

In het eerder beschreven bovenlicht is achter de lantaarn een raampje aangebracht dat geopend kan worden.

Naast de deur bevindt zich een koperen trekbel (98).

De salonkamer bezit een 9-ruits glasdeur met een onderpaneel voorzien van een bossing. De ruitjes van antiek geblazen glas zijn nog allemaal bewaard gebleven.

De overige deurvensters hebben éénpaneelsdeuren met vrij brede stijlen en regels. De panelen zijn voorzien van een bossing. De deur van de behangkamer is

aan de kamerzijde bedekt met beschilderd linnen behang en een stuk lambrisering die precies aansluiten op het behang en de lambrisering van de kamer. Zo gaat de deur in dichte toestand op in het geheel. Alleen de deurkruk verradt dat hier een doorgang is (131).

Alle binnendeurkozijnen zijn voorzien van dezelfde soort architraven (omlijstingen). Deze zijn strak geprofileerd volgens de Lodewijk XVI-stijl.

De meeste deuren zijn opgehangen met knieren (101). De deur naar de naaikamer heeft echter gewone scharnieren. De behangkamerdeur bezit een soort paumelle-scharnier (102).

De deuren in de entreehal hebben mogelijk nog 18de-eeuwse geelkoperen deurkrukken met een handgreep van geslepen wit glas of een glasachtige witte steensoort (mogelijk albiet of seleniet) (103). De wc-deur is in het bezit van laat-19de-eeuws messing deurkruk en dito grendeltje (104). Het sluitwerk van de deuren naar de zitkamer en de mangelkamer dateert vermoedelijk uit de jaren dertig.

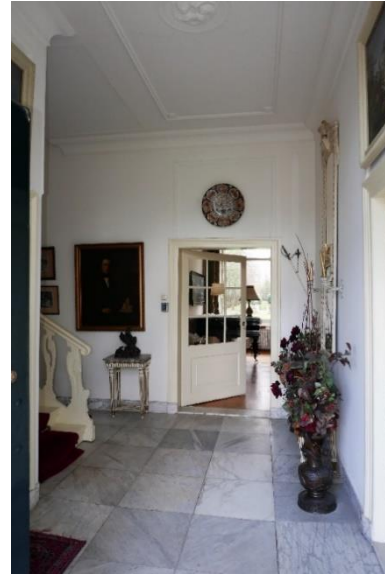
Ter hoogte van de vroegere buitenmuur bevindt zich een muurdoorgang met rondboog en geprofileerde stucomlijsting (90).

Van een verdwenen buitendeurvenster op deze plek is het bovenlicht bewaard gebleven. Het dient nu als binnenraam. De twee klapramen zijn ontstaan van hun 6-ruits roedeverdeling (92, 93).

De plafonds zijn verlaagd en gestuukt. In de entreehal zijn bij de aansluiting van de muren op het plafond kooflijsten aangebracht met een holle en bolle profilering. Het plafond zelf bezit een rechthoekige perklijst met hol en bol profiel en hoekrozetten. Het middenornament bestaat uit een grote ronde rozet (105).

Het plafond van de vestibule, dat wordt onderbroken door de trapopgang, heeft geen ornamenten maar alleen een platte rand rondom.

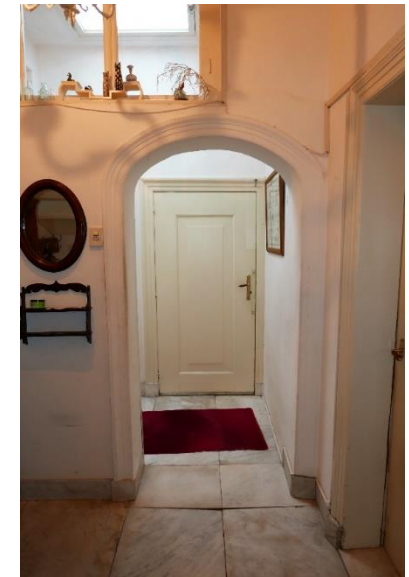
88. Hal gezien naar salon.

89. Vestibule gezien naar mangelkamer.

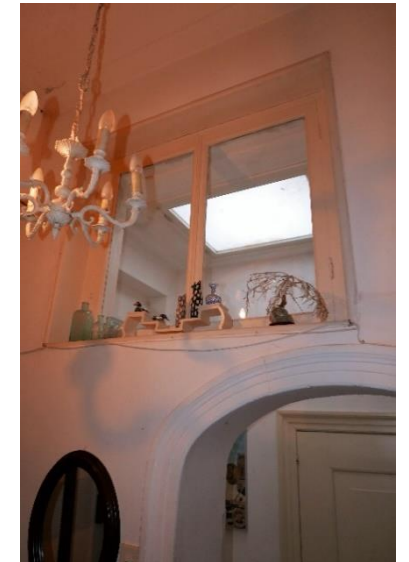
90. Doorgang in voormalige buitenmuur met daarachter de deur van de mangelkamer.

91. Vloer, drempel, plint en neuten van Carrara marmer.

92 - 93. Resterend bovenlicht van verdwenen buitendeurvenster.

94. Voordeur.

95. Ornament binnenkant.

96. Ornament buitenkant.

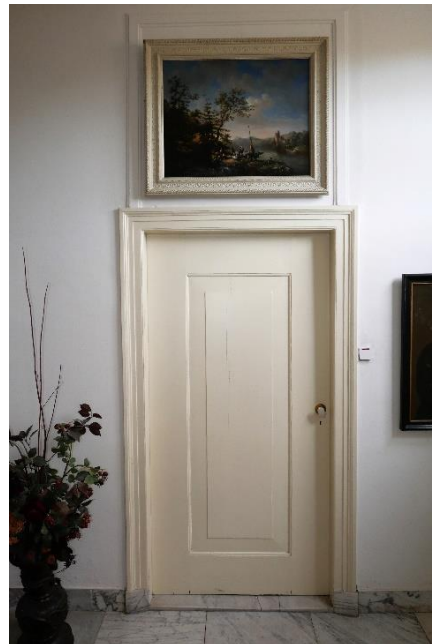
97. Sluitwerk voordeur.

98. Trekbel.

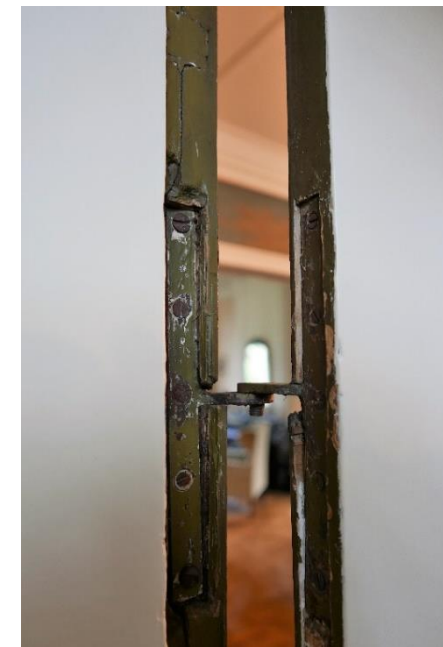
99. Deur salon.

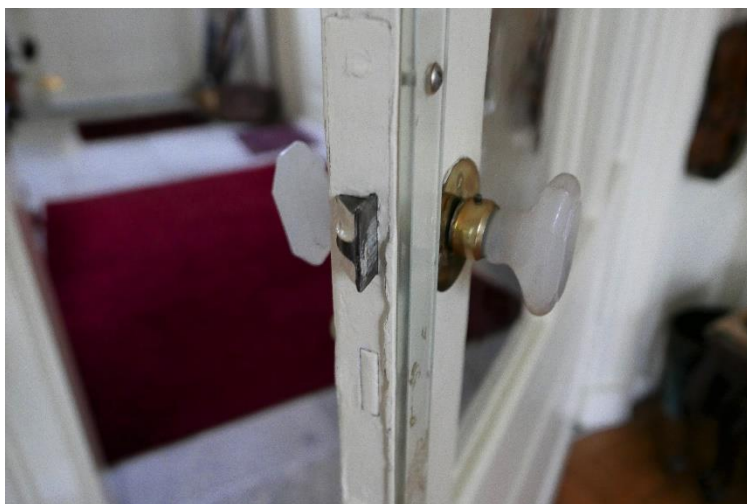
100. Deur behangkamer.

101. Knier van 18de-eeuwse deur.

102. Scharnier behangkamerdeur.

103. Deurknoppen salondeur.

104. Sluitwerk wc-deur

Bouwgeschiedenis hal en vestibule

Terwijl de indeling en het uiterlijk van de entreehal sinds 1778 vrijwel ongewijzigd bleef, is de vestibule meermaals aangepast.

Zo bevonden zich volgens Van Lier Lels rechts onder de trap tot 1938 twee deuren. Ze gaven toegang tot respectievelijk de kelder en de naaikamer, die toen nog een opkamer was. Van deze deuren is niets meer te zien (108).

Oorspronkelijk eindigde de vestibule bij een buitendeur met bovenlicht. Voor deze deur werd al vóór 1809 een uitbouwtje gerealiseerd. Volgens Van Lier Lels ging het om een privaat, maar dit is niet zeker.

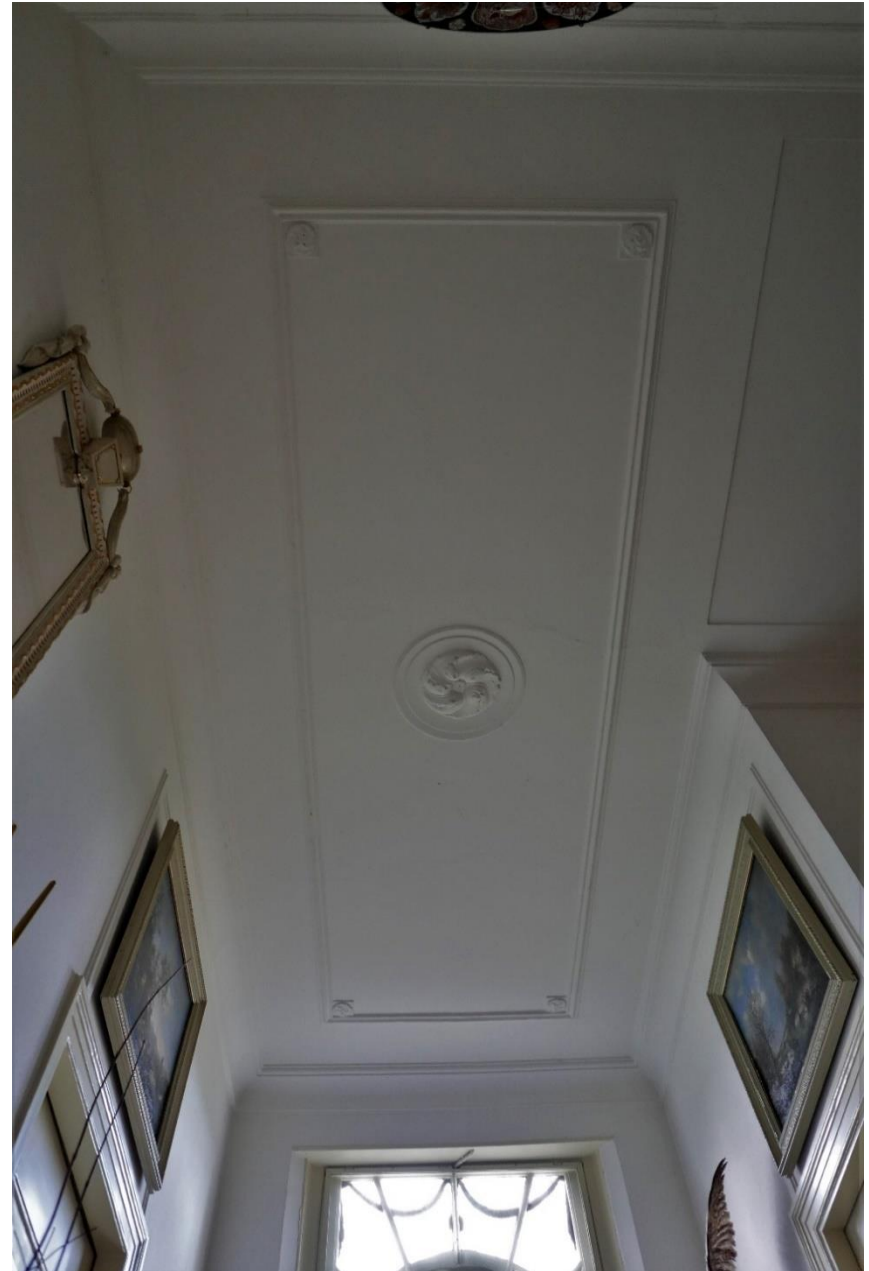
Toen omstreeks 1863 de mangelkamer met ondergelegen kelder in de uitbouw aan de noordwestzijde tot stand kwam, werd de overbodig geworden deuropening dichtgezet en kwam er een rondbogige doorgang in de voormalige buitenmuur. Alleen het bovenlicht van het deurvenster bleef behouden.

Links achter de nieuwe doorgang kwam het nog bestaande toilet. Waar zich nu de deur naar de mangelkamer bevindt, waren bedsteden. Pas in 1938 werd de ingang naar de mangelkamer van de achtergang naar hier verplaatst. De oude deur en het kozijn werden daarbij klaarblijkelijk hergebruikt, want deze zijn beslist ouder dan 1938 (195).

In datzelfde jaar werd tevens een doorgang naar de achtergang gerealiseerd, die in 1979 weer is dichtgezet. Zodoende is de keuken nu alleen via de zitkamer of de mangelkamer te bereiken.

Voor de vervaardiging van het plafond en het andere 18de-eeuwse stucwerk in Overcingel komt de uit het Duitse graafschap Wardeburg afkomstige stukadoor **Johan Bernhard Logeman** in aanmerking. Deze had zich omstreeks 1775 in Groningen gevestigd.⁸ Hij verzorgde ook het stucwerk in het Drostenhuis en zou volgens aantekeningen uit die periode ook het huis van Van Lier hebben gedecoreerd.⁹

105. Plafond

Trap

De grenenhouten trap begint aan de linkerkzijde van de vestibule (106). Hij maakt halverwege, boven de doorloop een onverdreven halve wenteling en vervolgt zijn weg naar de eerste verdieping (113).

Tot aan de wenteling is de trap dichtgezet. Hier bevindt zich achter een plaat board een 'geheime' ruimte waar de safe staat (108, 109).

In de wenteling is de trap open (112). Het laatste gedeelte van de trap is aan de onderkant rechtgetrokken en gestuukt. In het pleisterwerk is een medaillon aangebracht van een vrouwenportret, omringd door guirlandes (110).

De traptreden hebben iets afgeronde treden met eronder een neuslat. Onderaan de buitenste trapboom loopt een lijst. De balusters en het klauwstuk bestaan uit platte ajour gezaagde planken (111). Ook in de halve wenteling zijn deze balusters aangebracht. De handlijst eindigt in een voluut (106).

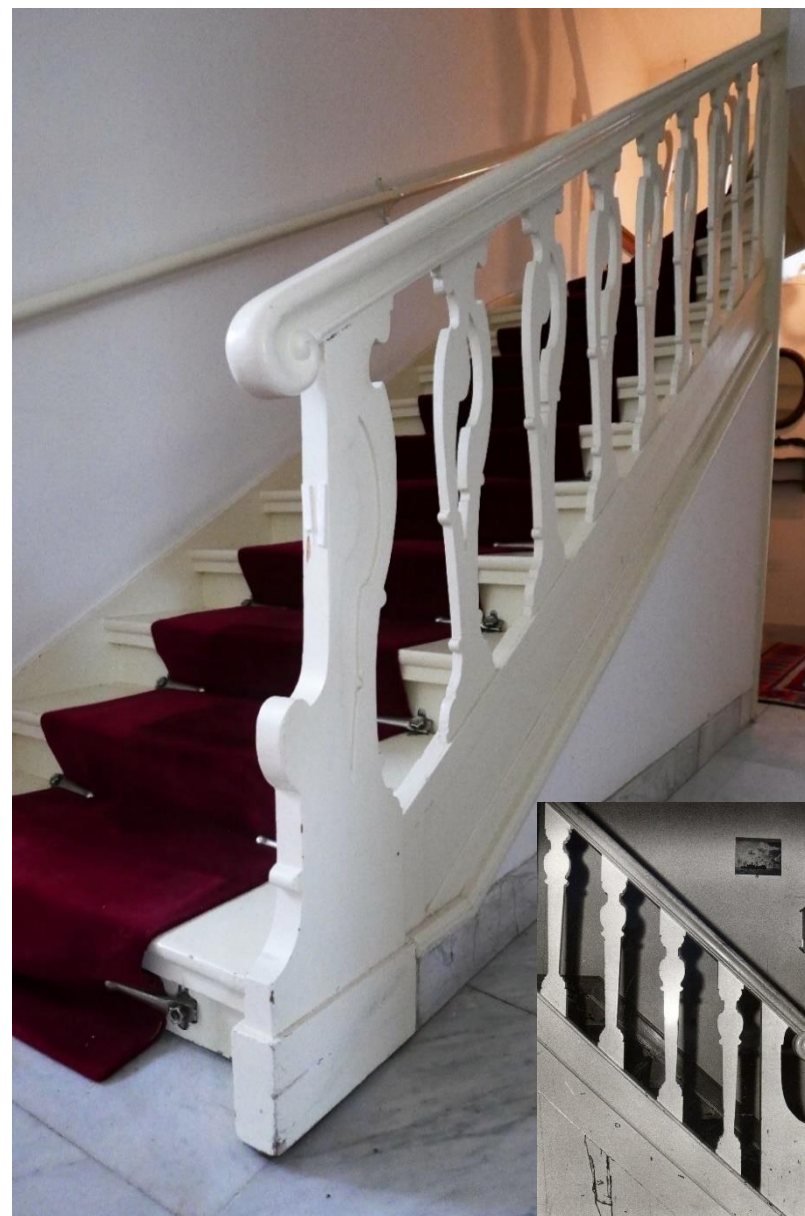
De trap is witgeverfd en heeft een rode traploper. Aan de muur zijn ronde metalen trapleuningen aangebracht.

Bouwgeschiedenis trap

De trap dateert uit de 18de-eeuw, al doen de platte balusters moderner aan. Vergelijkbare balusters zonder houtsnijwerk zijn te vinden bij 18de-eeuwse trappen in het Drostenhuis (107) en in Markstraat 19 en Hoger der Aa 17 te Groningen.¹⁰ De balusters bezitten vreemd genoeg een asymmetrische vorm die nog thuishoort in de voorafgaande rococo stijl – een opvallende stijlbreuk in dit verder in alle opzichten neoclassicistische huis.

Het medaillon zal ongetwijfeld het werk van Logeman zijn (110). Mogelijk wordt hier Roelina Hofstede afgebeeld, de eerste vrouw des huizes.

De muur onder de trapboom is oorspronkelijk en gemetseld van 18de-eeuwse ijsselsteentjes. De dichtzetting aan de korte zijde is echter van betonsteen en werd volgens een potlooddatering aangebracht op 30 januari 1959. Te zien aan de afdrukken van verwijderde planken was hier eerst een kastruimte waarvan het diepste deel was dichtgetimmerd (109).

106 - 107. Trap. Inzet: 18de-eeuwse trap Drostenhuis.

108. Opening onder trap.

109. In de ruimte onder de trap.

110. Medaillon.

111. Balusters

112. Open trapgedeelte gezien vanuit laatste deel vestibule.

113. Idem van bovenaf gezien.

Toilet

Het toilet heeft een vloer van Carrara marmer (116). De wanden zijn tot circa anderhalve meter hoogte betegeld met 18de-eeuwse tegeltjes, waarvan enkele zijn voorzien van een afbeelding. Ze zitten echter niet vanouds op deze plek.

De betegeling wordt afgesloten met smalle geprofileerde houten planken. Daarboven zijn de muren gepleisterd.

De toiletpot met houten bril en de gietijzeren stortbak van het merk Simplex dateren uit de twintiger of dertiger jaren.

In de linkerwand zit een antiek marmeren fonteintje. Het heeft een koperen kraantje. De plastic afvoerbuis doet vermoeden dat het bakje vrij recentelijk is aangebracht. Hetzelfde geldt voor het zeepbakje en de handdoekhouder.

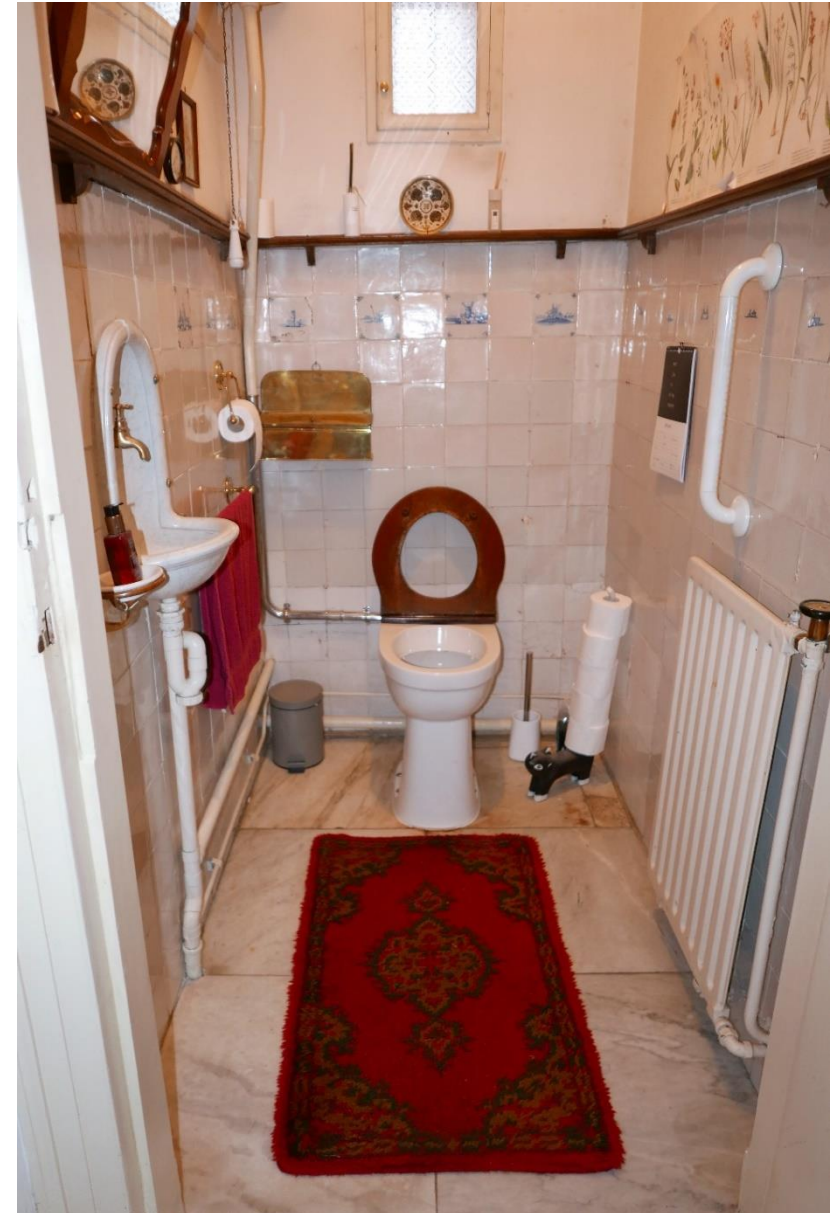
In de buitenmuur bevindt zich een toiletraamvenster. Het bezit naast een antiek plaatstalen anti-inbraakroostertje een raampje met een plaatje geëtsd glas (115).

114. Deur toilet.

115. Wc-raampje.

116. Toiletruimte.

Naaikamer

De naaikamer is de eerste kamer links bij binnenkomst. De vloer is van hout (planken) bedekt met rieten matten en een kleed.

De wanden zijn behangen. De noordwand is met hout of plaatmateriaal deels naar voren gebracht. Hierin bevindt zich een nis met afgeronde hoeken (117). Aan de zuidwand naast de deur is een kleine ruimte afgeschoten waarin zich een wasbakje bevindt.

De vensterbank en het vensterkozijn lijken voor het grootste deel nieuw. Dat ze er wel zijn geweest blijkt uit de behouden achterwanden van de luikkasten.

De deur is met een grote poster beplakt die het zicht op de structuur ontnaemt (119). Het plafond is iets verlaagd en met gipsplaten en regels afgetimmerd.

Kelder onder naaikamer

Onder de naaikamer is een kelder. Deze is toegankelijk via een luik in de vloer over een houten steektrap (120).

De vloer van de kelder is van dodekoprood geverfd beton, waarin met dunne lijnen betegeling gesuggereerd wordt (121). De wanden zijn gepleisterd.

Op de hoogte van het kelderraam aan de buitenzijde zit een luik. Het luik kan uitgeklaapt worden. Dan blijkt dat er een laag kozijn met daarboven een houten plaat zich achter de ijzeren plaat met gaatjes bevindt (122). Het keldervenster aan de buitenzijde is hoger dan het vloerniveau van de naaikamer.

In de noordmuur van de kelder zit een ijzeren luikje waarachter een rookkanaal zit dat door de noordmuur van het huis een stookplaats in de kleine kamer op de verdieping mogelijk maakt (123). In de kelder kon een schoorsteenveger het roet verwijderen dat in het rookkanaal naar beneden viel. Er leidt een tweede kanaal iets schuin naar beneden, waar het vermoedelijk uitkwam in de kelder onder de mangelkamer.

De zoldering bestaat uit met een duivejager geprofileerde balken en planken van 26-30 cm breed. Voor het kelderraam loopt een raveelbalk. In de kelder staan een provisiekast en een ladenkast (124, 125).

117. Nis naaikamer.

118. De nis naar ontwerp van Paul Bromberg.

119. Deur met poster.

120. Keldertrapje in vloer naaikamer.

121. In de betonvloer getrokken naden.

122. Situatie achter kelderraam.

123. 'Verborgen' rookkanaal in noordwesthoek, gezien door het gat van het luikje in de muur.

124. Provisiekast met links de muur waarin het gietijzeren schoorsteenvegersluikje zit.

125. Ladenkast aan zuidzijde.

Bouwgeschiedenis naaikamer en kelder

De naaikamer is van oorsprong waarschijnlijk een antichambre of 'pruikenkamer' geweest, een ruimte waar men zich na binnenkomst terug kon trekken om de kleding te fatsoeneren en de pruik te poederen.

Voor 1938 was het een opkamer (126). Volgens Van Lier Lels was dat niet altijd het geval; de kamer zou op zeker moment tot opkamer zijn aangepast. Door de ophoging van het vloerniveau kon de oorspronkelijke kamerdeur – die naar binnen opengaat - niet meer worden gebruikt en deze werd dichtgezet. Er kwam een nieuwe toegang in de vestibule, waarnaast bovendien een ingang naar de kelder was. Over deze inmiddels spoorloos verdwenen deuren merkt Van Lier Lels op dat ze 'volgens tante Jet' in 1938 nog aanwezig waren.

Over deze lezing zijn wel enige twijfels gerezen. Voor twee deuren is schuin onder de trap geen plaats. Mogelijk is hier sprake van spraakverwarring in de mondelinge overlevering en bedoelde tante Jet een 'dubbele deur', waarbij het trapje naar de opkamer tegelijkertijd het deurtje naar de kelder was. We zien dit vaak bij opkamers van boerderijen.

Vermoedelijk is hier ook altijd een opkamer geweest. De huidige deur vanuit de hal is weliswaar 18de-eeuws, maar dit zou een schijndeur kunnen zijn geweest. Of wellicht was er gewoon een trapje achter de deur.

Uit aftekeningen op het kelderplafond blijkt dat de balken en vloer inderdaad zijn aangepast. De hernieuwde ingebruikname van de deur wordt bevestigd door de 20ste-eeuwse scharnieren en de moderne deuroplijsting aan de kamerzijde. Vermoedelijk is de vloerverlaging dus het werk van Paul Bromberg.

Bromberg heeft ook de nis in de noordwand met afgeronde hoeken bedacht. In de schuine hoek met de voorgevel loopt hier een rookkanaal, wat betekent dat zich hier een haardplaats moet hebben bevonden.

In de kelder zijn de raveling en het luikje duidelijk latere aanpassingen om de licht- en luchttoetreding mogelijk te maken vanuit het nu veel te hoog geplaatste kelderraam (122).

126. Op dit fotofragment uit 1895 is te zien dat de naaikamer een opkamer was: binnen staat een stoel op vensterbankhoogte. Verder heeft het 19de-eeuwse schuifraamvenster nog zijn 18de-eeuwse vouwblinden. In het kelderraam is een luik met twee ronde of ovale ramen aangebracht. Zo'n zelfde luik is nu nog aanwezig bij het raam van de kelder onder de mangelkamer.

Behangkamer

De vloer is hoogstwaarschijnlijk van hout, waarover in 1938 – 1939 parket is gelegd (128).

Onder de vloer bevindt zich mogelijk een kelderruimte, die evenwel niet meer zichtbaar of toegankelijk is.

In het midden van de westmuur is een schuifraamvenster, beschreven bij het exterieur. Aan beide zijden zijn vouwblinden aangebracht. Ze zijn opgevouwen in iets schuin naar voren stekende luikkasten (134). In de kozijnen zijn de bevestigingsgaten voor de sluitboom nog aanwezig (135).

De kamerdeur werd al beschreven bij de hal. Tussen de behangkamer en salon bevindt zich een brede opening, voorzien van een geprofileerd architraaf (139).

De wanden hebben een houten sokkellambrisering van brede, horizontaal aangebrachte delen waarop halfrond geschaafde perklijstjes zijn aangebracht (129). De bovenzijde wordt beëindigd door een sierlijst met hol en bol profiel.

Boven de lambrisering begint het beschilderde linnen behang met rivier- en zeegezichten. Rondom de panelen zijn kwartronde met goudverf beschilderde profiellijstjes aangebracht. De panelen zijn in de hoeken van de kamer gescheiden door gladde houten kolommen in de Toscaanse orde waarvan de kapitelen aansluiten op de classicistische kooflijst.

Deze lijst zet zich uitkragend voort boven het raamvenster met de luikkasten en sluit ook aan op de kroonlijst van een verdwenen schoorsteenmantel in het midden van de zuidwand (132).

Het plafond is verlaagd. Het bestaat uit boardplaat waarover profiellatten zijn aangebracht in een blokvormig patroon (133). Het plafond dateert uit 1938 – 1939.

127. Behangkamer.

128. Parketvloer

129. Lambrisering
behangkamer.

130 – 131. Toegangsdeur
behangkamer.

132. Overbleven lijst van
verdwenen haardpartij.

133. Plafond behangkamer
uit 1938.

134. De roedeverdeling van de ramen uit 1964 komt niet overeen met de panelenverdeling van de vouwblinden in de behangkamer.

135. Bevestigingsplaatje voor de sluitboom van de blinden.

Bouwgeschiedenis behangkamer

De opening tussen behangkamer en salon werd ooit afgesloten door kamerdeuren en suite (vermoedelijk schuifdeuren). Of die situatie origineel was, is zeer de vraag. De voorstellingen op het behang ter weerszijde wekken sterk de indruk te zijn bijgesneden. Mogelijk was de oorspronkelijke doorgang kleiner, zoals de huidige kamerdeur, of er was helemaal geen deur.

Het is onduidelijk wanneer de schoorsteenmantel werd verwijderd. Volgens Van Lier Lels is dit al voor 1938 gebeurd. Het ontstane gat werd bijpassend gepleisterd en de lambrisering werd doorgetrokken.

De verdeling van de vouwblinden hoort overeen te komen met de roedeverdeling van de ramen. Dat is hier niet het geval; het raam is dan ook vernieuwd omstreeks 1880 en nogmaals in 1964. Uit de paneelverdeling kan worden geconcludeerd dat het oorspronkelijke raam een onder- en bovenraam had van elk 6 x 4 ruiten (134).

Anders dan de naaikamer is de behangkamer nooit een opkamer geweest. De hoge plaatsing van het keldervenster halverwege de vloer is dan ook apart. Mogelijk heeft zich onder het raamvenster een brede vensterbank bevonden die tevens diende als 'koekoek' (lichtkoker) voor de ondergelegen kelder. Dat wil zeggen: als er daadwerkelijk een kelder is geweest. Door het piepkleine roostertje lijkt nu alleen een kruipruimte zichtbaar te zijn. Het raam kan ook voor de symmetrie zijn aangebracht, hoewel in zo'n geval een blindvenster meer voor de hand ligt.

Van waaruit de kelder betreden kon worden is hoe dan ook onduidelijk. Mogelijk was er oorspronkelijk een luik, hoewel dit wel wat onwaarschijnlijk voorkomt bij de pronkkamer van het huis. Een logischere verklaring lijkt dat er een entree van buitenaf is geweest, ter plekke van de huidige serre. Maar aanwijzingen daarvoor zijn vooralsnog niet gevonden.

Het behang

Het beschilderde linnen behang dat de kamer zo bijzonder maakt, moet kort na de bouw onder de eerste Johannes van Lier tot stand zijn gekomen. De kleding

van de figuurtjes op het paneel in de zuidwesthoek komt goed overeen met de Franse mode van omstreeks 1778 – 1780 (155 - 157). Minstens één voorstelling heeft betrekking op Van Liers geboorteplaats Rotterdam, namelijk het fragment met de poort en de molen links van de voormalige haardplaats (141, 142). Het gaat hier om de Ooster Nieuwe Hooftpoort (of West Maaspoort) of anders de Wester Oude Hoofdpoort (of Oost Maaspoort), twee sterk gelijkende 17de-eeuwse Rotterdamse havenpoorten. Je moest ze passeren om de Wijnhaven te bereiken, waar Van Liers ouderlijk huis stond.

De schilder heeft deze voorstelling ontleend aan het 18de-eeuwse prentenboek *Zee Land en Stroom Lust*, dat een twintigtal etsen bevat van marine taferelen. Ze werden vervaardigd door Adolf van der Laan (1728 – 1761) en uitgegeven door Petrus Schenk. Ook diverse andere voorstellingen zijn afkomstig uit dit boek. Zo komt het linker gedeelte van het hoofdtafereel overeen met de voorstelling van een kofschip op de rede van Enkhuizen en het rechter gedeelte met de prent van een smalschip bij een niet met name genoemd havenhoofd met molen (136, 137). Mogelijk gaat het opnieuw om Rotterdam, waar op het Oude Hooft, een in de Nieuwe Maas uitstekend bolwerk, een houten standermolen heeft gestaan.

De andere behangschilderingen zijn niet op *Zee Land en Stroom Lust* gebaseerd, al zijn er wel overeenkomsten met diverse torentjes die op de achtergrond voorkomen (145 - 152). Mogelijk komen ze uit een ander voorbeeldenboek, maar het kan ook dat de behangschilder hier met een wat vrijere hand heeft gewerkt. Zo zien we op het paneel rechts van de salondoorgang vermoedelijk hoe de wijnvaten voor vader Henderick van Lier worden ontscheept en met sloepjes naar zijn pakhuis worden gebracht (145). Er is hier enige overeenkomst met een prent van Jan van de Velde van omstreeks 1640 (149).

De voorstellingen rechts van de vroegere schouwboezem en ter weerszijde van het raam spelen zich duidelijk niet af in Nederland. Gaat het om geromantiseerde voorstellingen van plaatsen waar vader Van Lier zijn wijn betrok, bijvoorbeeld La Rochelle? Fascinerend is het gedetailleerd weergegeven echtpaar met hun te dikke hondje op het paneel links van het raam (155). De vlag op het jacht laat geen misverstand bestaan over hun Nederlandse afkomst (153). Heeft de prinsgezinde Van Lier hier stadhouder Willem V en Wilhelmina van Pruisen af willen beelden, die in 1777 Assen bezochten? Of zijn het

Johannes en Roelina zelf? Pruik en jas van de man komen in elk geval wel overeen met het prentje van Johannes op zijn verhandeling over Drentse slangen (1).

Bij de vraag wie het behang heeft vervaardigd, zijn wel de namen gevallen van de Dordtse behangschilders Jacob en Abraham van Strij. Deze bezaten echter een veel virtuoze stijl. En dat geldt voor meer behangschilders die in het laatste kwart van de 18de eeuw (ook) in het Noorden werkzaam zijn geweest, zoals Johannes van Dreght, Jurriaan Andriessen, Jacobus Augustini, Hermanus Numan, Gabriël van Rooyen, Hendrik Tavenier en Egbert van Drielst. De laatste twee kwamen weliswaar geregeld in Drenthe, maar schilderden voor zover bekend geen zee- of riviergezichten. Dat was wel het geval met de Groninger behangschilders Pieter Lofvers en zijn zoon Hendrik, maar ook hun techniek was verfijnder.

De schilderijen in Overcingel zijn zeker charmant, maar blinken niet uit in detaillering of een correcte weergave. Deels kan dat het gevolg zijn van de volgens Van Lier Lels nogal ingrijpende restauratie, waarbij de oorspronkelijke voorbeelden ontbraken. Toch is een grote naam vermoedelijk niet aan het werk verbonden.¹¹

Het paneel rechts van het raam zou volgens kunsthistorici een reconstructie van de restaurateur zijn. Inderdaad wijkt dit gedeelte door een gebrek aan details nogal af van de rest.

136 - 138. Het hoofdafereel is samengesteld uit de voorstellingen van een kofschip (links) en een smalschip (rechts) uit 'Zee Land en Stroom Lust'. (herkomst deze en volgende prenten: Archive.org).

139 - 140. De linkerhelft van de prent met het uitvarende oorlogsschip is bijna één op één overgenomen.

141 - 144. De poort met molen is ontleend aan de prent 'Een Groenlands Vaarder in de Have van Rotterdam'. Ook de zwaantjes, symbool van eeuwige trouw, zien we terug.

145 - 152. Op de voorstellingen die niet regelrecht zijn overgenomen uit het prentenboek 'Zee Land en Stroom Lust' staan toch torentjes die aan de prenten lijken te zijn ontleend. Het paneel links vertoont overeenkomsten met een prent van Jan van de Velde uit ca. 1640, waarop een boer en boerin met twee tonnen naar een boerderij roeien. Het paneel rechts zou een 20ste -eeuwse reproductie zijn. Opvallend is de kalmheid van het water op alle behangschilderingen.

153 - 154. Het schip op het paneel links van het raam lijkt met zijn versierde spiegel op een jacht, al heeft dat scheepstype doorgaans één mast. Ter vergelijking het jacht van de VOC-kamer Rotterdam op een schilderij van Jacob van Strij uit ca. 1790. (afb. wikipedia).

155 - 157. De kleding van de heer en dame op hetzelfde paneel vertoont sterke overeenkomsten met Franse modeprenten uit *Galerie des Modes et Costumes Français* van Nicolas Dupin, naar voorbeelden van Pierre Thomas Le Clerc. De hier afgebeelde prenten dateren uit 1778 - 1780, dus kort nadat Overcingel werd voltooid. (afb. Rijksmuseum).

Salon

De salon is de grootste kamer van het huis. Je komt de ruimte binnen via de eerder beschreven glasdeur in de hal. Er is een open doorgang naar de behangkamer en een doorgang met schuifdeur naar de serre.

De vloer heeft eenzelfde parketvloer als de behangkamer. In de opening tussen beide ruimtes loopt het parket door.

De wanden zijn behangen (159). Verder is de wandafwerking nagenoeg gelijk aan die van de behangkamer. We vinden er dezelfde sokkellambrisering en houten hoekkolommen. Ook de kooflijst komt overeen, inclusief de uitkraging boven de vensters.

Er zijn twee raamvensters met vouwblinden in luikkasten (160). Uit de verdeling van de panelen valt de roedeverdeling van de vroegere schuiframen te herleiden. Deze was dezelfde als bij de ramen aan de voorkant. In de kozijnen zijn metalen plaatjes weggewerkt voor de sluitbomen. De huidige ramen zijn beschreven bij het exterieur.

De venterbanken bestaan uit zware glasplaten op metalen houders. Daaronder bevinden zich de cv-radiatoren (162).

In het midden van de zuidwand bevindt zich een weelderige haardpartij, bestaande uit een neoclassicistische schoorsteenmantel met bewerkt fries en voluutconsoles in bladmotief, gemaakt van fraai Portoro marmer (uit de omgeving van La Spezia, Italië). De boezem heeft een sobere neoclassicistische profilering van pilasters en lijstwerk (161, 164).

Op een gegraveerde ijzeren vloerplaat, ingebouwd tussen de wangen van de schoorsteenmantel, bevindt zich een gietijzeren hout /kolenkachel (een zg. circuleerkachel) met bijpassende fender en haardaccessoires (161).

Het stucplafond heeft een iets terugliggende gewelfde aanzet boven de kooflijst. Binnen een perklijst, voorzien van hoekbochten met rozetten, bevindt zich een ovaal middenveld waarin een groot middenrozet met bloem- en bladmotieven (165, 167).

158. Salon.

159. Behang salon.

160. Blinden salon.

161. Salon, schoorsteenmantel met kachel.

162 – 163. Glazen vensterbank van Bromberg.

164. Salon, schoorsteenmantel en -boezem.

Bouwgeschiedenis salon

De salon was de meest representatieve ruimte van het huis. Het ligt dan ook voor de hand dat deze kamer eveneens beschilderd linnen behang heeft gehad. De wandafwerking is gelijk aan die van de behangkamer. Het huidige behang is vermoedelijk op plaatmateriaal geplakt.

De schoorsteenboezem en het stucplafond zijn waarschijnlijk 18de-eeuws en dus vervaardigd door Johan Bernhard Logeman. Wel zien de stucornamenten van het plafond er nogal 'vers' uit, zonder de gesausde lagen zoals in de hal, maar ze kunnen een keer gerestaureerd zijn.

De marmeren schoorsteenmantel toont wat overdadig voor de sobere Lodewijk XVI-stijl, maar gezien de populariteit in juist deze periode van het Portoro-marmer, moet hij toch oorspronkelijk zijn. De kachel in eclectische stijl dateert van omstreeks 1880.

Het parket, de radiatoren en de glazen vensterbanken stammen uit 1938 – 1939.

165 - 167. Stucwerk plafond salon.

Serre

De doorgang naar de serre in de zuidgevel heeft een schuifdeur, die in geopende toestand wegvalt in de wand. Het betreft een glasdeur met vernuftig art deco sluitwerk (170, 172). De doorgang is met hout bekleed en heeft aan beide kanten een geprofileerd architraaf.

De vloer van de serre bestaat uit lichtbruine geglaazuurde tegels van 20,5 cm.

Tegen de stenen zuidgevel is een lambrisering aangebracht waarboven de wand is bekleed met horizontale schroten. Onder de vensters bevindt zich een betimmering van verticale schroten.

Aan de houten zuidwand bevinden zich historische radiatoren met daarboven een vensterbank van een dikke glasplaat (169). De vensters zijn eerder beschreven bij het exterieur.

Op de grens van vensters en plafond is rondom houten lijstwerk aangebracht. Het plafond zelf bestaat uit vierkante boardplaten.

168. Serre.

169. Glazen vensterbank met plaatradiatoren, beide uit 1938.

170 - 172. Sluitwerk van de schuifdeur tussen salon en serre.

Zitkamer

De vloer is belegd met parket. Anders dan in de behangkamer en salon is het in een diagonaal patroon gelegd.

De kamer heeft rondom een lambrisering met daarin 'panelen' van plaatmateriaal – replica's van de exemplaren in de salon en behangkamer. Opvallend is de open haard met schouw uit 1979, met moderne kloostermoppen en antieke groen geglaazuurde plavuizen (173).

Tussen de zitkamer en de keuken is een deurvenster met bovenlicht van 4 x 3 ruiten (176). Het kozijn is duidelijk bedoeld voor een buitendeur en zit dan ook in de voormalige buitenmuur. De eenpaneelsdeur is daarentegen een binnendeur en is later geplaatst. De deur is met balkjes in het deurkozijn passend gemaakt.

De gangdeur is een eenpaneelsdeur. De huidige situatie van de deuren is niet een oorspronkelijke: ze raken elkaar als ze beide geopend zijn.

Het plafond is verlaagd in 1979 met nieuwe eiken balken. Ze zijn met een duivejager geprofileerd, evenals de kistbalken. De oorspronkelijke grenen balken liggen boven de huidige, wat goed te zien is bij de raveling voor het bovenlicht (174).

173. De open haard uit 1979.

174. De raveling bij het bovenlicht.

175. De raveling bij de verbouwing in 1979.

176. Deur naar keuken.

Bouwgeschiedenis zitkamer

De zitkamer was oorspronkelijk een keuken. Dit blijkt uit de opening voor de brede schoorsteenboezem die op de foto's van de verbouwing uit 1979 te zien is (178). Ook de fundering van de haardplaats kwam toen tevoorschijn (177). Het ontbreken van een stucplafond wijst eveneens op een keuken.

De keuken is vermoedelijk omstreeks 1868, toen de noordelijke aanbouw werd uitgebreid, verplaatst naar de huidige plek. Vervolgens kwam hier een werkkamer voor de notaris/advocaat. Van de kamer werd een gang annex wachtruimte afgescheiden. Iets later werd in de noordoosthoek een toiletruimte gerealiseerd, waar vanuit de wachtruimte een gangetje naartoe liep. Het gipsplafond daarvan is te zien op de verbouwingsfoto's. Tegenwoordig is het, net als het oorspronkelijke plafond, zichtbaar door luiken in kasten op de logeerkamer (226).

De oppervlakte van de werkkamer bedroeg na deze ingrepen nog hooguit 16 vierkante meter. Daarom werden omstreeks 1909 alle bijruimtes weer verwijderd, op een klein portaaltje na ten behoeve van de drie deuren (vestibule, keuken, werkkamer). Maar ook dit verdween in 1938.

177. Fundering haardplaats in 1979.

178. Foto's van de noordwand en het originele plafond van de huidige zitkamer tijdens de verbouwing in 1979. Links boven het (nog verlaagde) bovenlicht van het keukendeurvenster is de aftekening van de wachtruimte te zien. In het midden het gat van de vroegere schouwboezem. Rechts het stucplafond van het voormalige toilet. Het plafond van de werkkamer was aanvankelijk gebroken wit van kleur.

Keuken, bijkeuken en provisiekamer

De vloer van de keuken is betegeld met donkerbruine tegels van 21 x 21 cm met een brede voeg van 2,5 cm.

Tegen de zuidmuur is een keukenblok geplaatst. Voor de zuidmuur, voor het venster, wordt het keukenblad voortgezet.

In de noordmuur zijn drie deuren aangebracht: de deur die naar het halletje voor de zijingang leidt (192), een opgeklampte deur naar de provisieruimte (182) en een aan de onderzijde opgeklampte deur met aan de bovenzijde 3 x 2 ruiten, die naar de bijkeuken leidt (180).

De bijkeuken en de provisiekamer staan met elkaar in een open verbinding, gescheiden door een lage muur. De gezamenlijke ruimte wordt verlicht door het liggende venster dat bij het exterieur besproken is. Het is een kiepraam dat door een roede in twee ruiten verdeeld is. De lambrisering van de bijkeuken is betegeld met witte tegels van 15 x 15 cm.

De lambrisering van de keuken en de muur boven het aanrecht zijn betegeld met gedecoreerde tegels met hamerslag van 15 x 15 cm (181). Boven de lambrisering is de muur gepleisterd.

De muur tussen de keuken en de mangelkamer heeft een doorgeefkast en een schuifdeur, beide uit 1979.

Het plafond is verlaagd. Het bestaat uit balken die met een duivejager geprofileerd zijn. De kistbalken hebben hetzelfde profiel.

Het keukenvenster is hoger dan het plafond, waardoor er een smalle ruimte tussen venster en plafond is ontstaan.

De deur tussen keuken en zitkamer is bij de zitkamer beschreven.

179. Keuken, gezien vanuit bijkeuken.

180. Deur bijkeuken.

181. Jaren zeventig tegeltje.

182. Deur provisiekamer.

Bouwgeschiedenis keuken en aanbouwsels voor 1809

Van alle aanbouwsels aan de noordkant van het huis is de keuken het oudst. Mogelijk was deze ruimte meteen al bij de bouw gepland. Als dit klopt, had het waarschijnlijk een andere functie. Zoals eerder beschreven bevond de oudste keuken zich namelijk in het kernhuis, in de huidige zitkamer.

Waar de oorspronkelijke toegang tot de huidige keukenruimte zat, valt moeilijk te herleiden. Mogelijk bevond deze zich buitenom, of in de huidige zitkamer rechts van de open haard.

Het lijkt erop dat er in de noordgevel van het kernhuis in beginsel twee buitendeuren met bovenlicht pal naast elkaar waren. Het linker exemplaar, dat als binnendeur behouden bleef, was de dienstingang van de oude keuken. Het rechter exemplaar, waarvan het bovenlicht resteert, was de zijingang voor het dagelijks gebruik. Beide deurvensters hebben dezelfde hoogte en breedte gehad.

Nog voor 1809 kwam er voor de oude keukenentree een gang, met aan het eind opnieuw een deurvenster met bovenlicht. In deze gang kwam nu een deur naar de nieuwe keuken. Tegelijkertijd of kort erna werd voor de zijingang een tochtportaal of ander uitbouwje gerealiseerd (volgens Van Lier Lels zou het gaan om een privaat). De gang voor de keukenentree werd na 1830, maar voor 1863 nog iets verlengd, waarbij het deurvenster met bovenlicht op de huidige plaats kwam.

De vloer van zowel de keuken als de achtergang lagen oorspronkelijk dieper, op hetzelfde niveau als het huidige halletje bij de zijdeur. Er was een trappetje bij de binnendeur met bovenlicht.

In de huidige keuken ontbreekt vreemd genoeg ieder spoor van een schouw of rookkanaal. Ook op de foto's uit de tweede helft van de negentiende eeuw staat op de aanbouw geen schoorsteen. Pas in de tweede helft van de 20ste eeuw is er een aangebracht, die inmiddels weer is verdwenen (41). Het kan natuurlijk dat er een aansluiting op het rookkanaal van de oorspronkelijke keuken is gemaakt. Misschien bevinden zich achter de aftimmeringen boven het keukenblok nog bouwsporen die de zaak op kunnen helderen (183).

Het interieur is in de loop der jaren vele malen aangepast. Vooral de veranderingen van de laatste decennia zijn op grond van foto's en beschrijvingen van Henk van Lier Lels te herleiden. De toestand van 1938 - 1960 heeft hij bewust meegemaakt (zie ook Bijlage 2, pag. 127).

Daaruit blijkt dat in 1938 een provisiekamer van de keuken werd afgescheiden met een toegang vanuit de achtergang. Ook werd het trapje in de achtergang ruim een meter verplaatst.

In 1960 werd de keukenvloer verhoogd. Ook het plafond zou volgens Van Lier Lels zijn verhoogd, al is niet duidelijk hoe dan, want de gevelhoogte is niet veranderd. Verder werd zoals eerder beschreven een dubbele buitendeur toegevoegd en het raam verplaatst. In de muur van de provisiekamer kwam een rondbogige doorgang naar de dubbele buitendeur (185).

In 1979 is een deel van de achtergang bij de keuken gevoegd. Het trapje werd opnieuw verplaatst naar het huidige halletje. De gangdeur kwam te vervallen en een nieuwe doorgang werd gerealiseerd via een schuifdeur naar de mangelkamer. De scheidingsmuur van de provisiekamer werd gesloopt en iets naar voren opgeschoven, zodat ruimte ontstond voor een provisiekamer en een bijkeuken. De deuren van deze ruimtes zijn echter veel ouder. Ze zijn hergebruikt, maar of ze uit het pand komen, en zo ja van waar, heeft Van Lier Lels helaas niet vermeld.

183. Bevinden zich achter deze aftimmering nog restanten van de keukenschoorsteen?

184. De keuken voor de verbouwing en vergroting in 1979. Deurtje (uit 1960) naar de provisiekamer.

185. Idem. Deze doorgang uit 1960 leidde naar de dubbele buitendeur (nog net zichtbaar rechts voor het trappetje).

186. Idem. Deze deur leidde naar de achtergang en was de enige toegang. De deur en muur verdwenen bij de vergroting in 1979.

187. Idem. Het keukenblok uit 1960.

188. De keuken tijdens de verbouwing in 1979. De scheidingsmuur met de provisiekamer is gesloopt. De deur is de halve buitendeur uit 1960.

189. Dezelfde hoek na herbouw van de scheidingsmuur, storting van de betonvloer en aanleg van de vloerverwarming.

190 - 191. Storting van de betonvloer in de keuken, 1979.

Halletje

In de noordwesthoek van de keuken bevindt zich een halletje. Vanuit dat halletje zijn de kelder onder de mangelkamer en de keuken bereikbaar.

De vloer is belegd met tegels van zwart marmer. Er is een trap van twee treden, waarvan de onderste eveneens met tegels van zwart marmer is belegd, de volgende is belegd met tegels van wit marmer (193).

De wanden zijn gepleisterd. Aan de westwand is een meterkast. Tussen de keuken en het halletje is een glasdeur met 2 x 5 ruiten. Het plafond is gepleisterd.

Bouwgeschiedenis halletje

Het halletje dateert in zijn huidige gedaante pas uit 1979. Het is een restant van de achtergang, die ruim twee keer zo lang was maar voor het grootste gedeelte bij de keuken werd getrokken. Deze achtergang begon bij het deurvenster met bovenlicht. De gang was jonger dan de keuken, maar bestond, met uitzondering van het laatste deel, al wel in 1809.

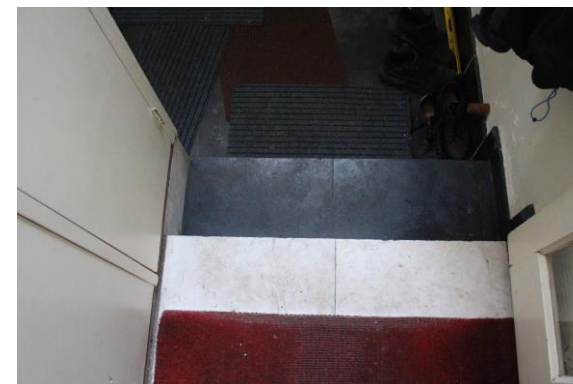
In 1979 zijn de treden, die zich achter genoemde deur bevonden, naar hier verplaatst.

194. Foto van vlak voor de verbouwing in 1979. Rechts vooraan de nu verdwenen keukendeur. Links achteraan de nog bestaande deur naar de kelder. De huidige glasdeur staat – nog ongeverfd – tegen de zijmuur.

192. Deur naar halletje.

193. Trapje halletje.

Mangelkamer

De mangelkamer is een opkamer, met daarin een verlaagde doorloop naar de vestibule en keuken (195). De vloer is van hout (planken) met vloerbedekking. Er zijn hoge houten plinten.

De wanden van de buitenmuren zijn met platen betimmerd en behangen. De vensters zijn beschreven bij het exterieur.

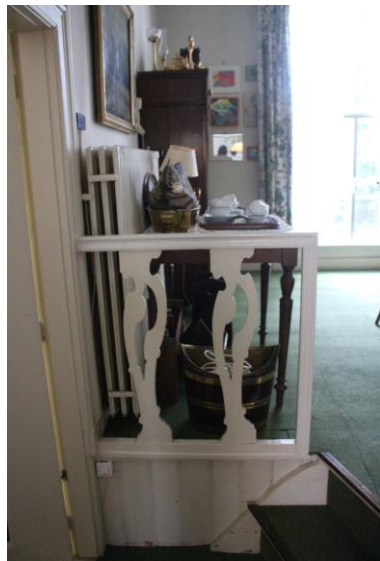
De zoldering bestaat uit balken die met een duivejager geprofileerd zijn. De kistbalken hebben hetzelfde profiel.

Tussen keuken en mangelkamer is een doorgeefkast en een schuifdeur. In de noordoosthoek staat een vaste hoekkast waarvoor gebruik is gemaakt van een antieke kastfaçade of bedsteewand met onder- en bovendeurtes (197).

Tussen gang en kamer is een eenpaneelsdeur. De kamer is via twee treden bereikbaar. De ruimte met treden is met een balustrade (196) van de opkamer gescheiden; de balusters hebben hetzelfde patroon als die van de trap in de hal.

195. Doorloop.

196. Hekje met 'trapbalusters'.

197. Hoekkast in mangelkamer.

Kelder onder mangelkamer

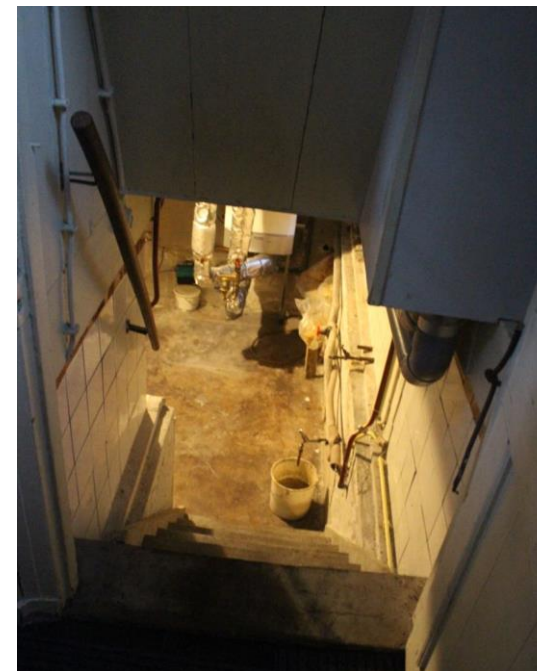
De kelder onder de mangelkamer is bereikbaar vanuit het halletje. De toegangsdeur is opgeklampt.

De keldertrap is een houten steektrap (199). De vloer bestaat voor het grootste deel uit beton. Alleen aan de zuidkant zijn vier rijen groen geglaazuurde plavuizen van 22 x 22 cm in halfsteens verband gelegd (200).

De wand naast de trap is betegeld. De andere wanden zijn gepleisterd. Tegen de oostmuur is een betegeld "podium" gebouwd, waarvan de vloer gedeeltelijk uit groen geglaazuurde plavuizen bestaat. Een gedeelte ervan was betegeld, maar de tegels zijn verwijderd; de afdruk is bewaard. De functie is onduidelijk (199, 201).

Voor het kelderraam is een uitklapbaar luik aangebracht, waarin twee ovale glasramen zijn gevat (202).

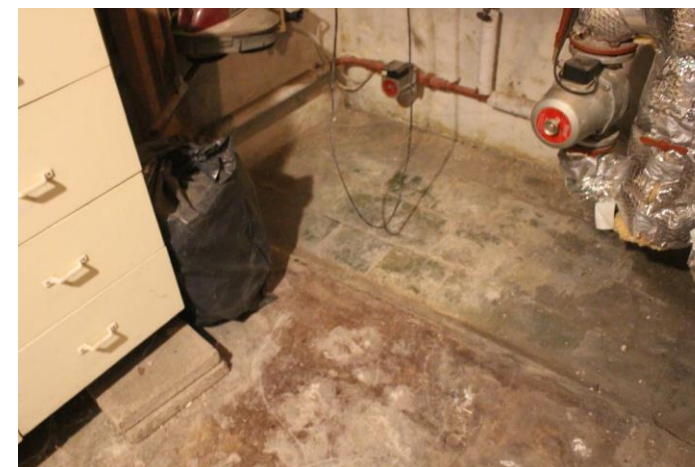
De zoldering bestaat uit met een duivejager geprofileerde balken met planken van 25-26 cm breed (203). In de oostmuur is het pleisterwerk gedeeltelijk afgefallen. Daaronder komt schoon metselwerk tevoorschijn (204).

198. Ingang kelder vanuit halletje.

199. Keldertrap, met rechts het betegelde 'podium'.

200. Groene plavuizenvloer naast de cementvloer.

201. Nogmaals podium.

202. Luikraam kelder.

203. Balk kelderzoldering.

204. Zicht op voormalige buitenmuur van oudste gedeelte aanbouw.

205. Bij de verbouwing in 1979 kwam in de scheidingsmuur van achtergang en mangelkamer de rollaag van een raamvenster tevoorschijn. Onduidelijk is vanuit welke ruimte de foto genomen is.

Bouwgeschiedenis mangelkamer en kelder

De mangelkamer behoort tot het gedeelte dat in of kort na 1863 aan de noordelijke aanbouw werd toegevoegd.

Aanvankelijk zou volgens Van Lier Lels de opkamer vanuit de achtergang bereikbaar zijn geweest. Deze deur, in de oostwand van de kamer, had een trapje van vier treden. Aan de zuidwand, waar zich nu een ingang bevindt, waren toen bedsteden.

De huidige deur op deze plek is pas gerealiseerd in 1938. Vermoedelijk werd daarbij het deurvenster hergebruikt dat eerst in de achtergang zat. De oude ingang werd dichtgezet. Achter de nieuwe toegang kwam een trapje en er werd een hekje gemaakt voorzien van balusters naar voorbeeld van de grote trap.

In 1979, toen de deur tussen de vestibule en keuken werd dichtgezet, kwam er opnieuw een opening in de oostwand, met een schuifdeur dit keer. Het trapje

206. Henk van Lier Lels in de mangelkamer. Deze opkamer was tot 1979 alleen toegankelijk via de deur aan het eind van de vestibule. In dat jaar werd de huidige doorgang gemaakt.

werd iets schuin geplaatst. Daarmee werd deze entree in feite een doorloop naar de keuken.

Van de bedsteewand zijn geen sporen meer zichtbaar. Het zou kunnen dat de façade van de hoekkast – die zelf geen hoge ouderdom heeft – van deze wand afkomstig is.

In de kelder onder de mangelkamer vormt het genoemde betegelde ‘podium’ een bouwhistorisch raadsel. De handvormbakstenen en de groen geglaazuurde plavuizen verraden een behoorlijke leeftijd. Volgens Van Lier Lels ging het om een tegelpad naast het huis dat bij de uitbreiding gehandhaafd bleef, maar dit is zeker niet het geval. De groene plavuizen waren niet voor buiten bedoeld.

Waar het dan wel toe diende is vooralsnog onduidelijk. In kelders tref je vaker gemetselde verhogingen aan, waarop potten met levensmiddelen werden geplaatst, maar die hebben doorgaans een veel geringere hoogte en omvang. Misschien dat het geheim achter de jongere wandtegeltjes schuilgaat.

Verdieping

Overloop

Op de overloop komen zeven deuren uit: allereerst van de studeerkamer, de kleine kamer, de logeerkamer en de trapopgang naar zolder. In een deurloos portaaltje met een segmentboog bevinden zich vervolgens de deuren naar het toilet, de badkamer en de slaapkamer (209).

De vloeren van de overloop zijn van hout (planken) met daarop vloerbedekking. De wanden zijn gepleisterd.

Het venster heeft een schuifraam, beschreven bij het exterieur. Het kozijn is geprofileerd met een kwartrond.

Het plafond bestaat uit balken in oost-westrichting met daartussen plaatmateriaal. De balken zijn met een duivejager geprofileerd.

207. Overloop.

208. Portaaltje.

209. Nogmaals portaaltje met drie deuren.

De deurkozijnen van de studeerkamer, kleine kamer, trapopgang, logeerkamer en het toilet zijn geprofileerd met een ojief aan de ene zijde en een kwartrond aan de andere, de slaapkamer en de badkamer met aan beide zijden een kwartrond.

De toiletdeur is een geheel gladde deur, de andere deuren zijn eenpaneelsdeuren. Er is een klein onderscheid in de deuren: de panelen van de studeerkamer, kleine kamer, zoldertrap en logeerkamer hebben aan één kant een paneel met bossing, de badkamer en de slaapkamer hebben aan beide zijden een paneel met bossing.

De scharnieren ervan zijn niet alle gelijk. De deuren van de studeerkamer, de kleine kamer noordzijde, de deur van de zoldertrap en de logeerkamer zijn gelijk, die van de slaapkamer en de badkamer ook, die van het toilet heeft het derde soort scharnier (210 - 212).

De deurkrukken zijn eveneens verschillend: die van de studeerkamer en kleine kamer zijn gelijk, die van de zoldertrap en de logeerkamer, de badkamer en het toilet en die van de slaapkamer zijn apart (213 - 215).

*210 – 212. Scharnieren van (met de klok mee):
1. de studeerkamer, kleine kamer, logeerkamer
en zoldertrap 2. Slaapkamer en badkamer, 3.
Toilet.*

*213 – 215. Deurkrukken van boven naar
beneden: 1. studeerkamer en kleine kamer 2.
Slaapkamer en badkamer 3. Toilet.*

Studeerkamer

De vloer van de studeerkamer is van hout (planken) met vloerbedekking.

De wanden zijn behangen. Er zijn hoge houten plinten zonder profiel.

De schoorsteenmantel is van zwart Belgisch marmer (marmer van Mazy). Er is een open haard met daarin een stookplaats (218).

De schoorsteenboezem is gestuukt met aan weerszijden pilasters met basementen en kapitelen in een fantasiedecoratie. De boezem wordt afgesloten met een lijst met bladmotief en daarboven een kroonlijst.

De schoorsteenmantel en boezem zijn uit de bouwtijd, 1777 - 1778. Links en rechts van de schoorsteen zijn in 1938 – 1939 boekenkasten ingebouwd (217).

Het venster heeft geen blinden meer.

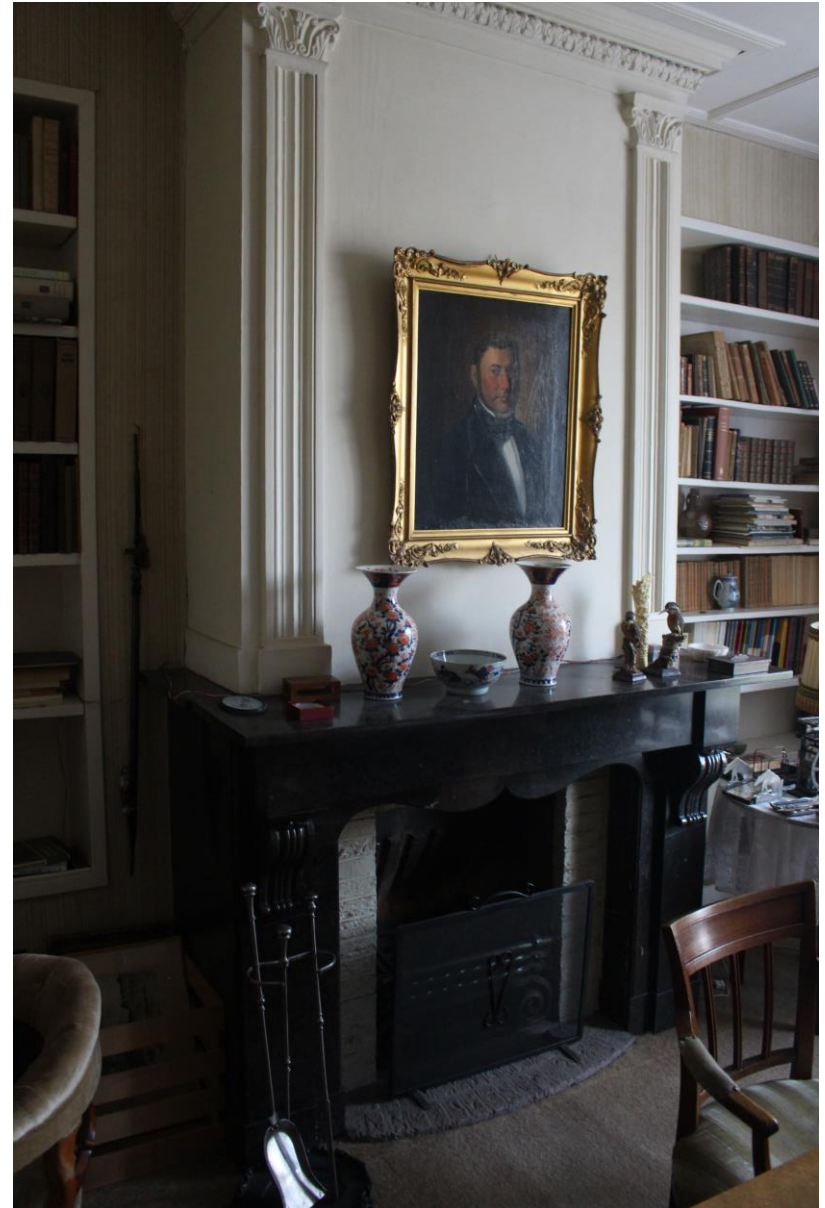
Het plafond is verlaagd in dezelfde stijl als de ondergelegen behangkamer.

216. 17de-eeuwse kast.

217. Boekenkast Bromberg.

218. Haardpartij studeerkamer.

Kleine kamer en bergruimte

De vloer is van hout (planken).

De wanden zijn deels behangen en aan de noordzijde afgewerkt met verticaal aangebrachte schroten. In de noordwesthoek is de kamer afgeschuind. Daar heeft een stookplaats gezeten (219).

In de rechter kozijnstijl van het raamvenster tekent zich onder het schilderwerk een metalen plaatje af dat diende ter bevestiging van de sluitboom voor vouwblinden (220). De blinden zijn nu niet meer aanwezig.

Het plafond bestaat uit balken met daartussen plaatmateriaal. In de afgeschuinde hoek is een raveling aangebracht (219).

In de oostwand is een deur naar een bergruimte, haaks op de kleine kamer. Het vertrekje heeft een planken vloer. Het plafond bestaat uit balken met planken.

De noordmuur is hier ook met schroten betimmerd. In de muur is een rond venster, beschreven bij het exterieur. Het is met een verschuifbaar voorzetraam afgedekt. De andere wanden bestaan uit verticaal aangebrachte planken (222).

Naast het raam bevindt zich een wastafel, afkomstig uit de badkamer (221). Ook de buislamp boven de spiegel komt daar waarschijnlijk vandaan.

220. Plaatje voor sluitboom verdwenen blinden.

219. Plafond kleine kamer met raveling voor verdwenen stookplaats.

221. Wastafel uit 1938.

222. Bergruimte

Logeerkamer

De vloer is van hout (planken) met vloerbedekking. De wanden zijn behangen.

Er is één venster met schuifraam. De ramen zijn beschreven bij het exterieur.

De vensters hebben blinden. De panelen van de blinden corresponderen niet met de huidige raamindeling (229).

In de wanden zijn kasten opgenomen. De paneeldeuren zijn aan de binnenkant glad afgewerkt met plaatmateriaal. Er zijn sporen van weg geplamuurde sloten.

In de noordmuur zijn twee diepe kasten met dubbele deuren (223). Tussen de kasten is een ruime afstand, omdat daar een schoorsteenkanaal vanuit de zitkamer eronder loopt. In de linker kast kan een vloerplank weggenomen worden, waardoor er zicht is op het verlaagde plafond van de kamer eronder. Ook is te zien dat de vloerplanken van de logeerkamer doorlopen en voor het kijkgat afgezaagd zijn. In deze kast bevindt zich een legkast.

In de rechter muurkast is de schuine loop van het kanaal te zien (225). In diezelfde kast bevindt zich een luik, waaronder zicht is op de bovenkant van het verlaagde plafond in de kamer eronder (226). Tegen de balken van het oorspronkelijke plafond is te zien dat er een gipsplafond is geweest dat op riet gestuukt is. Dit is het plafond van een toilet dat enige tijd in de kamer eronder aanwezig is geweest (178). In de linkerkast is een installatie gebouwd voor de zonnecollectoren op het balkon. Ook is in de kast weer een legkast opgenomen (227).

De vloeren van de kasten zijn verhoogd ten opzichte van de vloer van de logeerkamer, die onder de kasten doorloopt. Achter de linker kast bevindt zich in de muur aan de balkonzijde de dichtzetting van een raam of deur. Links en rechts van het venster zijn twee legkasten aangebracht. Ze hebben eveneens dubbele deuren (230).

Tegen de zuidwand is een art nouveau-wastafel aangebracht met spiegel (231).

Het plafond is gepleisterd. Het heeft alleen een rand eromheen als decoratie.

223 - 224. Kastenwand logeerkamer. Op de foto uit 1939 is niet de kant van de deuren te zien met panelen, maar de vlakke behangen zijde.

225. Schuinte rookkanaal.

226. zicht op bovenkant oud stucplafond en huidig

227. luik en kastdeurtje in kast.

228. Kamerdeur.

229. 18de-eeuwse blinden in 19de-eeuws venster.

230. Kastdeuren.

231. Wastafel.

232. Kasten aan oostwand. In de linker kast bevindt zich een wastafel.

233. Achter de moderne kast zit een oudere aftimmering.

Slaapkamer

De vloer is van hout (planken) met vloerbedekking.

De wanden zijn behangen met glasbehang en gesausd. De noordwand is met horizontale schroten betimmerd. In de oost- en zuidmuur zijn kasten aangebracht (232, 233). De paneeldeuren zijn ook hier aan de binnenzijde van plaatmateriaal voorzien. In de kast aan de oostkant links zit een wastafel.

De oostmuur en zuidmuur hebben vensters met vouwblinden. In beide gevallen correspondeert de paneelverdeling niet met de huidige raamindeling. Het venster in de zuidmuur is voorzien van een vensterbank. De blinden lopen tot de vensterbank door. Daaronder is nog een paneeltje net als in de badkamer (234).

Door dit venster is het balkon bereikbaar. Het niveau van het balkon is hoger dan het vloerniveau van de slaapkamer. Het venster is aan de buitenzijde afsluitbaar met een dubbel openslaand hekwerk.

Het plafond is gepleisterd.

234. Het 18de-eeuwse venster heeft een modern raam maar bezit nog wel zijn originele vouwblinden.

Toilet en badkamer

Het toilet heeft een granito vloer.

De wand heeft een betegelde lambrisering in halfsteensverband. Daarboven is de muur gepleisterd. Rechtsboven bevindt zich een vast toiletkastje (235).

De toiletpot met houten bril en de gietijzeren stortbak van het merk Simplex dateren uit de dertiger jaren.

De badkamer heeft een betegelde vloer (236). De wanden hebben een hoge betegelde lambrisering, tot stand gekomen in 1938. Daarboven is de muur bepleisterd. Ook het plafond is gepleisterd.

Er is een wastafel, die als enige is overgebleven van de verbouwing in 1938, toen er twee wastafels waren. Boven de wastafel bevindt zich een oude buislamp. Ook de badkuip lijkt oorspronkelijk, maar is verplaatst om ruimte voor een douche te maken.

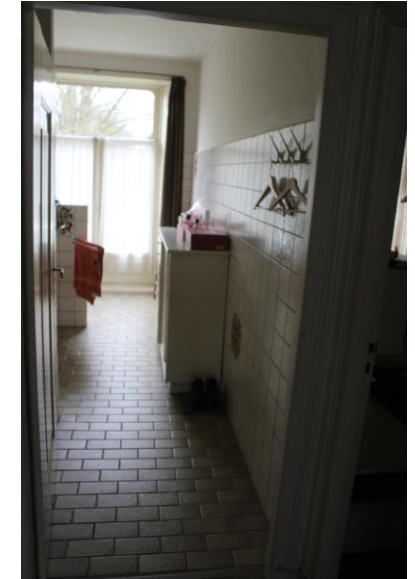
De openslaande glasdeuren naar het balkon hebben vouwblinden, die aan de onderzijde boven het laatste paneeltje ophouden. Dat paneeltje is vast (238). De panelen corresponderen niet met de huidige raamindeling. De deuren zijn altijd deuren geweest, wat aan het metselwerk van de achtergevel te zien is (237).

237. Openslaande glasdeur bij het balkon.

235. Toilet.

236. Badkamer.

238. Hergebruikte 18de-eeuwse vouwblinden bij venster badkamer.

Bouwgeschiedenis overloop, studeerkamer en kleine kamer

Terwijl op de benedenverdieping op de keuken na vooral de representatieve ruimtes waren gesitueerd – hal, antichambre, salon, en de ontvangstruimte van Van Lier, zullen boven de informelere slaap- en verblijfsruimtes zijn geweest – onder meer voor Roelina en haar dochters. Hierop wijzen ook de haardpartij met stucwerk van Logeman en de open haard die vermoedelijk ook het kleine kamertje heeft gehad. De bergruimte naast de kleine kamer zou een dienstbodekamertje kunnen zijn geweest.

Ook op zolder zullen oorspronkelijk vertrekken voor het personeel zijn geweest.

Bouwgeschiedenis logeerkamer, slaapkamer en badkamer

De kamers aan deze kant van het huis maakten eerst deel uit van een ‘halve zolder’. Of die al in kamers was opgedeeld is onbekend, maar gezien vermoedelijk zullen hier vooral privé- en slaapvertrekken zijn geweest. De huidige indeling dateert uit 1884, al is de wand tussen slaapkamer en douche mogelijk later gerealiseerd. Deze is licht van constructie (Brabantse wand?) omdat eronder geen steunmuur is.

Op foto's uit 1939 valt op dat de kastendeuren in de kamers geen panelen hebben (224). Ze zijn glad afgewerkt en behangen. Ook zijn er geen omlijstingen. Toch betreft het dezelfde deuren. Ze zijn waarschijnlijk omgedraaid met de gladde kant naar binnen. Sporen van in onbruik geraakte sloten en knieren lijken dit te bevestigen. Het is waarschijnlijk gebeurd in de zestiger jaren.

Opvallend is dat de paneelverdeling van de vouwblinden overeenkomt met een 18de-eeuwse ruitindeling van 6 x 3 en 6 x 4 ruiten maar niet met de tweeruitindeling die deze ramen van meet af aan hebben gehad. De blinden zijn dan ook zo goed als zeker afkomstig van de even hoge vensters aan de voorkant, die tegenwoordig geen blinden meer hebben maar dat volgens een foto uit 1895 wel hebben gehad. Dit geldt niet voor de blinden van het raam in de zuidgevel, dat al wel in 1778 bestond.

Waarschijnlijk heeft zich aan de noordzijde een pendant van dit raam bevonden, dat in 1884 of later werd dichtgezet.

239. De functionele badkamer van Paul Bromberg met ingebouwd ligbad. De koperen Vaillant geiser dateert van rond 1915.

Zolders

De zolders zijn bereikbaar via een trap met halve wenteling (240, 241). De trap komt uit op de voorste van de twee zolders. De zoldervloer is van hout (planken) bedekt met rietmatten en kleden (242).

Op de voorste zolder is een dienstbodekamer afgetimmerd met een beschot van verticaal aangebrachte planken (243). Deze aftimmering loopt naar de noordzijde door, waarmee nog een gedeelte van de zolder is afgescheiden, overigens zonder van een echte kamer te kunnen spreken. Aan de zuidzijde is de betimmering niet doorgezet. Beide ruimtes zijn toegankelijk door opgeklampte deuren waarvan de planken aan de buitenzijde niet geschilderd zijn (249).

De dakkapel van het middenrisaliet bevindt zich in het midden van de zolderkamer. Deze kamer is met schroten betimmerd aan de westzijde, de andere wanden zijn behangen. Er zijn twee kasten. Ze lijken er van aanvang af geweest te zijn. De lijstjes zijn er echter recentelijk opgeplakt (245).

In de dakkapel zijn aan weerszijden luiken die toegang geven tot de ruimte tussen de aftimmering en de dakvoet (247). Deze ruimte blijkt aan binnenzijde met kranten beplakt te zijn die een datum bevatten: oktober en november 1884 (246). Dit is ook het jaar waarin de dakkapel is toegevoegd aan het risaliet.

De zoldering van de kamer bestaat uit balken en planken van 25-28 cm breed, evenals de planken van de vloer.

De achterste zolder heeft dezelfde karakteristieken en materialen als de voorste. In de noordoosthoek is een kamertje afgescheiden.

De vensters van de dakkapellen aan de zuid- en de noordzijde van de voorste zolder zijn met isolatiemateriaal dichtgezet. Er zijn ook asbestplaten gebruikt.

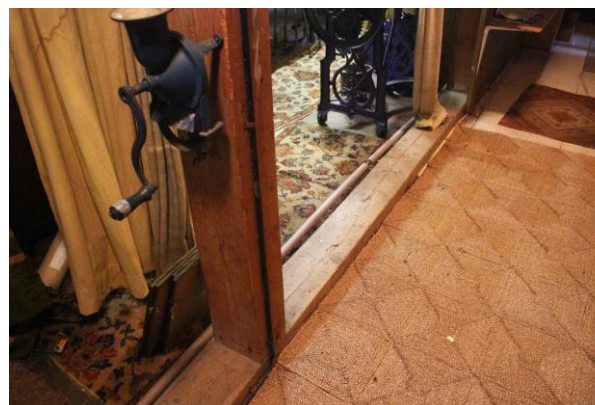
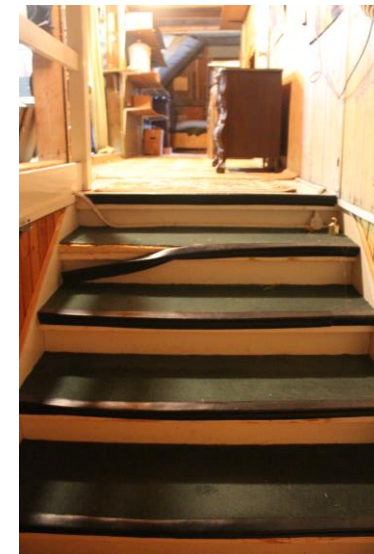
De rookkanalen van de studeerkamer en de voorste kleine kamer zijn als versleepte schoorstenen te zien (251 - 253). Datzelfde geldt voor de rookkanalen van de achterste kamers op de begane grond, de oorspronkelijke keuken en de salon. Deze rookkanalen volgen de aanvankelijke daklijn, voordat het huis aan de achterzijde werd opgehoogd met een verdieping en een tweede zolder.

De hele zolder heeft een zoldering met balken van 9 x 14 cm en planken van 15 cm breed. Boven deze zoldering is een loze ruimte tot aan de nok.

De kappen van zowel de voorste als de achterste zolder zijn beschoten met verticaal aangebrachte planken op gordingen.

240 - 241. De 18de-eeuwse zoldertrap.

242. Zoldervloer.

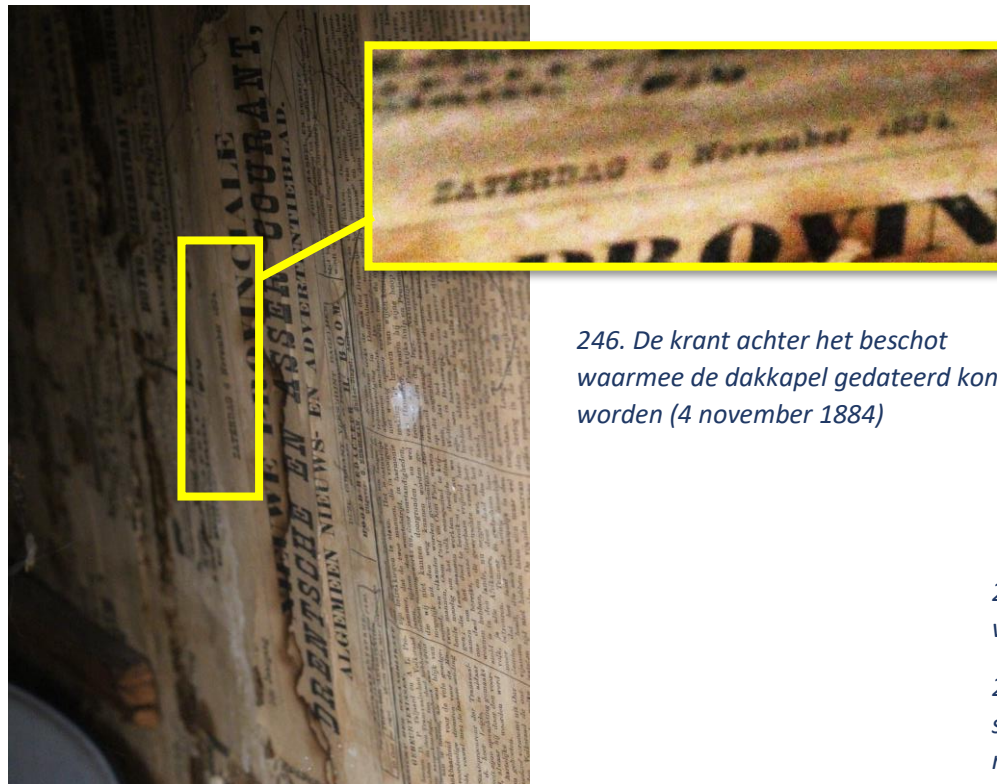
243. Beschotwand met de twee deuren.

244. Dakkapel boven middenristaliet.

245. Kastjes in meidenkamertje.

246. De krant achter het beschot waarmee de dakkapel gedateerd kon worden (4 november 1884)

247. Deurtje in afgeschoten deel waar zich de krant bevindt.

248. Opbouw wand dakkapel: schroten over planken met messing en groef.

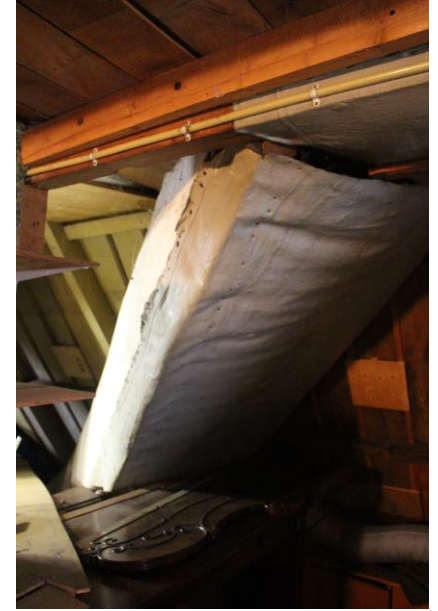
249. Opgeklampte deur bergruimte.

250. Draagconstructie middendeel.

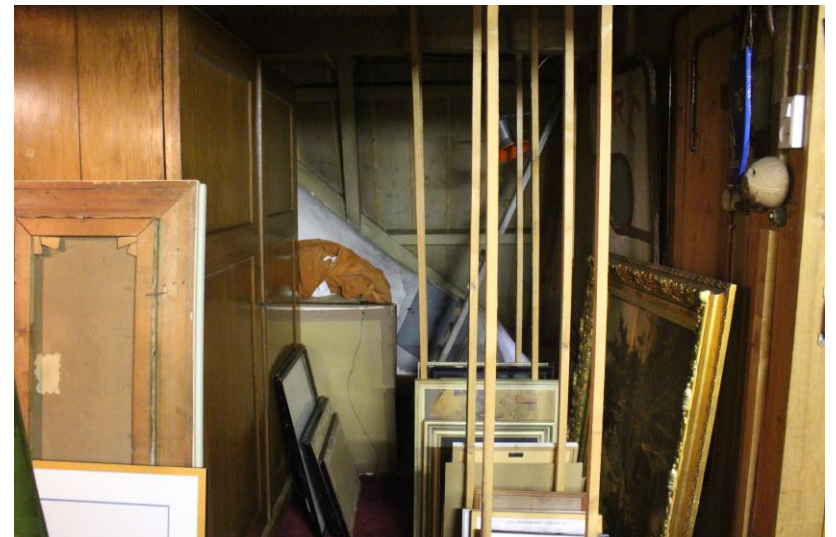
251. Verslepte schoorsteen NW-hoek.

252. Verslepte schoorsteen zuidzijde.

253. Verslepte schoorsteen noordzijde.

254. Zolder noordzijde.

Koetshuis Extérieur

Naast het huis staat het koetshuis, dat tot 1968 bovendien in gebruik was als boerderij. Het heeft afmetingen van 25,85 x 15,60 meter.

Voorgevel (westgevel)

De voorgevel van het koetshuis is opgebouwd uit een met kalkmortel gemetselde muur van vormbakstenen met het formaat 20-21 x 9,5-10 x 4,5 cm en een tienlagenmaat van 58 cm. Aan beide schuine zijanten zijn vlechtingen. Het metselverband is kruisverband. De gevel heeft een gepleisterde plint met een geprofileerde rand (256). Er zijn vijf rozetankers.

Er zijn twee rondboogvensters. De gietijzeren ramen zijn verdeeld in 4 x 4 ruiten in het rechthoekige deel en in het ronde deel, straalsgewijs verdeeld, 4 en 2 ruiten (259).

De vensters worden aan de bovenzijde in het metselwerk afgesloten met een rollaag van een hele strek. De dorpel is van hardsteen, waarin de frijnslagen duidelijk te zien zijn.

De inrijdeuren hebben een deurkozijn in een segmentboog. De deurpartij wordt afgesloten door een rollaag. In het bovenlicht is een schot geplaatst van verticaal aangebrachte planken met daarin twee ruitvormige vensters (257).

De deuren hebben elk drie panelen, die omsloten worden met een geprofileerde lijst. In de panelen zijn bossingen aangebracht. Het kalf is geprofileerd met een bolmotief.

De inrit wordt beschermd door twee schuingeplaatste achthoekige paaltjes (258).

De zijanten worden afgesloten met een pilaster, bekroond met een natuurstenen geprofileerde plaat.

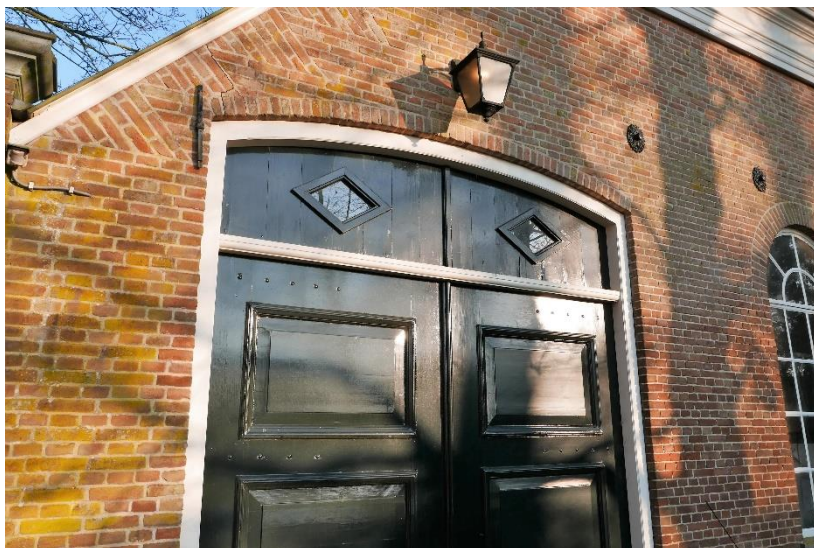
De bovenzijde wordt afgesloten met een kroonlijst, voorzien van een bakgoot. De schuine kanten zijn afgedekt met zink.

255. Voorgevel.

256. Geprofileerde plint.

257. Wagenpoort voorgevel.

258. Plint en hardstenen paaltje ter bescherming van de hoek.

259. Venster voorgevel.

Noordgevel

De noordkant van het koetshuis bestaat uit een muur die is opgemetseld met bakstenen van hetzelfde formaat als aan de westkant. De tienlagenmaat is 59 cm. Vanaf het vierde stalraam, geteld vanuit het westen, is een nieuwere steen gebruikt (260). Oorspronkelijk is de steen gemetseld met kalkmortel in kruisverband.

Er zijn zes muurankers, waaraan binnen houten muurstijlen zijn bevestigd.

Er zijn zeven ronde gietijzeren stalvensters. Raam 1, 4 en 7 kunnen gekiept worden. Rond de stalvensters is een rollaag gemetseld. Bij een aantal vensters is de rollaag vernieuwd.

Tegen de noordoosthoek en de noordwesthoek is een balk verticaal tegen de muur bevestigd. Ze zijn verbonden met de binnenzijde ter versteviging van de muur (263).

260. Oud en nieuw (rechts) metselwerk.

261. Noordgevel.

262. Venster noordgevel.

263. Houten muurstijl.

264. Achtergevel.

Achtergevel (oostgevel)

De muur is opgemetseld met dezelfde baksteen, maar dan van iets mindere kwaliteit, waardoor de steen iets groter is (21-21,5 x 10-10,5 x 4,5-5 cm) en de tienlagenmaat nu 60 cm. De stenen zijn met kalkmortel in kruisverband gemetseld.

Er zijn drie deurvensters. Rechts is een dubbel staldeurvenster met segmentboog (265). In de linkerdeur is een loopdeur aangebracht. De deuren gaan naar binnen open. Boven de segmentboog is een rollaag.

Links is een staldeurvenster met een bovenlicht van drie ruiten (266). Eén ruit is van oud glas, de andere twee kathedraalglas. Het glas is blauw geverfd. Het kalf is met een ojief geprofileerd. De deur is opgeklampt. De dorpel is van hardsteen.

Het deurkozijn is geprofileerd met een duivejager. Het is verzekerd met toognagels. Boven de deur is een rollaag aangebracht.

Uiterst links bevindt zich een opgeklampte deur met een hardstenen dorpel, die gebroken is. Boven (267) de deur is een rollaag aangebracht. Het deurkozijn is geprofileerd met een duivejager. Het is verzekerd met toognagels. Deze deur kwam uit achter de grup in de koestal.

Hoog in de gevel zijn twee halfronde gietijzeren vensters (268). Ze hebben een dorpel van schuin aangebrachte baksteen. De roedeverdeling komt overeen met de bovenkant van de grote ramen aan de westzijde.

In het midden van de oostgevel zijn vier ankers aangebracht die een verbinding hebben met horizontaal aangebrachte balken die in de achterliggende paardenstal tegen de muur zitten (269).

265. Deeldeur.

266. Staldeur met bovenlicht.

267. Deur naar koestal.

268. Venster bovenin achtergevel.

269. Muurankers achtergevel

Zuidgevel

De zuidkant is met dezelfde baksteen opgemetseld. De tienlagenmaat is hier 59 cm. Er is kalkmortel gebruikt en in kruisverband gemetseld. Op diverse plaatsen is opnieuw gevoegd met een cementmortel.

Er zijn drie rondboogvensters als in de achtergevel, twee ronde stalvensters en vier getoogde stalvensters met gietijzeren kiepramen (4 x 2 ruiten). Het glas is bij diverse ramen blauw geverfd.

Er zijn twee opgeklampte deuren. De linker is de entree tot de schuur (273), de rechter leidt naar een bergkast (voorheen vermoedelijk een privaat). Ze hebben smeedijzeren scharnieren en klinkstellen. De deurkozijnen zijn met een duivejager geprofileerd. Ze zijn beide met toognagels verzekerd.

Links naast de eerste deur vanuit het westen is een gedenksteen aangebracht. Daarop staat: G. CARSTEN 1868 (270). Bedoeld wordt de dan 5-jarige Geesina Carsten (1863-1937). Zij was een nichtje van Jentien Carsten, de echtgenote van Hendrik van Lier, en zou na hen met haar man Jan Lels Overcingel gaan bewonen.

271. Zuidgevel gezien naar het oosten.

270. Gedenksteen bouw in 1868.

272. Zuidgevel naar westen.

273. Entree naar schuur.

Dak

Het dak is een schilddak met aan beide zijden een wolfseind.
Het is grotendeels gedekt met gesmoorde oude holle pannen. Aan de noordzijde zijn vanaf het derde venster uit het westen nieuwe pannen gelegd.
In de dakschilden aan de noord- en zuidzijde zijn dakvensters aangebracht.

In het zuider dakvlak is een hoge schoorsteen geplaatst met een taps toelopende zinken regenkap (274).

Aan de oostkant is een uilenbord met daarop een windvaan aangebracht (275).
Aan de westzijde is alleen een windvaan geplaatst (276).

275. Oelebord.

274. Dak aan de zuidzijde.

276. Windveer nok noordzijde.

Interieur koetshuis

Constructie

Het geraamte van het koetshuis bestaat uit vijf dekbalkgebinten. Ze hebben schoren en korbelen (277). De dekbalken en korbelen zijn met pen-en-gatverbindingen aan de stijlen bevestigd. De schoren zijn genageld. Op de uiteinden van de dekbalken ligt een gebintplaat.

De stijlen staan op gemetselde poeren (311).

De uiteinden van de dekbalk tegen de voorgevel moet een keer zijn vervangen. Blijkbaar bleken de vooraf gemaakte pengaten niet te passen en werden er nieuwe verbindingen gemaakt (278, 279).

De daksporen zijn van rondhout. Ze worden door haanhouten verbonden (280). In de hoek die de haanhouten met de daksporen maken is een gording aangebracht en in de nok een nokgording. Er is ook een gording in het onderste deel van het dakvlak.

Het dakbeschot bestaat uit asbest platen.

278 - 279. Loze pengaten in de dekbalk achter de voorgevel.

277. Dekbalkgebint.

280. Daksporen met haanhouten.

Doorrit

De dubbele deuren aan de voorkant (281) en de deuren aan de achterzijde (265) maken het mogelijk om zonder keren door de 'schuur', zoals het koetshuis wordt aangeduid, te rijden.

Bij de ingang aan de voorkant is de vloer met klinkers bestraat (282). Direct na de gang aan de rechterkant bestaat de vloer tot aan de uitgang uit beton met daarin een goot. De goot is bedekt met platen van metaal en allerlei houtachtig materiaal (284).

Aan de noordzijde zijn tegen de muur zes houten stijlen aangebracht (285). Ze lijken geen andere functie te hebben dan het vasthouden van de muurplaat, waaraan ze met ijzeren nagels bevestigd zijn.

De rechterkant wordt begrensd door de tuigkamer, een middenvertrek met kelder en de stijlen van de dekbalkgebinten.

De wanden zijn gepleisterd met onderin een zwartgeverfde band.

281. Wagenpoort.

282. Bestrating doorrit.

283. Zijgevel.

284. Doorrit.

285. Houten muurstijl.

Tuigkamer

De tuigkamer wordt bereikt via een dubbele staldeur in de doorrit met daarin een inloopdeur (286). De deuren hebben smeedijzeren gehengen en klinkstellen.

De vloer is bestraat met klinkers.

De binnenmuren van de ruimte zijn aan beide zijden gepleisterd. Waar de pleister is verdwenen, is metselwerk zichtbaar van handvormstenen in vechtformaat (ca 22 x 10,5 x 4 cm). Vooral bovenin is dat goed te zien (288).

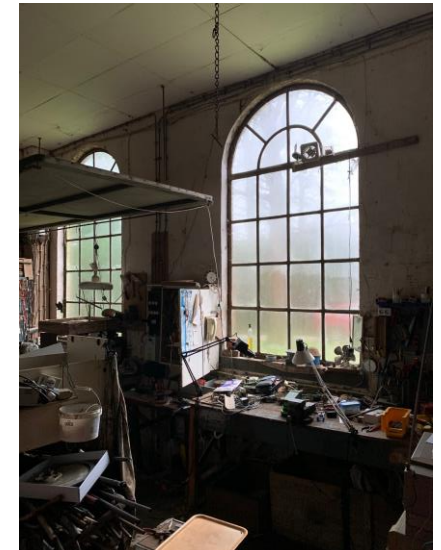
In de kamer werden allerlei benodigdheden voor paard en rijtuig opgeborgen. Ook werden de paarden er gepoetst. Aan de functie herinnert de grote antieke tuigkast aan de oostwand. Deze heeft een brede kroonlijst en houten tuighouders waaraan tuigage, garelen, hoofdstellen en dergelijke werden opgehangen (290 - 294).

Boven de tuigkast is in de muur een halfrond venster met openklapbaar gietijzeren raam aangebracht (289).

Het houten plafond wordt verhuld door kunststof platen.

286. Deur tuigkamer.

287. Interieur tuigkamer.

288. Handvorm vechtstenen binnenmuur tuigkamer.

289. Binnenraam tuigkamer vanuit noord-zuidgang.

290 - 294. Details tuigkast en tuighouders.

Hal en gangetjes

Achter de linkerdeur in de zuidgevel is een halletje met links een deur naar een keuken en rechts een deur naar een kamertje waar zich de pomp bevindt.

Rechtdoor is een groen geverfd houten wand (295) met daarin deuren naar de smalle noord-zuidgang richting de doorrit (296) en de zogenaamde 'middenruimte' (304). Voorlangs loopt tevens een met tuingereedschap gevulde dwarsgang die dus van west naar oost loopt (298). Dit gedeelte is kort. Het komt uit op een deurtje dat toegang tot de deel en scoutingruimte geeft.

Alle deuren zijn klampdeuren met smeedijzeren gehengen en klinkstellen. De kozijnen van de kamers zijn geprofileerd (297).

De gangen zijn bestraat. De wanden zijn gepleisterd met een zwart geverfde lambrisering.

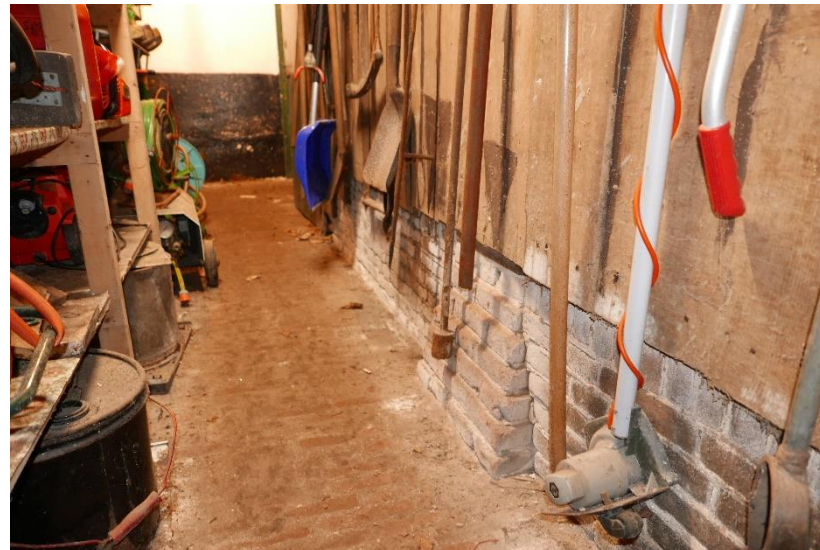
295. deuren naar noord-zuidgang (links) en middenruimte (rechts).

296. Noord-zuidgang.

297. Deur pompkamer.

298. Dwarsgang.

Keuken

De keuken zal ook een verblijfsruimte voor de koetsier of de pachter van het boerenbedrijf zijn geweest. De vroegere keukenfunctie blijkt uit de grote schouw aan de oostwand waaronder een fornuis heeft gestaan (299).

Ook het Bruynzeel keukenblok herinnert eraan. Dit type keukenblok, ontworpen door Piet Zwart, was in de handel van 1937 tot in de vijftiger jaren (300).

De vloer van de ruimte is van beton, dodekoprood geverfd.

De wanden zijn gepleisterd met een zwart geverfde lambrisering.

Er is één venster. De zoldering bestaat uit balken en kraalschroten (301).

299. Keukenschouw.

300. Piet Zwart Bruynzeelkeuken.

301. Zoldering keuken.

'Pompkamer'

Deze kamer rechts van de hal, heeft mogelijk de functie vervuld die de pompstraat en melkkamer in boerderijen hadden.

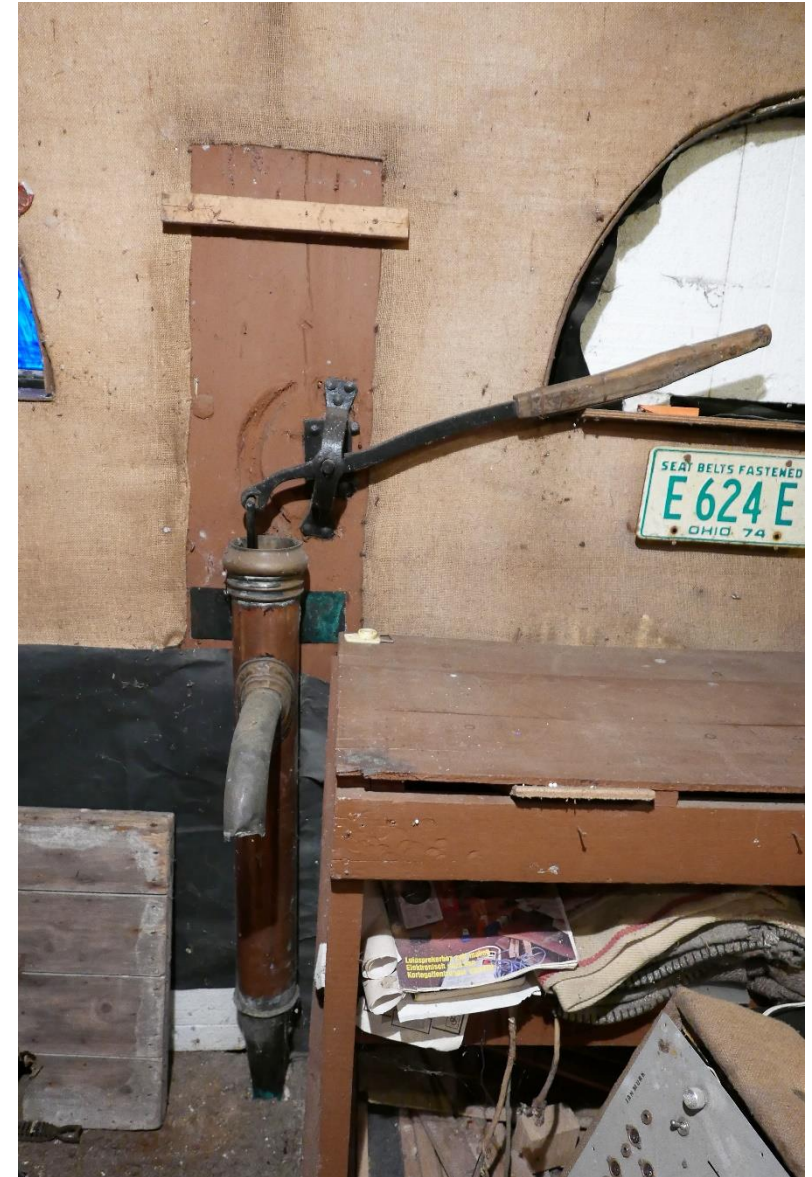
De koperen pomp met smeedijzeren zwengel staat tegen een plank gespiekerd aan de zuidwand (303).

De vloer is van hout (planken). De wanden zijn gepleisterd. Er zijn twee stalraamvensters. De noordwand bestaat uit houten wanden boven een gemetselde plint.

De zoldering bestaat uit balken die met een duivejager geprofileerd zijn. Erop liggen planken (302).

302. Zoldering pompkamer

303. Pomp.

Middenvertrek en kelder

Achter de gang langs de tuigkamer is een vertrek gebouwd dat toegankelijk is vanuit de dwarsgang. Het deurkozijn is geprofileerd en de deur is opgeklampt.

De vloer is van leem.

De wanden bestaan uit een gemetselde plint met daarop verticaal aangebrachte planken (305). De kamer heeft een zoldering op de hoogte van de dekbalken, maar de noord- en zuidwand zijn aan de bovenzijde open (304).

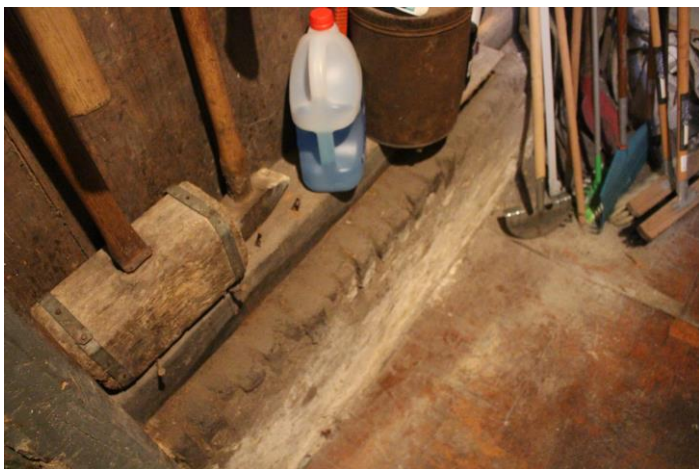
De kelder is half verzonken. Hij is toegankelijk vanuit de doorrit, via een opgeklampt deurtje met een glasraam met roedes in ruitvorm (306).

De muren bestaan net als bij de tuigkamer uit vechtstenen.

De kelder is drie treden diep. De vloer ervan is belegd met rode ongeglazuurde plavuizen die halfsteens gelegd zijn. In rekken bevindt zich de zelf gebottelde drankvoorraad van Henk van Lier Lels (307).

304. Zoldering middenvertrek.

305. Gemetselde plint middenvertrek.

306. Deur kelder.

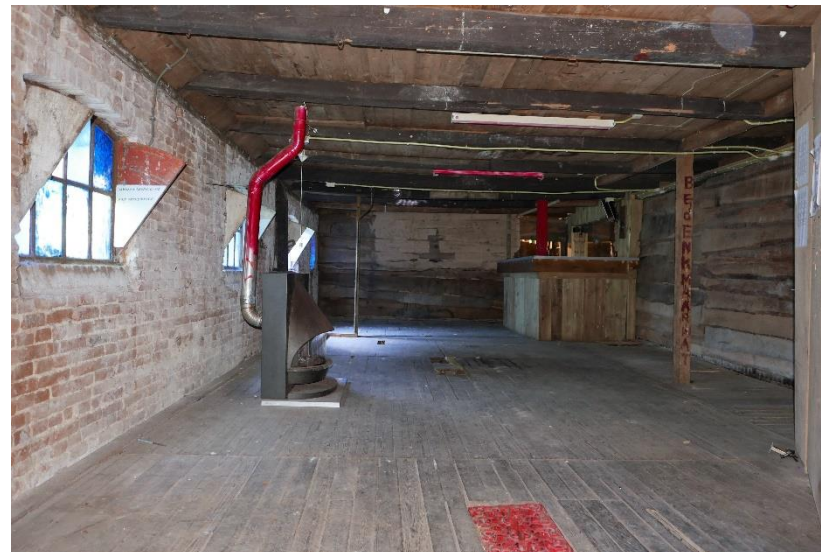
307. Kelder met drankvoorraad.

Scoutingruimte

Vanuit de dwarsgang is een ruimte bereikbaar die door de scouting gebruikt werd. De verhoogde vloer ervan bestaat uit planken die gedeeltelijk vergaan zijn (308). Er is een bar. De ramen van de stalvensters zijn blauw geverfd.

Oorspronkelijk was dit een gesloten koestal met grup. Die grup is, blijkens een gat in de scoutingvloer, nog aanwezig. Deze sluit buiten aan op een gemetselde en nu afgedekte mestgoot (309).

De noordwand bestaat (net als bij de in het verlengde liggende pompkamer) uit houten wanden boven een gemetselde plint. De zoldering – de voormalige hildezolder – heeft een balklaag met planken. Beide behoren tot de originele stalinrichting en zijn dus niet zoals de vloer door de scouting aangebracht.

308. Scoutingruimte in de voormalige koestal.

309. Mestgoot buiten de achtergevel.

Deel / tasruimte

Tussen de stijlen van de dekbalkgebinten bevindt zich de deel, die als dorsruimte maar ook als tasruimte in gebruik kan zijn geweest.

De vloer is van leem.

Paardenstal

Tegen de oostmuur bevindt zich een afgeschoten paardenstal. De voormalige functie is af te lezen aan de houten noordwand met twee voerluiken (312) en een deur, waardoor de paarden in hun stal konden komen. Achter de luiken moeten voerbakken met ruiven erboven zijn geweest, maar die zijn verdwenen.

De vloer ligt iets verhoogd en is bestraat met bakstenen.

De wand van de oostmuur is bepleisterd en van een zwarte lambrisering voorzien. De westwand is weggebroken.

De zoldering bestaat uit balken en planken. Voor de zoldering en de nu ontbrekende wand is een balk tussen de stijlen aangebracht (313).

310. Deel.

311. Poer gebintstijl.

312. Voerluik paardenstal.

313. Zoldering paardenstal

Zolders

Er zijn drie zolders: de lage hildezolder overdekt de hele zuidelijke beuk; hoge zolders zijn er zowel boven de tuigkamer/ middenvertrek als boven de paardenstal.

Alle zoldervloeren bestaan uit regelmatig gezaagde naaldhouten balken en planken (314).

In de zuidwesthoek is het rookkanaal van de 'keuken' te zien (315).

De zolders zullen grotendeels in gebruik zijn geweest voor hooiopslag.

314. Zolder boven tuigkamer.

315. Schoorsteen keuken.

Bouwgeschiedenis koetshuis

Op de kaart van Buwama Aardenburg uit 1809 staat al een forse schuur op de huidige plek. Vermoedelijk heeft deze er van meet af aan, dus sinds 1777 gestaan. Toch dateert het koetshuis in zijn huidige gedaante pas uit 1868. En daarop wijst niet alleen de gedenksteen met dat jaartal. De baksteen die voor alle buitenmuren is toegepast, is een vroeg-machinale vormbaksteen die voor pakweg 1860 nog niet voorkwam. Ook de naalddhouten dekbalkgebinten horen in de latere 19de eeuw thuis. Een schuur uit eind van de 18de eeuw of de vroege 19de eeuw zou hoogstwaarschijnlijk nog eiken ankerbalkgebinten hebben gehad. Gietijzeren stalramen verschijnen ook pas op grotere schaal vanaf ca. 1860.

Toch is er iets vreemds aan de hand: de kort na 1868 vervaardigde veldwerkkartaan ten behoeve van het kadaster, geeft aan dat er enkel sprake is van een *verbreeding der schuur*. Dit suggereert dat delen van het oude koetshuis zijn blijven staan. Een foutje? Of wijzen de handvormstenen van tuigkamer en kelder op een oudere kern? Deze stenen kunnen zeker 18de-eeuws zijn. Maar ze kunnen ook zijn hergebruikt. Vooralsnog is niet duidelijk hoe de vork in de steel zit.

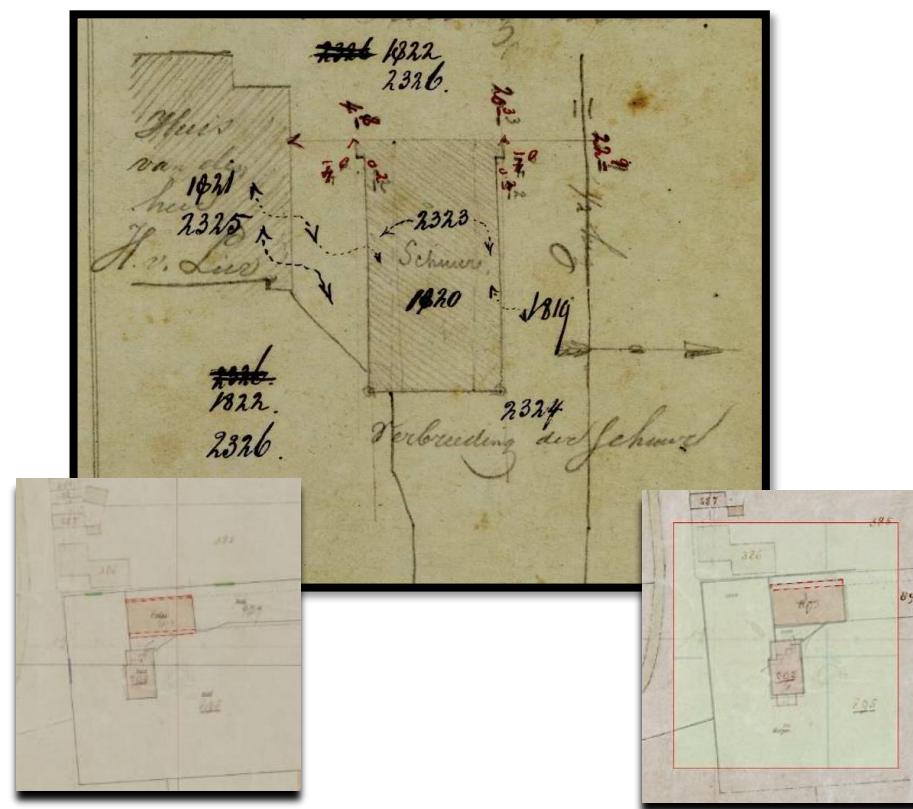
Wel was het oorspronkelijke koetshuis inderdaad smaller. Dat blijkt als we de kadastrale hulpkaarten uit 1869 en 1911 over de kaart van 1832 projecteren (316, 317). Het verschil bedraagt ongeveer twee meter. Overigens komt bij die projectie de verbredening volgens de kaart van 1911 aan de noordkant uit en volgens die van 1868 aan beide kanten, maar vooral de zuidkant.

We hebben het steeds over het koetshuis, maar in feite heeft een groot gedeelte van het pand vanouds dienst gedaan als boerderij. Tot 6 september 1968 om precies te zijn. Toen zakte de hildezolder boven de koestal aan zuidkant in, wat volgens een notitie in het foto-overzicht van Van Lier Lels het einde inluidde van de pachtovereenkomst met Leeren / Van Dam.

Het is duidelijk dat de ruimtes de nodige functieveranderingen hebben ondergaan. Zo laat de schouw in de keuken zien dat het gebouw ook bewoond is geweest. Toen de tijd van paarden en koetsen voorbij was, zal er meer ruimte voor vee zijn geweest. Mogelijk verklaart dat de grote ventilatioeroosters die op een foto uit 1957 op het dak te zien zijn. Vermoedelijk waren ze bedoeld om hooibroei tegen te gaan.

Het is opmerkelijk dat alleen achter in de schuur enkele restanten van nogal sjofele paardenstandplaatsen met voerbakken te vinden zijn. Deze lijken voor landbouwpaarden bedoeld te zijn geweest. Waar de tuigpaarden gehuisvest zijn geweest, viel door de grote hoeveelheid opgeslagen spullen niet uit te maken.

Bij de zuidgevel geeft de vensterindeling een rommelig beeld. Er zijn ronde, halfronde en getoogde gietijzeren vensters. De vraag is of dit de originele indeling is. Omdat deze gevel, met name rond de vensters, grotendeels opnieuw is ingevoegd, is hierover geen duidelijkheid te krijgen. Er zijn geen oude foto's gevonden waarop de zuidgevel goed zichtbaar is.

316 - 317. Veldwerkkartaan 1868. Inzet links: projectie kadastrale hulpkaartaan 1868 op kadastrale minuut 1832. Inzet rechts: projectie kadastrale hulpkaartaan 1911 op kadastrale minuut 1832.

318. De enige afbeelding van het oude koetshuis vinden we op het schilderij van Petrus Kiers, dat voor 1868 vervaardigd is. Het gebouw is helaas nauwelijks zichtbaar. Toch vallen een aantal dingen op: de hoogte was al fors, het dak was net als nu met pannen gedekt, de schoorsteen zat op dezelfde plek. Het belangrijkste verschil: de voorkant had geen wolfseind maar een hoge tuitgevel.

319. Ventilatie-rooster op de nok van het dak, 1957.

320 - 321. De ingezakte hildezolder van de koestal , 1968..

322. Noordkant

323. Westkant.

324. Oostkant

325. Zuidkant.

Lage schuur

De afmetingen bedragen ca. 8,15 x 4,50 x 3,25 (nokhoogte) meter.

Drie van de wanden bestaan uit zwart geteerde verticale planken boven een lage, zeer slordig gemetselde plint. De voorgevel (noordwand) is gepotdekseld en mist een plint.

In de voorgevel bevindt zich een laag klampdeurtje. Bovenin zit een groot 2-ruits raam. De daklijst bezit een fraai gesneden windveer. De achtergevel heeft een kleiner 2-ruits raam en een windveer zonder snijwerk.

In de zijgevels zijn geen vensteropeningen.

Binnen is een leemvloer. Er zijn drie balkvakken.

De draagconstructie bestaat uit vier lage dekbalkgebintjes van naaldhout met een doorloophoogte van slechts 1,32 meter. Ze hebben genagelde korbelen en schoren die verbonden zijn met het wurmt van beide zijwanden (326).

Het dak bestaat uit daksporen met haanhouten. Hierop is spaanplaat bevestigd. Het dak is gedekt met gesmoorde oude holle dakpannen van een klein formaat.

Aan de nok van de zuidgevel is een plaatijzeren windwijzer bevestigd in de vorm van een haan (327).

327. Windwijzer

326. Laag dekbalkgebint.

328. Dakconstructie.

329. Noordwestkant.

330. Detail topgevelschot.

331. Zuidkant.

332. Noordoostkant.

Hoge schuur

De afmetingen bedragen ca. 6,65 x 4,65 x 4,80 (nokhoogte) meter.

Drie van de wanden bestaan uit zwart geteerd kraalschot; de oostwand heeft horizontaal aangebrachte planken van 25 - 26 cm breed. Alle wanden hebben gemetselde plinten voorzien van een rollaag. Ze zijn opgetrokken van vormbakstenen in waalformaat.

In de voorgevel (noordgevel) bevindt zich een dubbele deur met ter weerszijde een houten 4-ruits raampje. In de topgevel is een hooiluik. De planken van het topgevelschot hebben een driehoekige onderkant. De windveren van de topgevel zijn in hetzelfde patroon gezaagd als bij schuurtje 1.

In de achtergevel bevinden zich onderin twee 3-ruits ramen en in de topgevel een 2-ruits raam, alle van hout. Ook hier bezitten de planken van het topgevelschot een driehoekige onderkant. De windveren zijn onbewerkt.

In de westgevel is een schuifdeur aangebracht, die niet goed bekeken kon worden door de in de weg staande caravan. Aan de oostkant zijn geen gevelopeningen.

Binnen is de vloer van beton. Aan de zuidkant is een gemetselde mestgoot zichtbaar die is dichtgemaakt met planken (333).

De schuur is tweebeukig. Er zijn drie dekbalkgebinten (dus twee gebintvakken) met een hoogte van 2,60 meter (334). Ze hebben genagelde korbelen en dito schoren. Deze laatste zijn aan de westzijde verbonden met het wurmt en aan de oostzijde met een gebintplaat.

Het dak bestaat uit daksporen met hanenbalken en een windverband. Op de sporen is spaanplaat bevestigd. Het dak is gedekt met rode oude holle dakpannen van een klein formaat.

Aan de westzijde van de schuur is een aan één zijde open overkapping aangebouwd. Deze bezit wanden van verticale houten planken, aan de westzijde bevestigd tegen een houten langsgebintje. Daarop rusten daksporen met erboven een spaanplaten dak, gedekt door oude holle pannen.

333. Mestgoot afgedekt met planken.

334. Dekbalkgebint.

Bouwgeschiedenis schuurtjes

De leeftijd van de schuurtjes is nog 19de-eeuws, gezien de toegepaste materialen zoals kraalschot, gebinten van naaldhout, smeedijzeren spijkers en oude holle dakpannen. De kaart van het landgoed uit 1921 geeft beide bouwwerkjes weer (335).

Een foto van omstreeks 1900 laat zien dat het eerste schuurtje een open voorkant had (336). De dichtzetting – en daarmee ook de versierde windveren – dateren dus van later. Deze huidige voorwand wijkt dan ook af door zijn gepotdekselde opzet. Ook een deel van de westwand was blijkbaar open.

De vloer van het gebouwtje blijkt op de foto dieper te liggen. Het was van oorsprong dus een potstal, waarschijnlijk voor schapen. Dit verklaart meteen de lage gebintjes. Op de zolder liggen houten planken opgeslagen.

Ook de tweede schuur moet gezien de grup als veestal in gebruik zijn geweest, bijvoorbeeld voor droge koeien of jongvee. Mogelijk is het tevens een wagenstalling geweest, als is niet duidelijk of de huidige dubbele deuren, die nog niet zo oud zijn, de oorspronkelijke situatie vertegenwoordigen. Op zolder werd hooi opgeslagen, wat blijkt uit het hooiluik.

De overkapping die tegen de schuur is aangebouwd, moet veel jonger zijn. Deze staat niet op de kaart uit 1921 aangegeven, al kan hij natuurlijk weggelaten zijn.

335. Detail plattegrond 1921.

336. Foto circa 1900.

337. Detail. Verdiepte potstal.

Interne waardestelling

De interne waardestelling kent waarden toe op de verschillende onderdelen van het pand. Daarbij worden de volgende waarden gehanteerd:

Hoge monumentwaarde (blauw)

Onderdelen die van cruciaal belang zijn voor het gebouw en de bouwhistorische ontwikkeling. Zij dienen te allen tijde gerespecteerd te worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Positieve monumentwaarde (groen)

Onderdelen die voor de afleesbaarheid van de gebruiks- en/of ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw waarde bezitten. Behoud geniet de voorkeur, maar aanpassing of verandering is mogelijk. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

Attentiewaarde (oranje)

Overige onderdelen met (enige) waarde of waardevolle elementen die afkomstig zijn van een andere plek in het pand of uit een ander gebouw. Handhaving of hergebruik is wenselijk maar niet noodzakelijk.

Indifferente monumentwaarde (geel)

Onderdelen die niet of nauwelijks aan de waarde van het gebouw bijdragen en ook geen belangrijke rol spelen in de ontwikkelingsgeschiedenis. Behoud is mogelijk maar niet noodzakelijk.

Toelichting waardestellingstekeningen hoofdgebouw

 De hoge monumentwaarde is bijna vanzelfsprekend van toepassing op alle behouden 18de en 19de-eeuwse elementen, alsook op een deel van de aanpassingen uit 1910 (serre, balustrades).

 Ook de aanpassingen van Paul Bromberg uit 1938 – 1939 hebben grotendeels een hoge monumentwaarde. Het zijn gave en vroege voorbeelden van functionalistisch design uit de koker van een toonaangevend binnenhuisarchitect. De inpassing binnen een historische entourage, maakt ze extra interessant. Het gaat met name om de parketvloer van de behangkamer en de salon; de glazen vensterbanken in de salon; de nis in de naaikamer; de wandboekenkasten in de werkkamer; de plafonds van de behangkamer en werkkamer; de wc en enkele elementen in de badkamer op de verdieping.

Gezien de hoge waarde van het overgrote deel van de bouwonderdelen, lichten wij in de opsomming met name toe waarom bepaalde onderdelen géén hoge monumentwaarde hebben gekregen, maar een positieve of indifferente waarde. Verder komen enkele onderdelen aan bod waarvan de hoge monumentwaarde misschien niet direct voor de hand ligt.

Buitengevels

 De oostgevel van de noordelijke aanbouw werd in 1960 sterk aangepast. Het vernieuwde metselwerk tussen en boven deur- en raamvenster bezit een indifferente waarde.

 De dichtzetting van het venster in de noordgevel boven het balkon vond waarschijnlijk al plaats in 1910 of nog eerder. Deze ingreep heeft de symmetrie in de raamindeling van het huis verstoord, maar krijgt vanwege de relatieve ouderdom toch nog een positieve waarde.

Raam- en deurvensters

Raam- en deurvensters met een andere waarde dan de muren of wanden waarin zij zijn geplaatst, worden op de tekeningen met een andere kleur aangeduid.

Raam- en deurvensters met dezelfde waarde zijn niet gemarkeerd.

■ Een positieve waarde hebben alle raamvensters aan de voorzijde van het pand met uitzondering van de kelderramen. Ze zien er weliswaar oud uit, maar alleen de kozijnen zijn daadwerkelijk nog origineel – al zijn ook daarvan soms onderdelen vervangen. De ramen zelf dateren uit 1964. De 19de-eeuwse indeling met grote ruiten verdween toen, maar de oorspronkelijke 18de-eeuwse roedeverdeling werd niet teruggebracht. Deze had herleid kunnen worden aan de hand van de vouwblinden, maar er werd gekozen voor een variant met minder ruitjes. Deze mist een historische grond.

■ Het 6 ruits-schuifvenster in de noordelijke aanbouw (mangelkamer) uit de tweede helft van de 19de-eeuw kreeg in 1910 een 2-ruits-indeling en in 1964 een vergelijkbare indeling als de overige ramen in de voorgevel. Daarmee is een stijleenheden gecreëerd die oorspronkelijk niet bestond. Dat er bijna een eeuw verschil in bouwjaar zit, is niet meer zichtbaar.

■ De persiënnes van de diverse vensters hebben overigens wel een hoge monumentwaarde, hoewel ze zijn vernieuwd. Uiteraard geldt dat ook voor de (restanten van) vouwblinden en luikkasten aan de binnenzijde.

■ Het wc-raam verving in 1910 een karakteristiek rond gietijzeren raam en heeft daarom een positieve waarde.

■ Het raamvenster aan de noordgevel van de uitbouw is niet oorspronkelijk maar kwam vermoedelijk tot stand in 1910. Het huidige venster is echter vrij recentelijk geheel vernieuwd. Het heeft een indifferente waarde.

■ Het hoge raampje van de bergingen naast de keuken dateert uit de zestiger of zeventiger jaren en heeft een indifferente waarde.

■ Het deurvenster met dubbele deur en bovenlicht aan de oostzijde is een replica uit 1960 en zit op een plek waar nooit een deur heeft gezeten. Het heeft een indifferente waarde.

■ Het raamvenster van de keuken oogt oud, maar mist de deukels die bij een historische constructie horen. Het is bovendien verplaatst in 1960. Het heeft daarom een indifferente waarde.

■ Het raamvenster van de zitkamer heeft vermoedelijk in 1979 een draai-kiepraam gekregen, waarvoor het 18de-eeuwse kozijn sterk werd verminkt. Het raam heeft een indifferente waarde, maar wat nog over is van het kozijn heeft een hoge waarde, wat het gemiddelde op een positieve waarde brengt.

■ Het raamvenster in de zuidgevel op de verdieping heeft een modern draairaam met een historisch gezien incorrecte roedeverdeling. Het kozijn en de vouwblinden zijn daarentegen 18de-eeuws, wat al met al een positieve waarde oplevert.

■ De vier gietijzeren dakramen dateren uit 1884 en hebben daarom een hoge monumentwaarde.

Vloeren

■ De vloeren van de beide kelders en de naaikamer hebben een positieve waarde omdat zij in de 20ste eeuw zijn aangepast zonder dat dit een meerwaarde heeft gegeven.

■ De vloeren van de zitkamer, keuken, provisiekamer, bijkeuken, het halletje, de serre en badkamer zijn aangepast in 1979. Zij zijn te jong voor een monumentale waardebeoordeling.

Binnenmuren en wanden

■ Binnenmuren met een indifferente waarde zijn vooral te vinden bij de keuken. De dichtzetting van de deur naar de vestibule en de nieuwgemaakte opening ernaast vormen daar een indifferente ingreep. De scheidingsmuur met de bijkeuken en provisiekamer is tot stand gekomen in 1979.

■ De twee deuren in deze scheidingsmuur zijn elders van binnen of buiten het pand afkomstig en hebben daarom een attentiewaarde.

■ De diverse schrotenbetimmeringen uit de tweede helft van de 20ste eeuw hebben een indifferente waarde.

■ De scheidingsmuurtjes in de badkamer hebben een indifferente waarde.

■ De radiokamer heeft vanwege de gebruikshistorie een positieve waarde.

Plafonds

 De verlaagde balkenplafonds in keuken en zitkamer hebben een indifferente waarde. De bovengelegen plafonds hebben daarentegen een hoge monumentwaarde.

 De plafonds van de naaikamer en diverse ruimtes op zolder hebben geen bijzondere kenmerken en bezitten een zeer neutrale uitstraling, waardoor de monumentale waardering niet hoger is dan positief.

Overige

 Twee wasbakken en de twee toiletten van respectabele ouderdom hebben een hoge waarde.

 Het bad en de wasbak in de berging naast de kleine kamer horen in het pand maar zitten niet meer op hun originele plek en hebben daarom een attentiewaarde.

 De open haard in de zitkamer dateert uit 1979 en is te jong voor monumentale waardebeoordeling.

Twijfelgevallen

In enkele gevallen is het niet mogelijk om zonder destructief onderzoek de waarde goed te bepalen.

 De nis van Paul Bromberg in de naaikamer heeft een hoge waarde gekregen maar achter deze wand bevinden zich mogelijk (restanten van) een haardplaats die eveneens een hoge waarde kan vertegenwoordigen. Ook in de bovengelegen slaapkamer kan een haardplaats verstopt zitten achter de (indifferente) schrotenwand.

 Iets dergelijks geldt voor de aftimmering aan de zuidwand van de zuidelijke slaapkamer op de verdieping. Onduidelijk is uit welke periode deze wand dateert en wat zich erachter bevindt.

 Van de licht geconstrueerde wand tussen de zuidelijke slaapkamer en het douche en toiletgedeelte is niet duidelijk wanneer deze tot stand is

gekomen. Mogelijk gebeurde dat al in 1885, mogelijk pas later met gebruikmaking van een oudere deur. In het laatste geval is de hoge waarde die nu aan de wand is toegekend arbitrair.

 De schoorstenen op het achterste dak zijn niet alleen nep, het is ook onduidelijk of ze nog wel origineel zijn. Ze lijken te bestaan uit asbestplaat aangebracht op een behuizing van onbekend materiaal. De bouwhistorische waarde is dus eigenlijk onbekend.

Niet op de tekening maar wel waardevol:

 In bijna alle ruimtes bevinden zich cv-radiatoren van verschillende types die uit 1938 dateren. Een zo vroege, complete cv installatie is bijzonder, zeker als deze nog functioneert.

 Iets vergelijkbaars geldt voor diverse antieke lichtschakelaars en stopcontacten. Bij de drie wasbakjes op de verdieping bevinden zich armaturen met buislampen die uit de Leen Bakker lijken te komen maar in werkelijkheid uit 1938 dateren. Bijna ongelooflijk is dat deze lampen na al die jaren nog branden.

 De zelfbedachte zonne-installatie van Henk van Lier Lels is niet meer van deze tijd, maar dergelijk pionierswerk is voor de historie van technische installaties mogelijk wel interessant.

Storende ingrepen

Behalve de historisch incorrecte of verstorende ingrepen die al genoemd zijn, willen we nog de aandacht vestigen op enkele andere aanpassingen uit de categorie 'jammer'.

 In de behangkamer doet zich het gemis van de 18de-eeuwse schoorsteenmantel voor.

 De doorbraak in 1979 tussen de keuken en achtergang en de dichtzetting van de deur tussen achtergang en vestibule hebben de historische looproute door het pand verstoord.

 De verlaagde plafonds in keuken en zitkamer verhullen historische constructies en kunnen dus ook als verstorende elementen worden aangemerkt.

Koetshuis

Ook bij het koetshuis hebben bijna alle onderdelen een hoge waarde en lichten we daarom de onderdelen toe die géén hoge monumentwaarde hebben gekregen, maar een positieve of indifferente waarde. Verder komen enkele onderdelen aan bod waarvan de hoge monumentwaarde misschien niet direct voor de hand ligt.

Vloeren

 De betonvloer van de inrit heeft een indifferente waarde. Het bestrate gedeelte (aangegeven met een stippellijn) bezit daarentegen een hoge waarde.

 De verhoogde vloer in de scoutingruimte heeft een indifferente waarde. De waarde van de onderliggende koestervloer is onbekend, maar de daar aanwezige grup is waarschijnlijk secundair aangebracht.

 De klinkervloeren, leemvloeren en de vermoedelijk wat jongere bestrating van de paardenstal hebben een hoge monumentwaarde.

Wanden

 Van de houten beschotwanden hebben de gedeeltes die belangrijk zijn voor de hoofdstructuur/ historische indeling een hoge monumentwaarde gekregen, de gedeeltes waarbij dat minder het geval is een positieve monumentwaarde.

Plafond

 De indifferente waarde van het tuigkamerplafond slaat op het verlaagde plafond, De waarde van het daarboven gelegen balkenplafond is waarschijnlijk hoog.

Overig

 Tuigkast, pomp en schouw zijn interieurelementen met een hoge waarde.

 De Bruynzeelkeuken heeft een positieve waarde.

Schuurtjes

Voor de twee houten schuurtjes is geen waardestellingstekening opgenomen.

 Van beide bouwwerkjes kan gesteld worden dat de houten wanden met de daarin aanwezige raam en deuropeningen, alsook de gemetselde plinten een hoge monumentwaarde bezitten. Wel is de plint van het eerste schuurtje in slechte bouwkundige staat. Herstel in de geest van de huidige toestand wordt hierbij aangeraden.

 Ook de gebint-, wand-, en dakconstructies hebben een hoge waarde.

 Het dakbeschot van spaanplaat heeft een indifferente waarde.

 De gesneden windveren en de oude holle dakpannen bezitten een hoge waarde.

 De vloeren van de schuurtjes hebben een indifferente waarde.

 De mestgrup in het tweede schuurtje heeft een positieve monumentwaarde.

 De ouderdom van de tegen het tweede schuurtje gebouwde overkapping is onduidelijk. Daarom krijgt deze een attentiewaarde. De dakpannen bezitten in elk geval een hoge leeftijd.

Externe waardestelling

De externe of contextuele waardestelling geeft antwoord op de vraag hoe bijzonder een gebouw is in de context van zijn omgeving en ten opzichte van soortgelijke bouwwerken.

Cultuurhistorische waarde (gebruikshistorie): zeer hoog

De hoge cultuurhistorische waarde komt voort uit de ruim 240-jarige bewoning door een vooraanstaande Drentse familie die op vele momenten haar sporen heeft achtergelaten in de geschiedenis en het bestuur van Drenthe en Assen. Daarin is Overcingel vergelijkbaar met de havezaten en enkele andere 'huizen van stand' in de provincie.

Bouw- en architectuurhistorische waarde: zeer hoog

In- en exterieur van het huis geven een goede indruk van een nog grotendeels oorspronkelijk 18de-eeuws huis, gebouwd in de vroege Lodewijk XVI-stijl. In deze stijl zijn in Nederland maar weinig bouwwerken gerealiseerd. Het is in Drenthe een van de vier bekende werken van Abraham Sorg, die destijds als een vooraanstaand bouwmeester werd beschouwd. De verbouwing door Paul Bromberg in 1938, is uit oogpunt van de jongere binnenhuisarchitectuur gezien belangrijk en zeldzaam.

Het koetshuis is vooral bouwhistorisch gezien interessant vanwege de vroege toepassing van vormbakstenen en gietijzeren stalramen.

Situeringswaarde/ ensemblewaarde: zeer hoog

Huis en koetshuis vormen samen met het landgoed, de tuin en alle daarin aanwezige relictten een van de belangrijkste monumentale complexen van Drenthe en van Assen in het bijzonder. Ook de schuurtjes, die geen monumentale bescherming genieten, maken nadrukkelijk deel uit van deze ensemblewaarde. Stedenbouwkundig gezien heeft het complex betekenis omdat de jonge stad Assen er als het ware 'omheen is gegroeid'.

Zeldzaamheid / gaafheid: zeer hoog

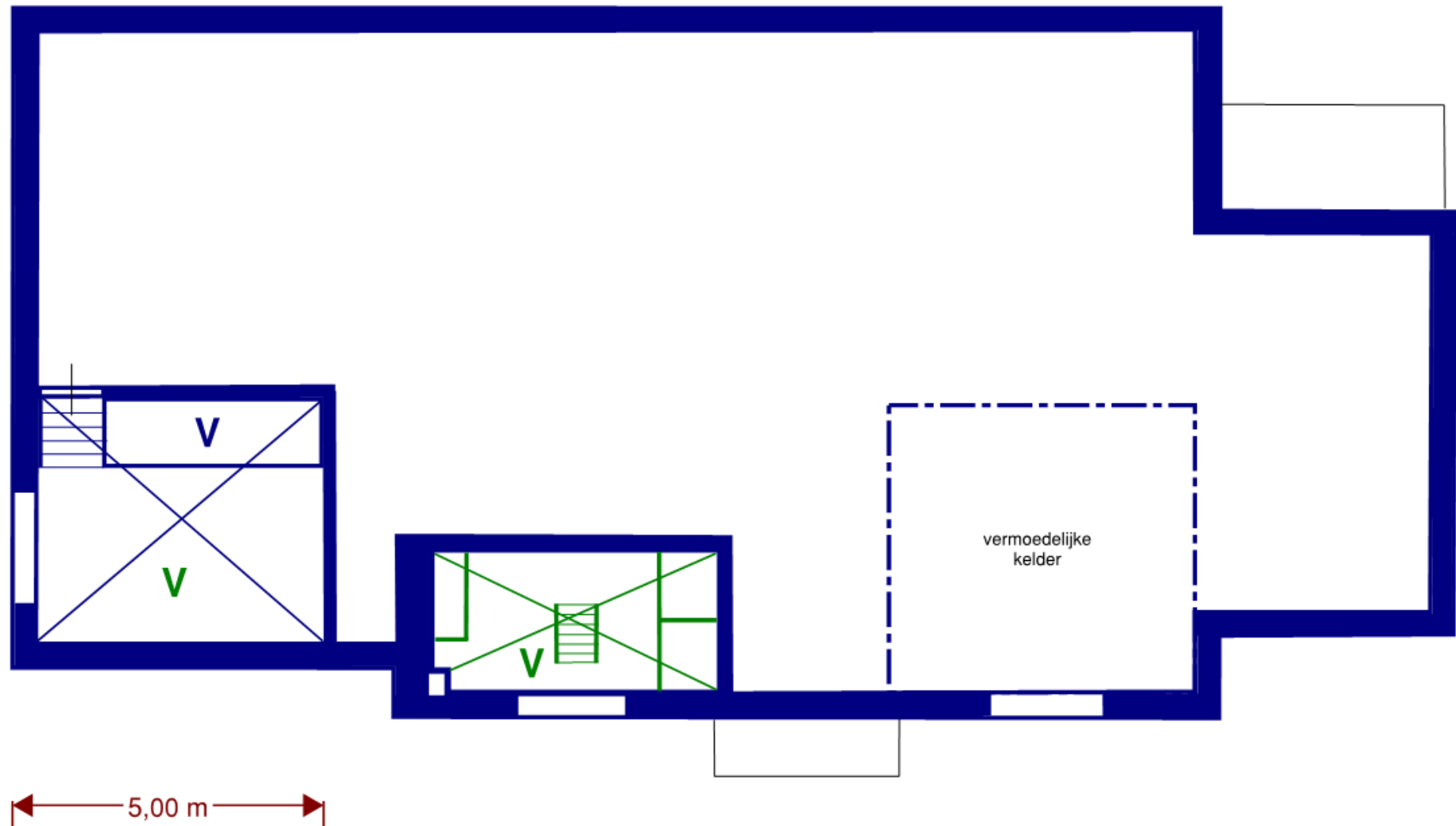
Over de zeldzaamheid en gaafheid van het hoofdgebouw is hierboven al het nodige gezegd.

In het koetshuis annex boerenschuur zijn weliswaar paardenstandplaatsen, voerbakken, ruiven en dergelijke verdwenen. De in- en uitrijpoort, klinkerbestrating, koetsierskamer en tuigkast herinneren echter nog duidelijk aan de oude bestemming. Ook is de 19de-eeuwse indeling nog zeer goed bewaard gebleven. En daarmee vormt het koetshuis een steeds zeldzamer wordend voorbeeld van een in- en extern origineel gebleven (paarden)staletablisement.

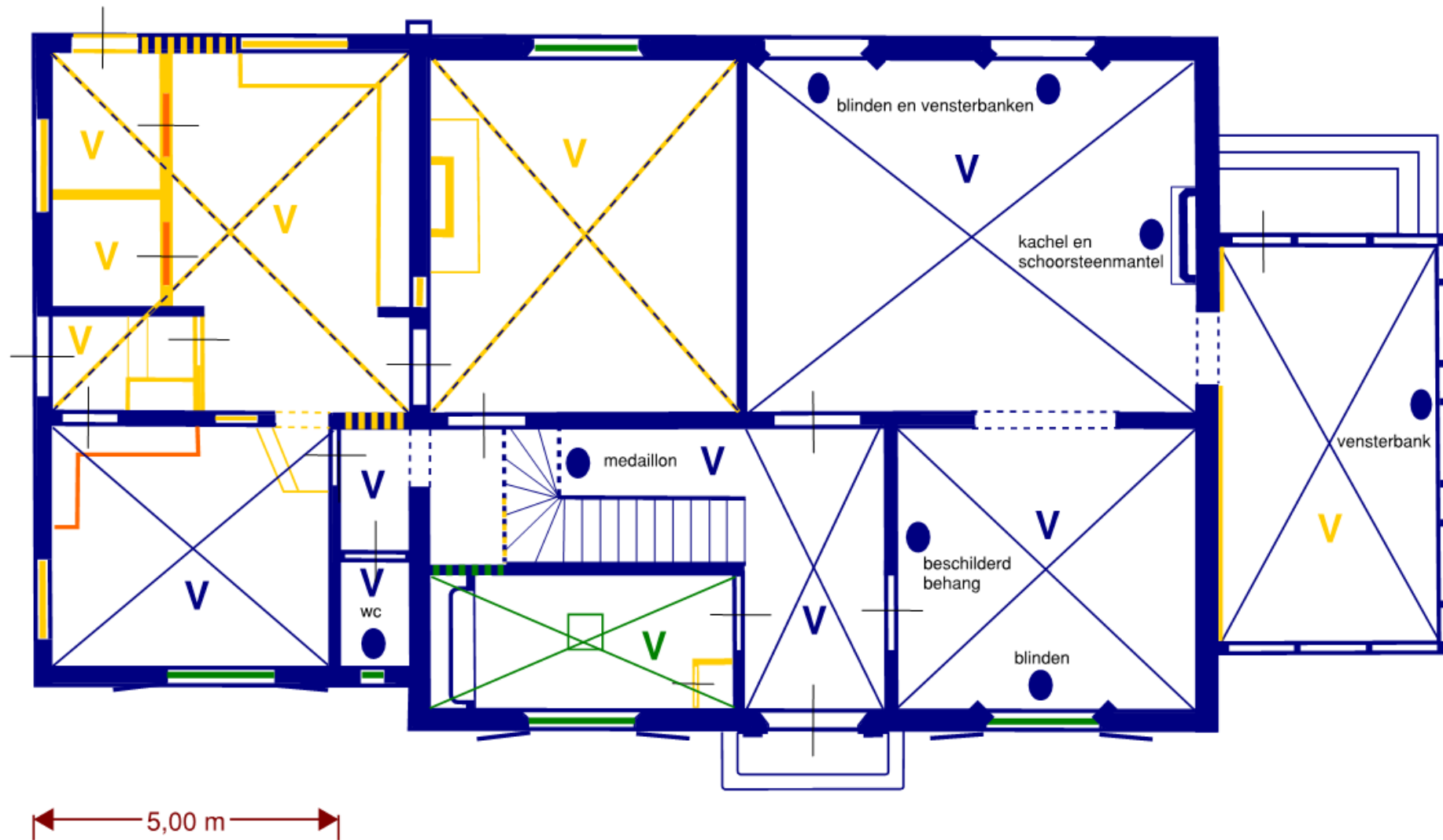
Legenda bij de waardestellingstekeningen

	<i>hoge monumentwaarde</i>
	<i>positieve monumentwaarde</i>
	<i>attentiewaarde</i>
	<i>indifferente monumentwaarde</i>
	<i>monumentwaarde plafond, zoldering of kap</i>
	<i>monumentwaarde interieuronderdelen</i>
	<i>monumentwaarde vloer</i>
	<i>monumentwaarde raam- of deurvenster</i>

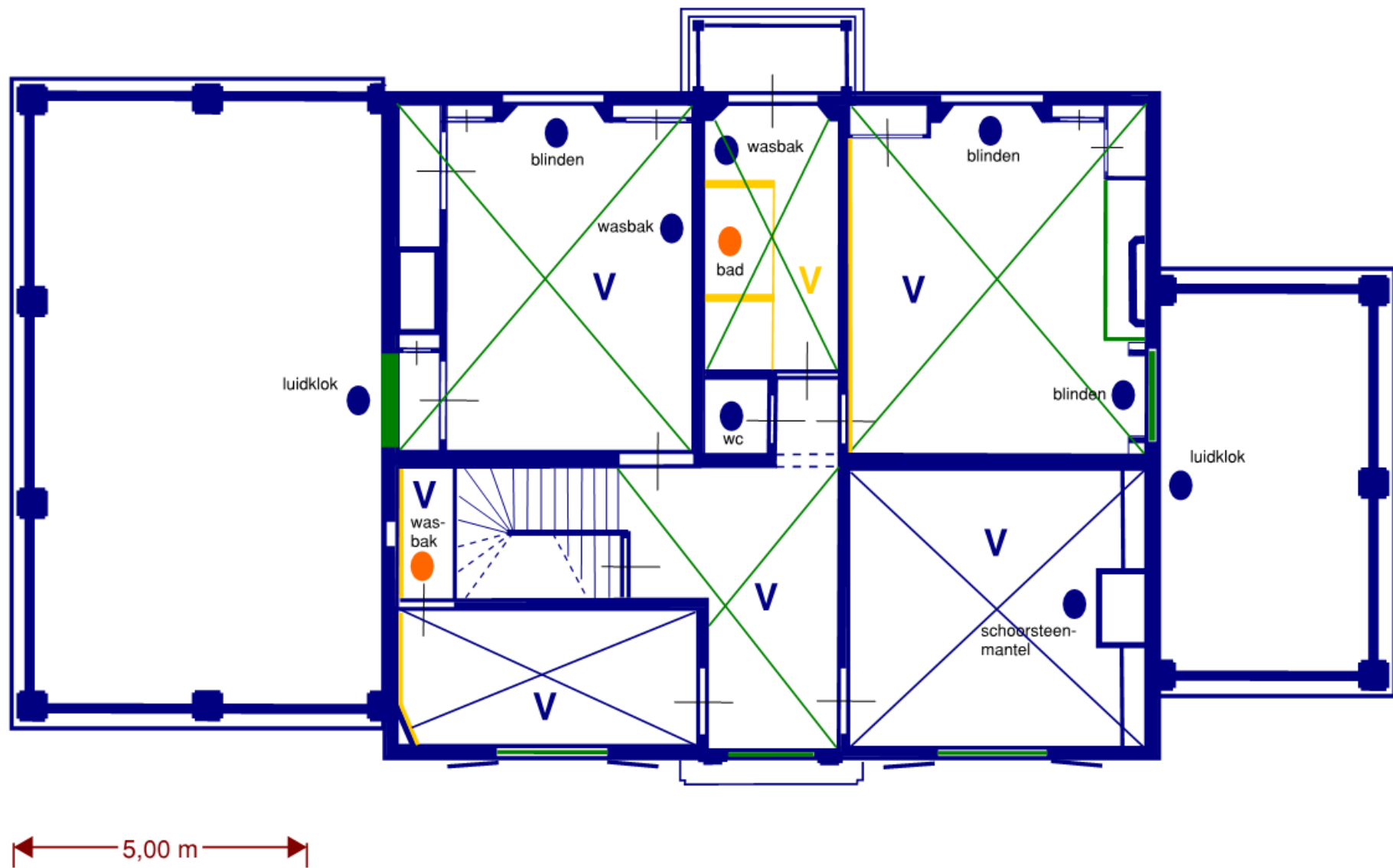
Kelder

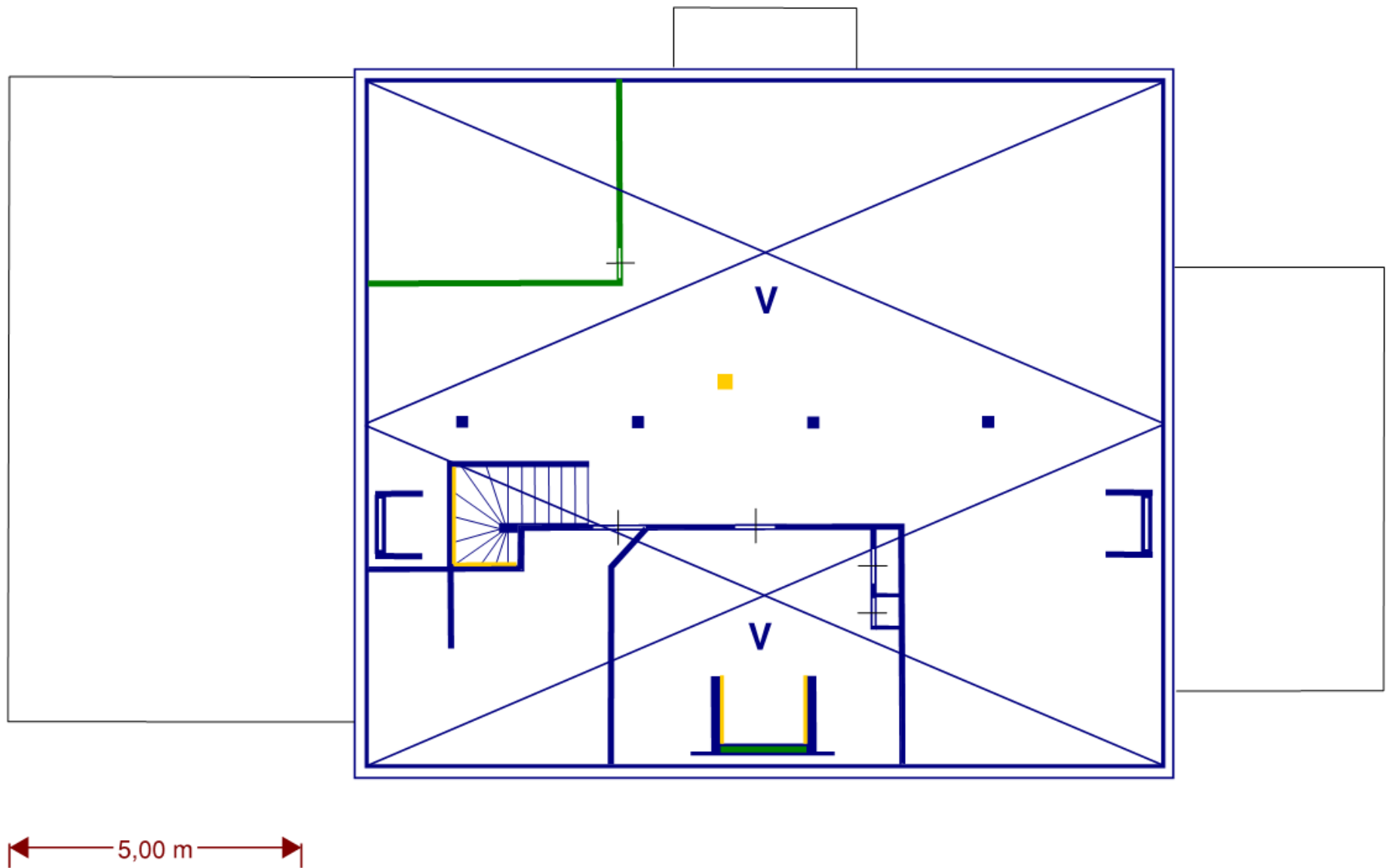
Begane grond

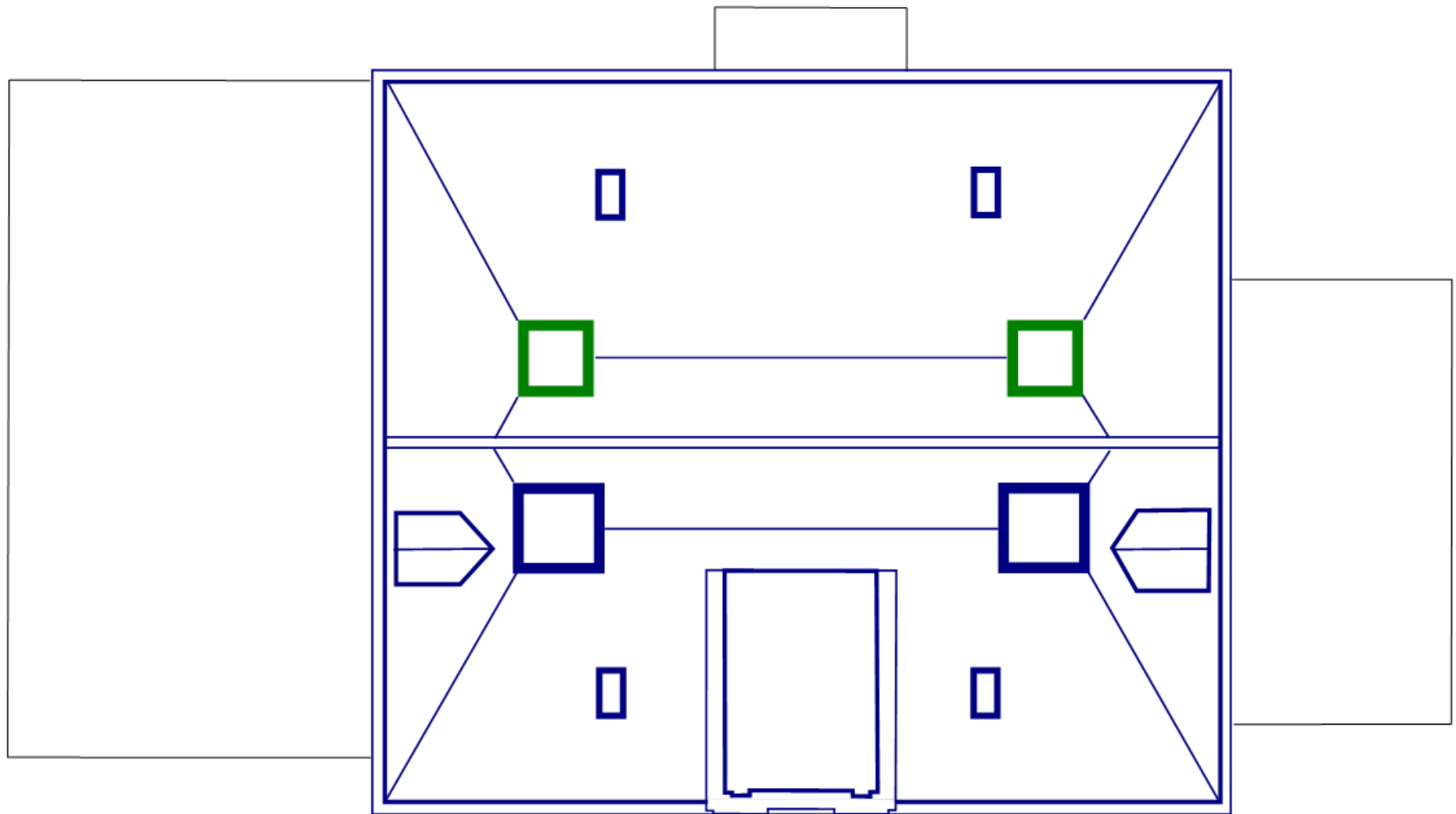
Verdieping

Zolder

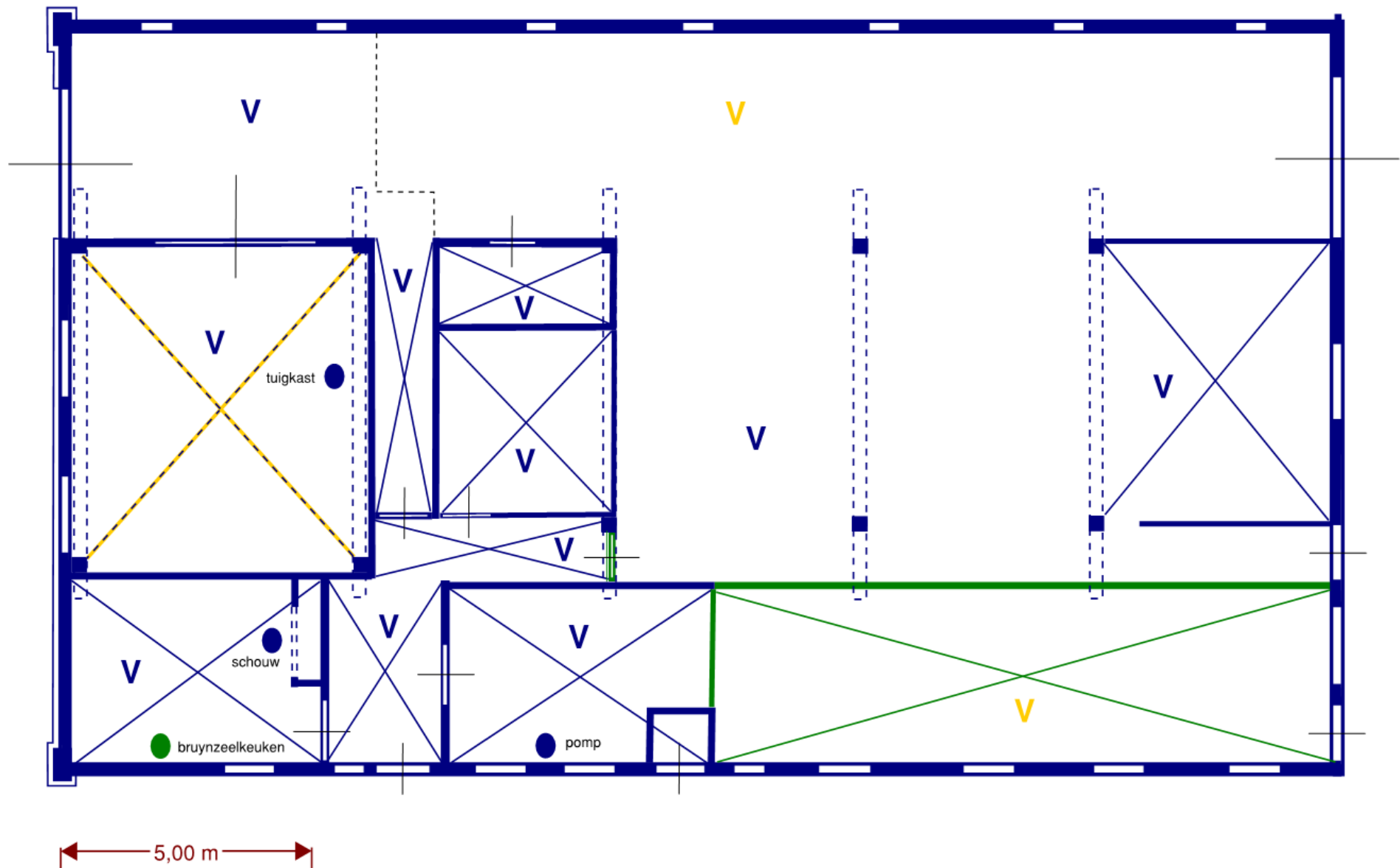

Dak

5,00 m

Koetshuis/ boerenschuur

338 - 344. Radiatoren (geleverd door H. Kloose te Groningen) alsook sanitair, contactdozen en verlichting zijn bij Overcingel veelal elementen met een hoge monumentwaarde.

Bijlage 1. Rijksmonumentomschrijvingen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Monumentnummer*: 408929

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 27 november 1991
Kadaster deel/nr: 4891/64

Complexnummer
408907

Complexnaam
Overcingel

Woonplaats*
Assen

Gemeente*
Assen

Provincie*
Drenthe

Straat*
Oostersingel

Nr*
27

Toev.*

Postcode*
9401 JZ

Woonplaats*
Assen

Situering

Locatie

Kadastrale gemeente*
ASSEN

Sectie*
S

Kad. object*
867

Appartement

Grondperceel

Rijksmonumentomschrijving

HOOFDGEBOUW. Onderkelderd twee verdiepingen hoog ongepleisterd huis op rechthoekig symmetrisch grondplan onder een dubbel met pannen gedekt schilddak. Aan de noord- en zuidzijde een aanbouw en een serre. Op de nokeinden van het voorste (westelijke) schilddak twee hoge bakstenen schoorstenen onder vlakke kappen. Het westelijke deel van het huis, waarin de ingangspartij in de as is gelegen, dateert uit ca. 1777-1778. Het werd gebouwd door Mr. Johannes van Lier. De noordelijke aanbouw dateert wellicht uit de zelfde tijd; in ieder geval was deze aanbouw in 1809 al aanwezig, getuige de plattegrond van de stad Assen door P.A.C. Buwama Aardenburg. Omstreeks 1865 werd het aan de achter(oost-)zijde gesitueerde deel van het hoofdgebouw met een verdieping tot het niveau van de voor(west-)zijde verhoogd en van een nieuw schilddak voorzien, waardoor het huidige rechthoekige bouwlichaam onder dubbel schilddak tot stand kwam. Omstreeks 1900 werd de aanbouw aan

de noordzijde verbouwd tot een rechthoekig bouwlichaam met vlak dak, dat omgaand door een balustrade met balustervormige spijlen werd bekroond. In deze tijd werd aan de zuidzijde van het hoofdgebouw een rechthoekige serre gebouwd, waarvan het vlakke dak van een identieke balustrade werd voorzien. Voor(west-)gevel: in drie venstertraveeën gelede gevelpartij met een middenrisaliet waarin ingangspartij. De ingangspartij bestaat uit een door houten lijstwerk (pilasters tegen een fond met blokmotief en kroonlijst) omgeven voordeur met empirebovenlicht met guirlandes, diagonale en halfronde roeden, waarin centraal een half inwendig en halfuitwendig uitgebouwde lantaarn is gevat. Boven de ingangspartij een schuifvenster met 24-ruitsindeling, omgeven door lijstwerk met blokmotief, dat met het lijstwerk van de ingangspartij het veld van de middenrisaliet begrenst. In het verlengde van de middenrisaliet een dakkapel met 9-ruitsvenster, omlijst door voluutvormige wangen en een tympaanvormige bekroning. De kapel werd omstreeks 1900 aangebracht. Ter weerszijden van de middenrisaliet op kelder-niveau een venster met ruitvormige diefijzers, op beganegrond-niveau twee schuifvensters met 45-ruitsindeling met persiënnes en op eerste verdieping-niveau twee schuifvensters met 30-ruitsindeling met persiënnes. In de westgevel van de noordelijke aanbouw een schuifvenster met 24-ruitsindeling met persiënnes. Achter(oost-)gevel: in drie venstertraveeën gelede gevelpartij met zowel op beganegrond- als op eerste verdiepingniveau drie schuifvensters zonder roeden. Voor het centraal gelegen venster op de eerste verdieping een balkon, dat waarschijnlijk omstreeks 1865 is aangebracht, met een karakteristieke gietijzeren balustrade gevat in blokvormige hoekstijlen met pijnappel-bekroning. Oostgevel van de noordelijke aanbouw links een schuifvenster met 12-ruitsindeling en rechts een houten deur met 8-ruits bovenlicht. Noordgevel: centraal in de aanbouw een deur met 12-ruits bovenlicht, waarin centraal een half inwendig en half uitwendig uitgebouwde lantaarn is gevat. De aanbouw is van een brede kroonlijst voorzien waarboven voornoemde balustrade. Op tweede verdieping-niveau een dakkapel met 9-ruitsvenster met voluutvormige wangen en tympaanvormige bekroning. Zuidgevel: houten serre op hardstenen onderbouw, omgaand van een brede kroonlijst voorzien, waarboven voornoemde balustrade. Het geraamte van stijlen en regels omlijst aan de voor(zuid-)zijde drie grote vensters met bovenlichten, die door smalle vensters met bovenlichten worden geflankeerd en aan de zijkanten een enkel venster met bovenlicht met aan weerszijden een smal venster met bovenlicht. Op tweede verdieping-niveau een dakkapel met 9-ruitsvenster met voluutvormige wangen en tympaanvormige bekroning.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Monumentnummer*: 408931

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 27 november 1991
Kadaster deel/nr: 4891/64

Complexnummer
408907

Complexnaam
Overcingel

Woonplaats*
Assen

Gemeente*
Assen

Provincie*
Drenthe

Straat*	Nr*	Toev.*	Postcode*	Woonplaats*	Situering	Locatie
Oostersingel	27		9401 JZ	Assen		

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kad. object*	Appartement	Grondperceel
ASSEN	S	867		

Rijksmonumentomschrijving

SCHUUR. Bakstenen schuur onder met grijze pannen gedekt wolfdak met uileborden en gevelmakelaars. Wellicht dateert de schuur, die oorspronkelijk als boerderij en koetshuis werd gebruikt, uit de tijd van de bouw van het huis.

De plattegrond van de schuur is weergegeven op de plattegrond van de stad Assen uit 1809 door P.A.C. van Buwama Aardenburg. Getuige een gedenksteen in de schuur onderging deze in 1868 een ingrijpende verbouwing, waarbij de schuur met het huidige wolfsdak werd overkapt en van een nieuwe deur- en vensterindeling werd voorzien. In de door een brede kroonlijst afgesloten westgevel aan de linkerzijde een dubbele deur met getoogd bovenlicht; rechts twee halfronde vensters met 22-ruitsindeling met in het veld van de halfronde bovenzijde een gebogen en twee diagonale roeden. Noordgevel: zes gietijzeren over de gehele gevelbreedte geplaatste roosvensters. Oostgevel: van links naar rechts: een deur, een half rond venster op ooghoogte met een gebogen, een verticale en twee diagonale roeden, een deur als boven, een venster als boven, een dubbele houten deur.

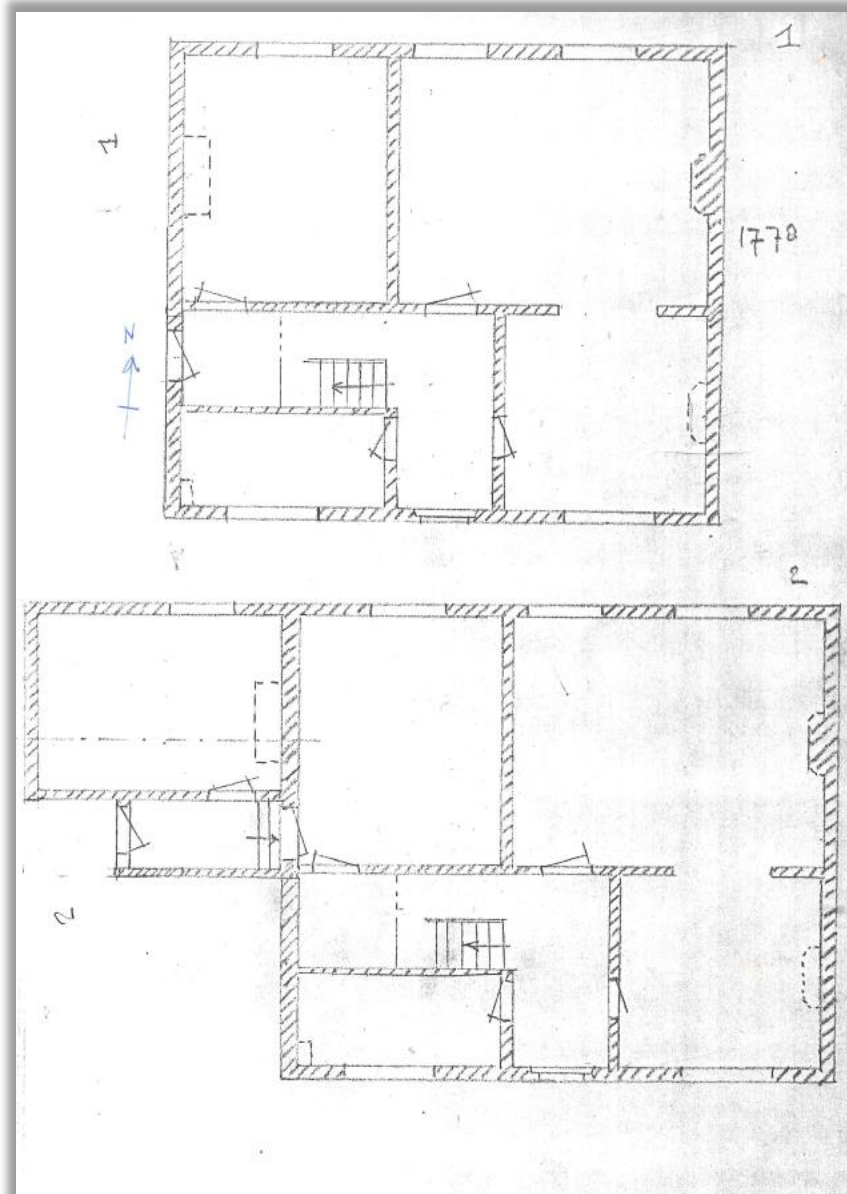
Zuidgevel: van links naar rechts: een half rond venster met twee diagonale roeden, een rond venster met 4-ruitsindeling, een deur, twee halfronde vensters als boven, een deur als boven, drie getoogde vensters met 8-ruitsindeling.

Bijlage 2. Bouwfasering Henk van Lier Lels

N.B. De dateringen en conclusies in zijn overzicht wijken op sommige punten af van de bouwhistorische bevindingen in dit rapport.

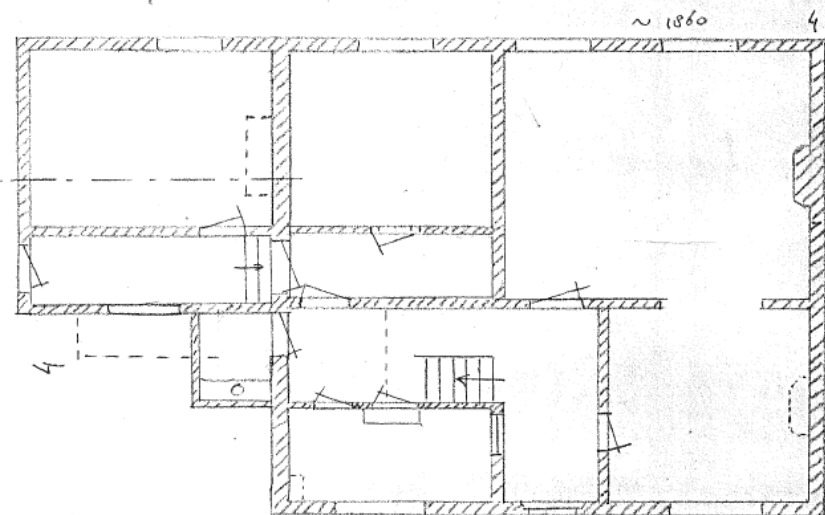
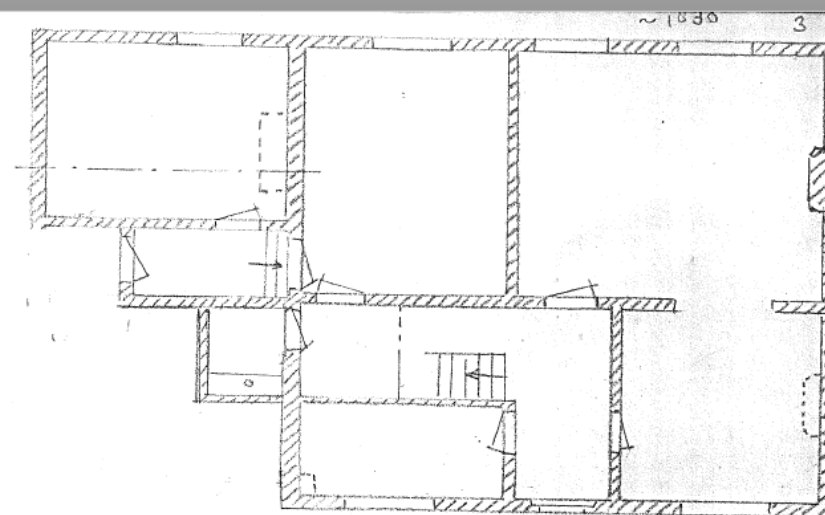
1. Overcingel in de oorspronkelijke vorm 1778.
gebouwd door Abraham Sorgh, (schotschrift).
In het Noord Oostelijke vertrek bevond zich een grote schouw
waarschijnlijk voor de keuken. In de huidige logeerkamer loopt
het schoorsteenkanaal van boven naar beneden zeer breed uit.
Later is hierin aan de linkerzijde een verticale eternietplaat gezet
die het kanaal aan die zijde versmalt.
De plaats van de achterdeur is afgeleid uit het raamkozijn in
de gang nabij de huidige WC. Breedte en hoogte kloppen met die van
de huidige achterdeur. De deur tussen kamer en keuken (nu) met
raampjes erboven is smaller.

2. Kennelijk was er behoefte aan meer ruimte en daarom werd een nieuwe
keuken aangebouwd. Wanneer is niet bekend. De noklijn liep Noord-
Zuid getuige de afdruk op de Noordmuur van de huidige logeerkamer.
Waarschijnlijk werd ook het schoorsteenkanaal uitgebouwd aan de
zelfde muur. Te zien is nog duidelijk dat dat dit later met grotere
steenweer is vlakgemetseld. Noklijn en dakvorm maken duidelijk
dat ook de gang werd aangebouwd, echter niet in volle lengte,
zoals uit plattegronden van o.a. 1809 blijkt.

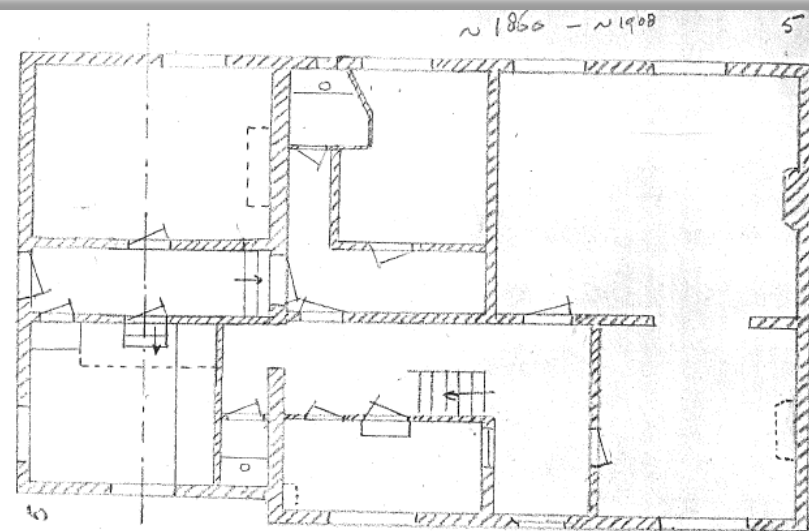

3. ca. 1830. In de hoek van het huis werd een privaat toegevoegd. Waarschijnlijk werd voornamelijk het privaat op de binnenplaats gebruikt. (nu gereedschapskast.) Zie kaarten van 1809 tot 1832, mogelijk is ook dat de verbouwingen 2 en 3 in 1 keer gebeurd zijn.

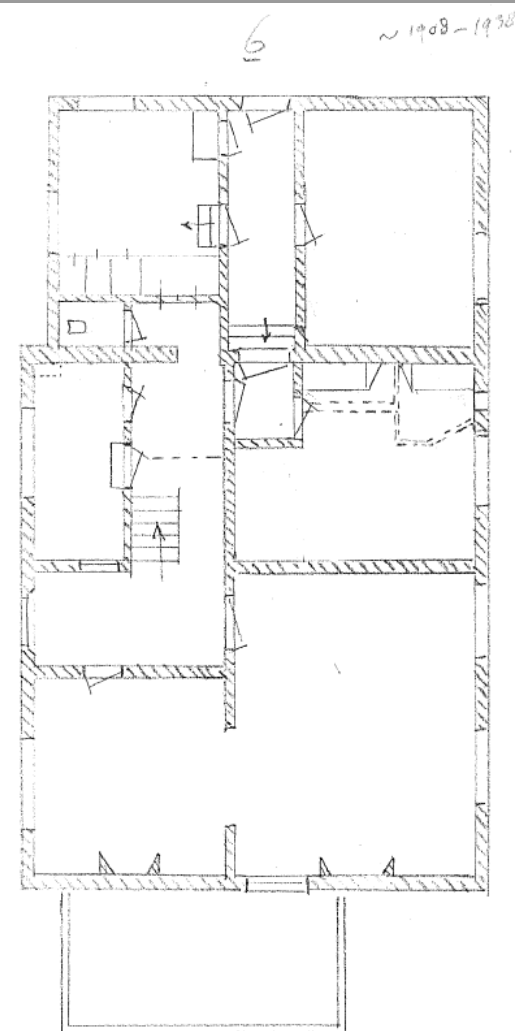
4. De gang wordt verlengd en een-raam toegevoegd zie foto van de rollaag (boek 3. 1/79). In de situatie 3 was geen ruimte voor een raam. Voor deze West muur lagen groene geglazuurde tegels op het niveau van de keukenvloer. Ten dele nog aanwezig in de CV kelder. Voor het "kantoor" kwam een wachtruimte, zie het plafond op foto (boek 3. 1/79) . Onder de huidige slaapkamer kwam een kelder. Door de verhoogde vloer kon de bestaande deur niet meer gebruikt worden, de ingang was bij de vestibule Dit was nog zo in 1938. Het is mogelijk dat deze kelder er al was vanaf het begin. De balken waren niet in het metselwerk verhoogd, en ook de aanwezigheid van het kelderraam in de voorgevel plaait niervoor. Het is echter niet waarschijnlijk dat de deur oorspronkelijk als "scaertdeur" is gebouwd. Volgens tante Jet waren er in 1938 nog 2 deuren in de vestibule, naast elkaar 1 voor de slaapkamer en 1 voor de kelder.

5. Mangelkamer bijgebouwd met zolderverdieping, ook op de keuken.
Nokrichting Oost-West. Zie diverse foto's en afbeeldingen.
Aan de Zuidkant bedsteden, (later kast). Kamerdeur aan de Oostzijde
in het midden. Kelderonder dit vertrek van dezelfde datum
zoals blijkt uit de fundering. Waarom tegelpad is gespaard is niet
duidelijk, afmetingen zijn niet logisch t.o.v. afb. 4 en 3. .
Wachtruimte is uitgebreid met een WC. Deze had een rond raam in de
Oostgevel. Wanneer dit is gebouwd is niet bekend. Er bestaan
geen afbeeldingen van, alleen een foto van het plafond (boek 3
1/97). Het is denkbaar dat deze WC is aangelegd toen er water -
leiding kwam. *Achterzijde of huis verhoogd.*

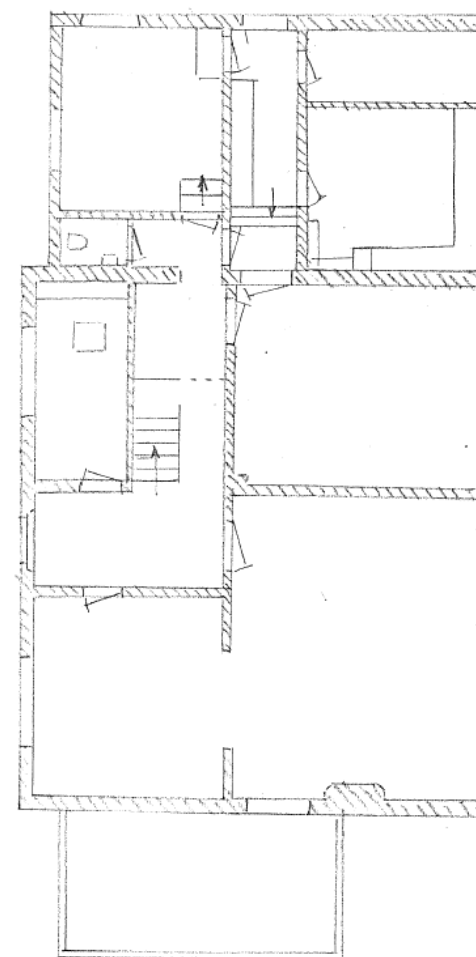

6. Het kantoor is vergroot, ten koste van de wacht ruimte. zie foto van het plafond (boek 3 1/97). Of de WC bleef bestaan is niet zeker. In 1909 is de serre aangebouwd met schuifdeur. De mangelkamer kreeg een plat dak met een gelijkvormige leuning als de serre. De schoorsteenmantel van de beschilderde kamer is afgebroken vóór 1938.

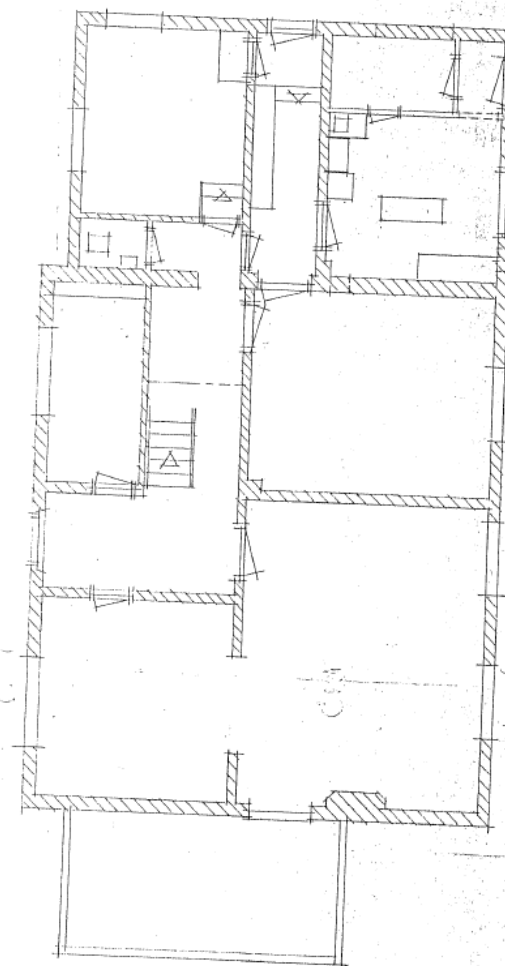

7. Verbouwing in 1936. Provisiekamer in de keuken gezakt. Trapje .
in de achtergang verplaatst. Deur tussen de gangen toegevoegd.
Ingang opkamer verplaatst. Naalokamer vloer verlaagd, met luik naar
de kelder. Twee deuren in de vestibule vervallen. CV toegevoegd.
Herinrichting kamers vlg architect Bromberg zie foto's (boek 1 38/39).

W. B. van der Vliet

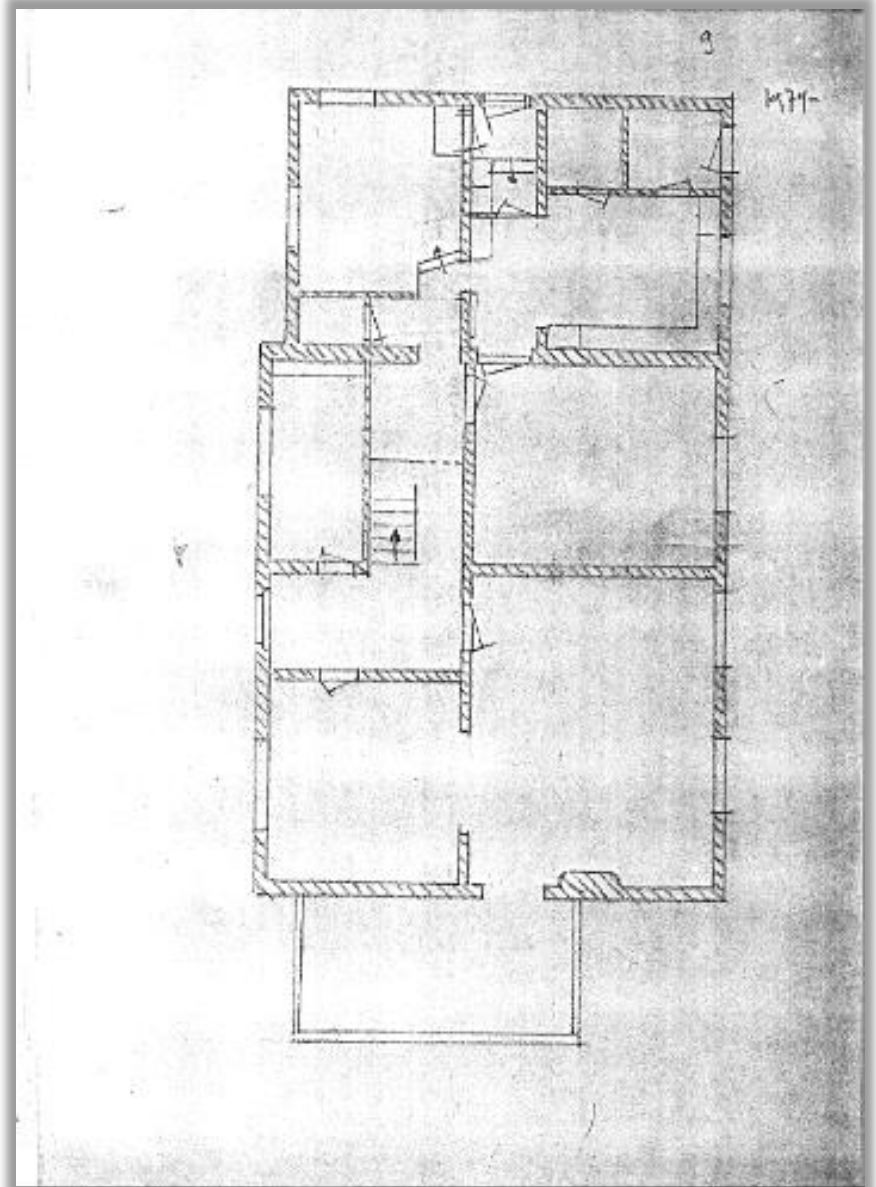
8. 1960 Ingang provisiekamer verplaatst naar bijkeuken. 0.0.0.0.
Dubbele buitendeur keuken toegevoegd. Kookervloer, plafond en
raam verhoogd. ~~WG-boven toegevoegd~~. Herinrichting volgens
Dr. Helbers van Prov. Museum.

8

1960-1979

9. 1979 Trapje verplaatst in achtergang. Keuken en bijkeuken vergroot
 Trap opkamer gedraaid, schuifdeur toegevoegd. Gangdeur vervallen.
 Plafonds kamer en keuken verlaagd. zie foto's (boek 3 1/79)
 architect Koops.

Geraadpleegde bronnen

Algemeen Handelsblad 12 mei 1949, pag. 2. *Paul Bromberg overleden. Propagandist van de schoonheid.*

J. Bos, F.J. Hulst, P. Brood (red.). *Huizen van stand. Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners.* Assen/Meppel 1989.

P. Bot. *Vademecum. Historische bouwmaterialen, installaties en infrastructuur.* Nederlands Openluchtmuseum. Alphen aan de Maas, 2009.

L. Buning. *Het herenbolwerk.* Assen 1966.

N. Conijn. *Over stalvloeren: van paardenbox tot tuigkamer, van functioneel tot representatief.* Hoofdstuk uit: E. Koldewij (red.) *Over de vloer. Met voeten getreden erfgood.* Zwolle, 2008.

C. W. Fock (red.). *Het Nederlandse interieur in beeld 1600 – 1900.* Zwolle 2001.

J. de Haan. *‘Hier ziet men uit Paleizen’, Het Groninger interieur in de zeventiende en achttiende eeuw.* Groningen 2005.

J. C. B. de Haan. *Naar het volmaakte buitenhuis. De achttiende eeuw.* Hoofdstuk uit: H.L. Janssen, J. M. M. Kylstra-Wielinga, B. Olde Meijerink (red.) *1000 jaar kastelen in Nederland. Functie en vorm door de eeuwen heen.* Utrecht 1996.

E.J. Haslinghuis, H. Janse. *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie.* Leiden, 2001.

E. Koldewij, M. van Hunen, T. Hermans (red.). *Stuc. Kunst en techniek.* Zwolle 2010.

M. Teunissen. *Paul Bromberg. Binnenhuisarchitect en publicist 1893/1949.* Rotterdam 1987.

Drents archief. *1055 Archief Huis Overcingel te Assen.* Met name de aantekeningen en foto's van H.J. van Lier Lels m.b.t. de bouwhistorie van het pand en de verbouwingen van 1938-1939, 1959-1960 en 1979.

www.bovenlichten.net
www.delpher.nl
www.drentsarchief.nl
www.hisgis.nl
www.joostdevree.nl
www.koepelkerk-smilde.nl

Verantwoording van de afbeeldingen

Foto's en afbeeldingen zijn afkomstig van de auteurs, behalve:

Geheugen van Drenthe: 1a.

Wikipedia: 1b, 149, 154.

Beeldbank Drents Archief: 2, 4, 19, 21, 41, 71, 73, 107, 319, 335.

RCE: 5

Archief Henk van Lier Lels, ondergebracht bij Drents Archief: 6, 9, 10, 12 – 14, 16, 17, 18, 20, 22 – 24, 36, 50, 66 – 70, 81, 82, 87, 118, 126, 163, 175, 177, 178, 184 – 191, 194, 206, 224, 239, 320, 321, 336, 337.

Kadaster: 7, 8, 316, 317.

Archive.org: 137, 138, 140, 142, 144, 150 – 152.

Rijksmuseum: 156, 157.

Onbekend: 15.

Noten

¹ Verkregen van: www.stamboomvanlier.info/diversen/huis-overcingel-assen/huis-overcingel-deel-2/

² Toegang 1055. Inventaris van het archief van het Huis Overcingel te Assen 1649 – 1989. Van de overgebleven negen kinderen overleefden er slechts zes hun ouders.

³ J. Bos, F.J. Hulst, P. Brood (red.). *Huizen van stand. Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners*, pag. 280.

⁴ Het is niet duidelijk of Sorg in zijn eentje voor de bouw en het ontwerp van het Drostenhuis verantwoordelijk was. Bij het proces in 1785 ontkende hij zelfs dat hij bij de bouw betrokken was geweest. Begrijpelijk, want de kosten van dit luxueuze pand waren enorm de pan uitgerezen. Een aantijging die Sorg er waarschijnlijk niet ook nog bij kon hebben. Zijn naam komt echter regelmatig op declaraties voor, zodat zijn betrokkenheid bij de bouw wel vaststaat. Zie: J. Bos, F.J. Hulst, P. Brood (red.). *Huizen van stand. Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners*, pag. 270.

⁵ Het huis is vernoemd naar een later bewoner, Coenraad Wolter Ellents Hofstede (1784-1841), een achterneefje van Roelina.

⁶ J.E. Ennik. Het huis Overcingel te Assen. Spint Arwt'n nr. 6 november/december 1973, pag 105.

⁷ Verkregen van www.koepelkerk-smilde.nl/koepelkerk.html en wikipedia

⁸ Johan de Haan (2005), Hier ziet men uit paleizen pag. 386 – 389.

⁹ Schriftelijke mededeling Daniël Oudman.

¹⁰ Johan de Haan (2005), Hier ziet men uit paleizen pag. 379 - 380.

¹¹ In Groningen, de meest waarschijnlijke plaats van herkomst, waren relatief veel behangschilders actief, behalve de reeds genoemde Hermanus Numan en vader en zoon Lofvers, waren dat onder meer Henrik Rosenberg, Fridericus Carolus de Hosson, Gerardus Franciscus Wieringa, Gerke Jans de Jager en mej. De Fillon. Zie: Johan de Haan (2005), Hier ziet men uit paleizen pag. 431 – 440.